

Informatīvais ziņojums
par emocionālās un fiziskās
vardarbības izskaušanu un
nepieļaušanu izglītības iestādē,
kā arī par valsts un pašvaldības
institūciju sadarbību

15.02.2023.

Satura rādītājs

Ievads.....	3
1. Situācijas raksturojums.....	4
1.1. Terminoloģija un informatīvā ziņojuma ietvars	4
1.2. Vardarbības veidi, kas attiecināmi uz izglītības vidi	5
1.3. Regulējums nacionāla un starptautiska līmeņa tiesību aktos un noteiktie attīstības virzieni politikas plānošanas dokumentos	10
1.4. Vardarbības izplatība Latvijas izglītības vidē	15
1.5. Līdz šim veiktās aktivitātes vardarbības izplatības mazināšanai izglītības iestādēs	30
2. Galvenās problēmas un risinājumi emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanas jomā Latvijas izglītības vidē	48
2.1. Izpratnes atšķirības.....	49
2.2. Datu pieejamība par situāciju vardarbības jomā izglītības iestādēs	50
2.3. Pastāvošā pieeja politikas plānošanā un ieviešanā emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanas jomā Latvijas izglītības vidē.....	51
2.4. Starpinstitucionālā un starpdisciplinārā sadarbība	55
2.5. Izglītības iestādes vide	59
2.6. Pieejamie atbalsta pasākumi / programmas / rīki.....	63
2.7. Pedagogu kompetence, kapacitāte un nepieciešamais atbalsts.....	64
2.8. Atbalsta personāla pieejamība un kapacitāte	66
2.9. Vecāku iesaiste un informētība / atbalsts vecākiem	68
2.10. Izglītojamo iesaiste / līdzdalība / pieejamais atbalsts	70
NEPIECIEŠAMIE RISINĀJUMI.....	74

Ievads

Informatīvā ziņojuma mērķis ir raksturot esošo situāciju emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanas jomā izglītības iestādēs, identificēt valsts un pašvaldību institūciju sadarbību, aktuālās problēmas, kā arī sniegt rekomendācijas situācijas uzlabošanai, tostarp lai izveidotu attiecīgu atbalsta pasākumu sistēmu izglītojamiem, izglītojamo vecākiem un pedagogiem. Ziņojums ir sagatavots, ievērojot Izglītības likuma pārejas noteikumu 110. punktā noteikto: “Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar Labklājības ministriju un Veselības ministriju izstrādā informatīvo ziņojumu par emocionālās un fiziskās vardarbības izskaušanu un nepieļaušanu izglītības iestādē, kā arī par valsts un pašvaldību institūciju sadarbību, lai izveidotu attiecīgu atbalsta pasākumu sistēmu izglītojamiem, viņu ģimenēm un pedagogiem, un līdz 2023. gada 14. februārim iesniedz to izskatīšanai Ministru kabinetam”.

Informatīvais ziņojums prioritāri attiecas uz situāciju pirmsskolas, pamatzglītības un vidējās izglītības iestādēs, jo, kā liecina pētījumi, tieši šajās izglītības iestādēs ir konstatējams augstākais vardarbības īpatsvars izglītības vidē. Tomēr ziņojuma saturs, konstatētie problēmjautājumi un piedāvātie risinājumi būs nozīmīgi arī citu izglītības iestāžu, piemēram, interešu izglītības iestāžu, profesionālās izglītības iestāžu, koledžu u.tml. darbības pilnveidei.

Informatīvajā ziņojumā izklāstīta esošā situācija Latvijā, ietverot pasākumus, kas īstenoti pēdējo gadu laikā emocionālās un fiziskās vardarbības izplatības mazināšanai un prevencijai, kā arī fiziski un emocionāli drošas izglītības vides veidošanai.

Ziņojuma izstrādes laikā konstatēts, ka Latvijā emocionālās un fiziskās vardarbības prevencijas un novēršanas joma līdz šim ir sadrumstalota, fragmentāra, nav izstrādāts vienots rīcības plāns, kas nodrošinātu visaptverošu problēmu risināšanu, kā arī veicinātu situācijas uzlabošanu. Būtiska loma emocionālās un fiziskās vardarbības izplatības mazināšanai ir vienotai rīcībai visās institūcijās, dažādiem prevencijas pasākumiem, iesaistīto pušu rīcības algoritmiem un starpinstitucionālajai sadarbībai, tostarp reaģējot uz vardarbību, risinot situāciju un sniedzot atbalstu iesaistītajām personām. Ar vardarbību saistīto problēmu risināšana skar plašu iesaistīto pušu loku. Tāpēc ziņojumā ir raksturoti gan izpratnes un politikas veidošanas problēmjautājumi, gan starpinstitucionālā sadarbība, gan arī pieejamais atbalsts galvenajām mērķa grupām: izglītojamiem, pedagogiem un vecākiem.

Vardarbība, tai skaitā ģirgāšanās vienaudžu vidū, nav atsevišķu indivīdu problēma. Vardarbība ir tiesību pārkāpums, kas rada negatīvas sekas ne tikai cietušajam, bet arī apkārtējiem un pašam pāridarītājam, attiecīgi skarot visu sabiedrību. Tādēļ tā ir valsts, pašvaldības, izglītības iestādes un ikviena indivīda atbildība un pienākums – mazināt un novērst visa veida vardarbību sabiedrībā.¹

¹ Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/338304-par-bernu-jaunatnes-un-gimenes-attistibas-pamatnostadnem-20222027gadam>

1. Situācijas raksturojums

1.1. Terminoloģija un informatīvā ziņojuma ietvars

Pasaules Veselības organizācija (turpmāk – PVO) sadarbībā ar vairākām institūcijām, kuru darbība saistīta ar pret bērniem vērstas vardarbības mazināšanu, 1999. gadā definēja, ka vardarbība pret bērniem ir visa veida fiziska un / vai emocionāla ļaunprātīga izturēšanās, seksuāla vardarbība, bērnu nepieskatīšana vai nevērīga izturēšanās, komerciāla vai cita veida ekspluatācija, kas atbildības, uzticības vai varas attiecību kontekstā nodara faktisku vai potenciālu ļaunumu bērna veselībai, izdzīvošanai un pašcieņas veidošanai.

Vardarbība izglītības iestādēs ietver fizisko, psiholoģisko, seksuālo vardarbību un ģirgāšanos.² Atbilstoši Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (turpmāk – UNESCO) lietotajai terminoloģijai³ – fiziskā vardarbība ietver fiziskus uzbrukumus, fiziskas cīņas un fizisku ģirgāšanos; psiholoģiskā vardarbība ietver vārdiskus apvainojumus, emocionālus apvainojumus, sociālo izstumtību un psiholoģisko ģirgāšanos; seksuālā vardarbība ietver uzmākšanos un seksuālo ģirgāšanos.

Līdztekus latviešu valodā lietotajam terminam “vardarbība” tiek lietoti arī citi termini, kuri aptver vardarbību vai kādu tās izpausmi: ģirgāšanās, bulings, mobings, varmācība, huligānisms, apcelšana, pazemošana, izsmiešana, apsaukšana, vienaudžu iebiedēšana, vajāšana, pāridarījumi, terorizēšana, psiholoģiskais spiediens. Šie termini tiek lietoti, ar to izprotot verbālu, emocionālu, psiholoģisku vai fizisku agresiju, kuru kāds pastāvīgi vērs pret citu personu vai personām.⁴ Tomēr šāda terminoloģiskā daudzveidība rada izpratnes un identificēšanas problēmas.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 9.¹ punktā ir definēta vardarbība – visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība, pamešana novārtā vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu. Šā likuma 1. panta 11. punktā – fiziska vardarbība ir bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu, iedarbībai. Savukārt, šā panta 12. punktā – emocionāla vardarbība tiek skaidrota kā bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturas pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai).

² Čirko A., Kalniņa I. Pret bērniem vērstas vardarbības atpazīšana un profilakse. Zīdaiņu pēkšņas nāves sindroms. Pieejams: https://www.talakizglitiba.lv/sites/default/files/2020-01/107_Pret.b%C4%93rn.v%C4%93rsta%20vardarb.pdf

³ UNESCO, (2017). School violence and bullying: Global status report. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; UNESCO, (2019). Behind the numbers: ending school violence and bullying. Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>

⁴ Bullying and Mobbing at School: Understanding the Reasons and Consequences for Your Children. Pieejams: <https://www.ekidz.eu/bullying-and-mobbing-at-school-understanding-the-reasons-and-consequences-for-your-children>

Šajā ziņojumā tiek lietots vienots termins, raksturojot minētos vardarbības veidus – "**emocionāla un fiziska vardarbība**", attiecīgi apskatot vardarbību izglītības vidē: vardarbība, kas notiek izglītības iestādē, kā arī vardarbība ārpus izglītības iestādes (tostarp digitālajā vidē), kuras pazīmes vai sekas var būt novērojamas izglītības iestādē.

Izglītības vide šajā ziņojumā tiek saprasta kā ar izglītību saistīts fizisko, sociālo, kultūras, psiholoģisko, komunikatīvo un informatīvo apstākļu kopums, kurā izglītojamais saskaras ar emocionālu un fizisku vardarbību, tās riskiem un draudiem vai sekām.

Emocionāla un fiziska vardarbība izglītības vidē tiek īstenota dažāda veida attiecībās:

- izglītojamais ↔ izglītojamais;
- izglītības iestādes darbinieks ↔ izglītojamais;
- vecāks ↔ izglītojamais;
- izglītības iestādes darbinieks ↔ vecāks;
- vecāks ↔ vecāks;
- izglītības iestādes darbinieks ↔ izglītības iestādes darbinieks;
- izglītojamais ↔ cita persona izglītības iestādes teritorijā (piemēram, personas, kas savus darba pienākumus veic izglītības iestādes teritorijā, apmeklētājs u.tml.).

Informatīvā ziņojuma fokuss primāri ir vērsts uz emocionālo un fizisko vardarbību izglītības iestādē, kad izglītojamais ir tieši iesaistīts, jo izglītības centrā ir bērns / jauniešs, viņa intereses un vajadzības. Tās ir attiecības starp vienaudžiem, starp izglītojamo un pedagogu, izglītojamo vecākiem, citiem izglītības iestādes darbiniekiem.

Sekundāri tiek apskatīti arī citi attiecību veidi, piemēram, vardarbība starp pieaugušajiem, ja tā notiek izglītības iestādē, kā arī vardarbība ģimenē, jo šie procesi ietekmē arī izglītības vidi un izglītojamo, kā arī pedagogu labsajūtu. Pētījumos uzsvērts, ka tikai visas skolas pieeja ir sevi apliecinājusi kā efektīvāku, salīdzinājumā ar aktivitātēm, kas vērstas tikai uz vienu no grupām. Tas ir visaptverošs aktivitāšu kopums, kas vērsts uz vardarbības novēršanu un iesaista visas puses – izglītojamās, izglītības iestādes vadību un personālu, vecākus un kopienas (sabiedrību).⁵

Skatījums uz emocionālo un fizisko vardarbību šī ziņojuma ietvaros ir plašs, jo problēma ir saistīta arī ar daudzām citām jomām / politikām, kas nosaka starpsektorālās sadarbības nozīmību un kompleksas pieejas nepieciešamību, plānojot un īstenojot vardarbības mazināšanas politiku un pasākumus gan valsts, gan pašvaldību, gan arī izglītības iestāžu līmenī.

1.2. Vardarbības veidi, kas attiecināmi uz izglītības vidi

Emocionālā un fiziskā vardarbība Latvijā ir plaši izplatīta problēma izglītības vidē, ko apliecina gan starptautiskie, gan nacionālie pētījumi (sk.1.3. nodaļu).

⁵ Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794/PDF/374794eng.pdf.multi>

Kā minēts 1.1. nodaļā, izglītības vidē vardarbīgas attiecības mēdz būt starp izglītojamajiem, starp izglītojamo un pedagogu vai citu izglītības iestādes darbinieku, starp pedagogiem, starp pedagogiem un vecākiem u.tml. Personai, kas ir vardarbības upuris, parasti ir grūtības sevi aizsargāt, un viņš / viņa ir zināmā mērā bezpalīdzīgs pret pāridarītāju, kas var būt gan viena persona, gan personu grupa. Vardarbības upuri var būt gan viens izglītojamais, gan konkrēta izglītojamo grupa, gan pedagogs vai cita persona.

Jebkura vardarbība ietekmē personas tiesības uz drošu, iekļaujošu vidi, kvalitatīvu izglītību un cieņpilnu attieksmi, kā arī atstāj paliekošas, nelabvēlīgas sekas uz personas un visas sabiedrības veselību un ilgtspējīgu attīstību, tādēļ to ir svarīgi pamanīt un novērst, vienlaikus nodrošinot atbalstu iesaistītajām pusēm.

Vardarbība starp vienaudžiem

Viens no izplatītākajiem vardarbības veidiem izglītības vidē ir **ņirgāšanās** (angliski – *bullying*). Ņirgāšanās ir vardarbīgas attiecības, kas pastāv starp līdzīga vecuma bērniem noteiktā kolektīvā (piemēram, izglītības iestādē, pulciņos, treniņos u.c.) ar mērķi **apzināti un sistemātiski nodarīt otram emocionālas ciešanas** dažādos veidos – ietekmējot fiziski, verbāli vai sociāli **ilgākā laika posmā**.⁶ Ņirgāšanās ir komplicēta uzvedība, kura var tikt īstenota vairākos līmeņos, sākot no vienaudžu apzinātas reputācijas bojāšanas un mantu slēpšanas, līdz upura iebiedēšanai un kontrolēšanai, kuras rezultātā pāridarītājs spēj pārliecināt apkārtējos, ka ir cietušais (piemēram, pēc verbāli īstenotas vardarbības, izraisot pret sevi vērstu fizisku atbildes reakciju – pāridarītājs tiek identificēts, uztverts kā upuris). Nozīmīga loma ir arī **spēku samēra atšķirībai** (fiziskai, skaitliskai, sociālai vai iedomātai) starp upuri un pāridarītāju, kurš ir Ņirgāšanās iniciators, turklāt Ņirgāšanās īstenošanā piedalās vērotāji (angliski – *bystanders*).⁷

Vērotāji ir visi Ņirgāšanās procesā iesaistītie bērni un jaunieši, ja viņi neieņem upura vai varmākas lomu. Tas nozīmē, ka vardarbības mazināšanas fokuss aptver ne tikai varmāku un upuri, bet arī prasa pievērsties sociālajam kontekstam, ko veido pārējie iesaistītie. Zviedrijā veiktais pētījums uzsver vērotāju iejaukšanos kā izšķirošu – gandrīz 50% gadījumos Ņirgāšanās var tikt pārtraukta ar vienaudžu iejaukšanos.⁸

Lai konkrēto vardarbības veidu izglītības vidē identificētu kā Ņirgāšanos, vienlaikus ir jāizpildās trīs kritērijiem:

1. tīšums – Ņirgāšanās tiek īstenota ar nodomu pazemot, iebiedēt vai likt vienaudžiem emocionāli ciest;
2. biežums – periodiski atkārtojas ilgākā laika posmā;
3. netaisnīgums – starp pāridarītāju un upuri ir nevienlīdzīga spēku samēra atšķirība (sociāls, fizisks vai iedomāts pārsvars, piemēram, sociālais statuss).

Izšķir trīs Ņirgāšanās pamatveidus:

⁶ Arseneault L. (2018). Annual Research Review: The Persistent and Pervasive Impact of Being Bullied in Childhood and Adolescence: Implications for Policy and Practice. *J Child Psychol Psychiatry*. Apr;59(4):406. doi: 10.1111/jcpp.12841

⁷ Jāatzīmē, ka latviešu valodā līdztekus tiek lietoti arī citi termini: liecinieks, malā stāvētājs, blakusstāvētājs.

⁸ Strindberg, P., Horton R., Thornberg, R. (2019) Coolness and social vulnerability: Swedish pupils' reflection on participant roles in school bullying. *Joachim*. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/02671522.2019.1615114?needAccess=true&role=button>

- **Fiziskā ņirgāšanās** – fiziskas agresijas darbības, piemēram, bakstīšana, sitieni, grūstīšanās, spersana, spļaušana, mantu slēpšana vai bojāšana, zagšana u.c.
- **Verbālā ņirgāšanās** – vārdos izteikta agresija, piemēram, apsaukšana, aizvainošana, pazemošana, iebiedēšana, mērķtiecīga izglītojamā pazemošana ar asociācijām pēc kāda nepatīkama notikuma u.c.
- **Sociālā ņirgāšanās** – apzināta sociālā pazemošana, piemēram, apmelošana, baumu izplatīšana, apzināta ignorēšana, atstumšana, mērķtiecīga personas izolēšana no kopējām aktivitātēm, u.c.

Līdzekļus ņirgāšanās izpausmēm gan kibertelpā, gan reālajā vidē pastāv arī citi vardarbības veidi – fiziski un emocionāli uzbrukumi, seksuāla vardarbība.

Līdz ar sociālo tīklu un elektroniskās saziņas popularitātes pieaugumu ir attīstīties arī emocionālās vardarbības veids – **kiberņirgāšanās** jeb ņirgāšanās interneta vidē, kas ir aktuāla problēma gan pasaules, gan Latvijas mērogā. Kiberņirgāšanās ir upura pazemošana ar naidīgiem komentāriem, aizskarošas informācijas publicēšana, svešu sociālo tīklu profilu izmantošana, kompromitējošu fotogrāfiju, video ievietošana un citas virtuālajā vidē veiktas aizskarošas darbības, izmantojot elektronisko komunikācijas tehnoloģiju palīdzību, turklāt, ņirgājoties interneta vidē, iespējams īsā laikā pazemot upuri lielas auditorijas priekšā pāridarītāja identitātei paliekot anonīmai.⁹ Uz kiberņirgāšanos nav attiecināmi **iepriekš minētie ņirgāšanās priekšnosacījumi** – pāridarītāja spēka vai varas pārkāpums un periodiska atkārtošana – tā var tikt īstenota arī tikai vienu reizi.

Tāpat būtiska ir arī sabiedrības attieksme un izpratne par **bērniem / jauniešiem ar speciālajām vajadzībām** mūsdienu sabiedrībā, kas var radīt gan tīšu, gan netīšu vardarbību pret bērnu / jauniešu. Lai arī pēdējos gados ir būtiski pieaudzis bērnu ar speciālajām vajadzībām skaits izglītības vidē, sabiedrībā kopumā joprojām ir novērojama neviennozīmīga attieksme pret bērniem ar speciālajām vajadzībām un viņu iekļaušanos. 2020. gadā veiktā „Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējuma” dati parādīja, ka vispretrunīgākā pieredze saskarsmē ar izglītības iestādēm ir tieši bērnu ar invaliditāti gadījumā, t.i., 29% gadījumu bērnu ar invaliditāti saskarsme ar izglītības iestādēm bijusi atbalstoša, 21% – neitrāla un 42% – diskriminējoša. Visbiežāk uz diskriminējošu izglītības iestāžu attieksmi ir norādījušas personas ar invaliditāti vai viņu pārstāvji.¹⁰

UNESCO veiktais pētījums, apkopojot informāciju no visiem pasaules reģioniem, liecina, ka bērni, kuriem ir speciālās vajadzības, cieš no vardarbības 2 – 4 reizes biežāk nekā viņu vienaudži. Minēto bērnu iespēju būt pakļautiem vardarbības riskam pastiprina sociālo prasmju trūkums, nespēja rast kontaktus ar vienaudžiem.¹¹

Vardarbība ir uzvedība, kuru bērni iemācās, apgūst un izpauž vairāku iemeslu dēļ. Viens no iemesliem ir pieredzēta vardarbība kādā savā dzīves posmā, piemēram, kā

⁹ Cyberbullying: What is it and how to stop it. Pieejams: <https://www.unicef.org/end-violence/how-to-stop-cyberbullying>; Emocionāla pazemošana. Pieejams: <https://drossinternets.lv/lv/info/emocionala-pazemosana>

¹⁰ „Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums. Gala ziņojums. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

¹¹ UNESCO. (2019). Behind the numbers: ending school violence and bullying. Pieejams: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>

novērotājam. Bērns, nespējot tikt galā ar savām emocijām, izvēlas darīt pāri citiem. Tas viņam ļauj konkrētā brīdī sajusties pārkāpam, svarīgākam, ietekmīgākam, nozīmīgākam par upuri. Dažkārt bērni nīrgājas par saviem vienaudžiem vai ir vardarbīgi, lai pievērstu sev uzmanību, kļūtu populāri, iegūtu ietekmi vai apmierinātu vajadzību piederēt un iekļauties kādā no vienaudžu grupām. Vardarbība var tikt īstenota arī nedrošības sajūtas, atriebības, neapmierinātības ar dzīvi, ģimenē pieredzētas vardarbības vai vientulības dēļ. Emocionāli pazemojot vienaudžus, vardarbības veicējs var noslēpt savas jūtas un bailes, vienlaikus mazinot iespēju, ka kāds sāks izsmiet pašu pāridarītāju. Pāridarītāji par upuri parasti izvēlas personu, kuru spēs “uzvarēt”. Tas atspoguļo vardarbības veicēja vājumu, jo vardarbība nekad netiek vērsta pret līdzvērtīgu vai stiprāku personību. Vardarbība atspoguļo vēlmi citus kontrolēt un vienmēr visās situācijās būt uzvarētājam, nerēķinoties ar upura emocionālajiem pārdzīvojumiem, kā arī neuzņemoties atbildību par savu rīcību.¹²

Vardarbība starp pedagogiem (arī izglītības iestādes darbiniekiem) un izglītojamajiem

Emocionāla un fiziska vardarbība no izglītojamo puses var tikt vērsta arī pret pedagogu. Šīs vardarbības izpausmes ir maz apskatītas un pētītas gan Latvijā, gan ārvalstīs. Samērā bieži šādas problēmsituācijas izglītības vidē tiek risinātas novēloti. Šī vardarbība ietekmē ne tikai pedagoga, bet arī novērotāju psiholoģisko stāvokli, veselību, klases kolektīva emocionālo klimatu, mācību un audzināšanas procesu, kā arī izglītojamo sekmes un sasniegumus.¹³

Tāpat jāmin vardarbība pret izglītojamo no pedagoga vai citu izglītības iestādes darbinieku puses.

Seksuālā vardarbība

Vēl viens vardarbības veids, kas var tikt attiecināts uz izglītības vidi, attiecīgi skarot gan vienaudžus, gan pedagogus, gan citas personas, ir seksuālā vardarbība. Saskaņā ar PVO izstrādāto seksuālas vardarbības definīciju, bērnu seksuāli var izmantot pieaugušais vai cits bērns, kurš sava vecuma vai attīstības dēļ atrodas atbildības, uzticības vai spēka attiecībās ar upuri.¹⁴

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (turpmāk – VBTAI) šo vardarbības veidu definē plašāk, uzsverot, ka seksuālā vardarbība ietver gan tiešu (piemēram, izvarošana, bērna ķermeņa aizskaršana, seksuāla ekspluatācija), gan netiešu (piemēram, bērna izsekošana, novērošana) seksuālu vardarbību.

Bieži pieaugušajiem ir grūti izprast un pieņemt faktu, ka bērni var veikt seksuālas un seksuāli vardarbīgas darbības ar citiem bērniem. Pētījumi liecina, ka aptuveni trešdaļu no seksuālās vardarbības gadījumiem veic bērni pret citiem bērniem – visbiežāk

¹² Kas ir mobings. Pieejams: http://www.dzimba.lv/lielas_dzives_skola/mobings.php; Prevention: Learn how to identify bullying and stand up to it safely. Pieejams: <https://www.stopbullying.gov/>

¹³ Mobings. Bosings. Skola. Pieejams: <https://www.e-klase.lv/aktualitates/raksti/mobings-bosings-skola?id=12751>; Klusā vardarbība skolās – skolēnu agresija pret pedagogiem. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/klusu-var darbiba-skolas-skolenu-agresija-pret-pedagogiem.a319232/>; Vardarbība pret skolotāju. Vai jālabo likumi? Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/305379-var darbiba-pret-skolotaju-vai-jalabo-likumi-2019>

¹⁴ Violence. Injury. Prevention. Child sexual abuse. Pieejams: https://www.who.int/violence_injury_prevention/resources/publications/en/guidelines_chap7.pdf

jaunākiem.¹⁵ Ja seksuālā vardarbība vai kaitējoša seksuāla uzvedība ir notikusi izglītības vidē, būs nepieciešama arī speciālistu iesaiste, lai novērstu iespējamus riskus nākotnē.

Vardarbība izglītības iestādes kolektīvā

Izglītības vidē ir izplatīts arī **mobings** (*mobbing*) un **bosings** (*bossing*) starp izglītības iestādes darbiniekiem. Mobings ir darbinieku īstenots psiholoģisks terors, kad viens vai vairāki kolēģi sistemātiski naidīgā veidā vēršas pret kādu citu kolēģi. Savukārt bosings ir darba devēja vai vadības īstenots psiholoģisks terors pret darbinieku. Pāridarītājs, kas ir pārākā pozīcijā, nereti arī uzkūda un iesaista citus kolēģus / padotos. Bieži gan mobingu, gan bosingu darba vidē apzīmē ar vārdu “mobings”.¹⁶

Mobings ietver ar nolūku īstenotu, regulāru un sistemātisku darba kolēģu verbālu pazemošanu, manipulāciju, draudus, baumu izplatīšanu, izsmiešanu, izplatot baumas, nepatiesi apmelojot, nepamatoti vainojot darba pienākumu nepilnīgā izpildē vai kritizējot. Par mobingu var uzskatīt arī pret darba kolēģiem vērstu attieksmi, publiski pazemojot, aizskarot kolēģu cieņu un godu, sociāli izolējot vai ignorējot, apzināti iniciētu naidīgu rīcību vai nevienlīdzīgu attieksmi pret konkrētu kolēģi, darbinieka kompetencei nepiemērotu darba uzdošanu, pārmērīgu pienākumu izpildes kontrolēšanu, regulāri uzveltu pārāk lielu darba slodzi, nosakot neatbilstošus izpildes termiņus, darba izpildei nepieciešamās informācijas slēpšanu vai nesniegšanu, kā arī tīšu finansiālu zaudējumu radīšanu vai nevēlamu seksuālu uzmanību.

Ne visi savstarpējie kolēģu konflikti un nesaskaņas ir uzskatāmas par mobingu. Ja nepamatoti naidīga rīcība **tiekl īstenota regulāri un ar apzinātu nolūku kaitēt kādam kolēģim**, tad to var saukt par mobingu.

Visbiežākie mobinga vai bosinga upuri mēdz būt mērķtiecīgi, atbildīgi, profesionāli un kompetenti darbinieki, kas rada konkurenci kolēģim vai pat vadītājam (piemēram, norāda uz kļūdainu darba devēja rīcību) un vēlas mainīt ierasto darba procesu, jo, piemēram, uzskata to par novecojušu. Mobings tiek īstenots arī gadījumos, ja iepriekš vadībai pietuvināti darbinieki zaudē savu ietekmi vai labvēlību. Visbiežāk cieš darbinieki, kuri pārāk atšķiras no pārējiem kolēģiem ar savām personības iezīmēm, uzskatiem, vērtībām, sociālajām prasmēm vai darba specifiku.

Vardarbība vecāki-pedagogi

Vardarbība izglītības iestādē var notikt starp vecākiem un pedagogiem. Šobrīd vairāk informācijas ir par fizisku un emocionālu vardarbību no vecāku puses, šis jautājums arī tiek identificēts aptaujās (sk. 1.3. sadaļā). Savukārt maz pētīts ir jautājums par pedagogu vardarbību pret vecākiem.

Daudzi pedagogi aptaujās norāda uz problēmām šajā jomā un saskata savu tiesību pārkāpumus. Līdzīgi kā attiecībās ar izglītojamajiem, arī komunikācijā ar vecākiem tiek piedzīvota necieņa pret pedagoga darbu, vecāku visatļautība un nekaunība. Vecāki mēdz izteikt savu neapmierinātību publiski sabiedriskās vietās un izglītības iestādē, pazemojot

¹⁵ Hackett, S., Holmes, D., Branigan, P. (2016) 'Harmful sexual behaviour framework : an evidence-informed operational framework for children and young people displaying harmful sexual behaviours.', Project Report. National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC), London. Pieejams: <http://www.ncsby.org/sites/default/files/Hackett%20at%20al.%2C%202016.pdf>

¹⁶ Mobings un bosings. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/theme/diskriminacija/mobings-un-bosings/>

pedagogu, nevis izrunājoties individuāli. Pedagogi ir saskārušies ar nepamatotām vecāku apsūdzībām, kritiku, prasībām attiecībā uz saviem bērniem. Vecāki neiedziļinās izglītojamo snieguma vērtēšanas kārtībā, neizprot ierakstus e-klases žurnālā, nav gatavi sadarboties, vienpusēji uzklausa tikai bērnu iebildumus, bet necenšas noskaidrot pedagoga viedokli.¹⁷

Vardarbība vecāki-vecāki

Arī attiecības vecāku starpā var būt naidīgas un uzbrūkošas, gan vecāku sapulcēs, gan arī dažādās komunikācijas platformās, kur notiek sarunas par mācību un audzināšanas procesu, piemēram, lietotnes WhatsApp grupās u.c. Turklāt aptaujās gan vecāki, gan pedagogi norāda, ka nezina, kā risināt tieši konfliktus pieaugušo starpā (sk. 1.3. sadaļā).

Vardarbība vecāki-bērni

Atsevišķi jāmin vecāku vardarbība pret savu bērnu, jo tas ietekmē viņa pašsajūtu un uzvedību izglītības iestādē.

Pret bērnu ģimenē vērsta vardarbība var ietekmēt gan emocionālo stāvokli un uzvedību, gan arī, piemēram, kognitīvās spējas un attīstības procesus kopumā, kas ar laiku var izraisīt negatīvas izmaiņas bērna personībā. Tādēļ īpaši būtiska ir pedagoga vai cita izglītības iestādes darbinieka spēja atpazīt vardarbības pazīmes un rīkoties atbilstoši noteiktajai kārtībai.

Kopumā konstatējam, ka izglītības vidē ir vērojamas daudzveidīgas vardarbības izpausmes, negatīvi ietekmējot izglītībā iesaistītās puses un izglītības kvalitāti kopumā. Tādēļ ir nozīmīgi vardarbības izpausmes identificēt, savlaicīgi novērst, kā arī sniegt atbalstu iesaistītajām personām.

1.3. Regulējums nacionāla un starptautiska līmeņa tiesību aktos un noteiktie attīstības virzieni politikas plānošanas dokumentos

Šobrīd bērnu tiesību aizsardzību (tai skaitā vardarbības prevenciju) nosaka vairāki nacionāla un starptautiska līmeņa tiesību akti un politikas plānošanas dokumenti.

Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.-2027. gadam prioritātes „Stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki” rīcības virziens „Psiholoģiskā un emocionālā labklājība” **ietver uzdevumus Psihiskās un emocionālās veselības stiprināšanai sabiedrībā**, īstenojot uz mērķa grupām orientētus profilakses pasākumus un intervenci, paplašinot sabiedrības zināšanas un nodrošinot monitoringu, tādējādi uzlabojot spēju pielāgoties mainīgajiem dzīves un darba apstākļiem, vienlaikus radot izpratni par psihiskās un emocionālās veselības nozīmi personības izaugsmē, kopdarbības un iekļaujošas sabiedrības veidošanā, kā arī mazinot ģirgāšanos jauniešu vidū, stiprinot cilvēku psiholoģisko un emocionālo noturību un spēju rast labvēlīgu risinājumu. Savukārt, rīcības virziens “Kvalitatīva, pieejama, iekļaujoša izglītība” ietver uzdevumu “Iekļaujoša

¹⁷ Pedagogu darba tiesības izglītības iestādēs. Pieejams: https://www.lizda.lv/wp-content/uploads/2019/08/LIZDA_petijums-internetam_2017.pdf

izglītības vide”, norādot, ka iekļaujošas izglītības nozīmīgs elements ir labbūtības nodrošināšana un empātijas veidošana jaunajā paaudzē. Lai to nodrošinātu, nepieciešams atbalsts katram bērnam un jauniešiem, kā arī pedagogam, veidojot stratēģisku, ilgtspējīgu metodiskā atbalsta sistēmu. Tādējādi ir nepieciešama gan fiziski, gan emocionāli droša un atbalstoša izglītības vide. Nepieciešama katra bērna mācīšanos un izaugsmi atbalstoša sistēma un nosacījumi, tai skaitā bērnu un jauniešu ar speciālām vajadzībām iekļaušana, atbalsts sociālekonomiskajiem riskiem pakļautajiem bērniem un jauniešiem, kā arī emocionālās un fiziskās vardarbības izskaušana.¹⁸

2022. gada 24. maijā valdība ir apstiprinājusi **Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.-2027. gadam**, kuru ietvaros ir plānots turpināt īstenot pasākumus, tai skaitā iedzīvotāju psihoemocionālās labklājības veicināšanai, īstenojot vienotu psihiskās veselības politiku sabiedrībā. Pamatnostādnēs ir iekļauti pasākumi, tai skaitā jaunā Eiropas Sociālā fonda (turpmāk – ESF) plānošanas perioda ietvaros, piemēram, sabiedrības izglītošanai un informēšanai dažādām mērķgrupām par psihiskās veselības jautājumiem, organizējot pasākumus / atbalsta grupas psihiskās un emocionālās veselības stiprināšanai u.c.¹⁹

Izglītības attīstības pamatnostādnes 2021.-2027. gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai” 4. sadaļā “esošās situācijas un būtiskāko izaicinājumu raksturojums” apkopoti Latvijas izglītības sistēmas būtiskākie risināmie jautājumi, tostarp **risināt jautājumu par nepietiekami iekļaujošu, nepietiekami sociāli un emocionāli drošu vidi izglītības iestādēs.**²⁰

Bērnu, ģimenes un jaunatnes politikas attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam iekļauj mērķi “**sekmēt bērnu un jauniešu drošību, attīstību, psiholoģisko un emocionālo labklājību**”, ietverot tajā rīcības virzienu “Visa veida vardarbības izskaušana” (tostarp paredzot pasākumus diskriminācijas un vardarbības (aizskārums un pāri darījuma) mazināšanai izglītības iestādēs un elektroniskajā vidē).²¹

Plāns sieviešu un vīriešu vienlīdzīgu tiesību un iespēju veicināšanai 2021.-2023. gadam. Plānā ir iekļauti pasākumi, kas vērsti uz nulles tolerances veicināšanu ar dzimumu saistītas vardarbības un vardarbības ģimenē novēršanai, paredzot aktivitātes sabiedrībai kopumā, tai skaitā arī skolēnu un jauniešu auditorijai, rosinot uz cieņpilnu attiecību veidošanu.²²

Ievērojot, ka vardarbība bieži balstās dažādos stereotipos un aizspriedumos, jāmin **Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.-2027.**

¹⁸ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027.gadam. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.pdf

¹⁹ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.-2027. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332751-sabiedrības-veselības-pamatnostādnes-2021-2027-gadam>

²⁰ Izglītības attīstības pamatnostādnes 2021.-2027. gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/324332-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

²¹ Bērnu, ģimenes un jaunatnes politikas attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/338304-par-bernu-jaunatnes-un-ģimenes-attistibas-pamatnostadnem-20222027-gadam>

²² Plāns sieviešu un vīriešu vienlīdzīgu tiesību un iespēju veicināšanai 2021.-2023. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325509-par-planu-sieviesu-un-viriesu-vienlidzigu-tiesibu-un-iespeju-veicinasanai-20212023-gadam>

gadam. Tās paredz, ka Latvijas iedzīvotāju vidū tiks uzlabota dažādu sabiedrības grupu savstarpējā uzticēšanās, līdzdalība un sadarbība, būs pieaudzis tolerances līmenis, tiks mazināti stereotipi un aizspriedumi pret dažādu sabiedrības grupu pārstāvjiem.²³

Deklarācijā par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību minēta apņemšanās veidot fiziski un emocionāli drošu un no vardarbības brīvu izglītības vidi, mazināt vardarbību, īpaši ģimenē, kā arī pret sievietēm un nepilngadīgo vidū, sekmējot prevenciju, koordināciju un sadarbību starp institūcijām, kā arī apkopojot datus par vardarbību tās novēršanai, kā arī pilnveidot sociālās rehabilitācijas sistēmu vardarbības veicējiem.²⁴

Normatīvais regulējums

Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā ir noteikts, ka valsts aizsargā bērna tiesības, kā arī īpaši palīdz bērniem, kas cietuši no varmācības.

Bērnu tiesību konvencija, kura stājās spēkā 1990. gada 2. septembrī, ietver bērnu tiesības uz individualitāti un tiesību aizsardzību. Tā paredz, ka bērnība ir īpašs laika posms cilvēka dzīvē, kas jāsargā un jārada pēc iespējas labākas iespējas bērnu personības attīstībai, radot iespēju mācīties, spēlēt un mijiedarboties ar apkārtējo vidi. Konvencijas dalībvalstis, tai skaitā arī Latvija, savas likumdošanas un politikas plānošanas kontekstā ir apņēmušās ievērot bērnu tiesības, nodrošinot administratīvos, sociālos un izglītošanas pasākumus, lai **ikvienu bērnu aizsargātu pret fizisku vai psiholoģisku vardarbību**, miesas bojājumiem, nežēlīgu, nevērīgu vai nolaidīgu izturēšanos, diskrimināciju, sliktu izturēšanos vai ekspluatāciju, tostarp pret seksuālu vardarbību, kamēr viņš ir vecāku, aizbildņu vai jebkuras citas par bērnu atbildīgas personas aprūpē.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 9.¹punktā, kā jau minēts, ir definēta vardarbība – “visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība, pamešana novārtā vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu”, attiecīgi konkretizējot, ka fiziska vardarbība ir bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu, iedarbībai, bet emocionāla vardarbība ir bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai).

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta pirmo daļu par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, kā arī par bērna drošību un viņa tiesību ievērošanu izglītības iestādēs atbildīgi ir izglītības iestāžu vadītāji un personāls.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9. panta otrā daļa nosaka, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, viņu mocīt un fiziski sodīt vai aizskart viņa cieņu un godu. Šā likuma 73. pants nosaka, ka katra iedzīvotāja pienākums ir sargāt savu un citu bērnu drošību, ne vēlāk kā tajā pašā dienā ziņot policijai, bāriņtiesai vai citai bērnu tiesību aizsardzības

²³ Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.-2027. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320841-par-saliedetas-un-pilsoniski-aktivas-sabiedribas-attistibas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

²⁴ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/14490/download?attachment>

institūcijai par jebkādu **vardarbību pret bērnu**, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 23. panta piektā daļa nosaka bērna pienākumus pret sabiedrību – bērnam jāievēro sabiedrības pieņemtie uzvedības noteikumi. Bērns **nedrīkst** izmantot savas tiesības, **aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības** un likumīgās intereses.

Proti, normatīvais regulējums nosaka, ka pret bērnu nav pieļaujama nekāda veida vardarbība, un pats bērns nav tiesīgs pārkāpt cita bērna vai pieaugušā tiesības.

Izglītības likuma 3. panta pirmā daļa nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz kvalitatīvu un iekļaujošu izglītību. Šā likuma 54. pants nosaka izglītojamā pienākumus, tostarp ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus un ar savu rīcību nediskreditēt izglītības iestādi, ievērot pedagogu, skolēnu un citu personu tiesības un intereses, **nepieļaut emocionālu un fizisku vardarbību**, kā arī neapdraudēt savu un citu personu veselību, drošību un dzīvību. Turklāt saskaņā ar Izglītības likuma 55. panta 8. punktā noteikto katram izglītojamajam ir tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos.

Izglītības likuma 30. panta pirmā daļa nosaka, ka **izglītības iestādes vadītājs ir atbildīgs** par izglītības iestādes darbību un tās rezultātiem, par šā likuma un citu izglītības iestādes darbību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu.

Tāpat Izglītības likumā noteiktais uzliek pašvaldībai **pienākumu sniegt konsultatīvu palīdzību bērnu audzināšanā**, kā arī nodrošināt atbalsta pasākumus izglītojamiem un viņu ģimenēm, konkretizējot, ka pašvaldības izglītības pārvaldei sadarbībā ar valsts un pašvaldību institūcijām **jāveido atbalsta pasākumu sistēma pašvaldības izglītojamiem un viņu ģimenēm** (Izglītības likuma 17. panta trešās daļas 18. punkts, 18. panta otrās daļas 14. punkts).

Lai nodrošinātu savu funkciju veikšanu izglītībā, kā arī īstenotu atbalsta pasākumus izglītības iestādēs, pašvaldība izglītības pārvaldē var nodarbināt atbalsta personālu (piemēram, psihologs, logopēds). Līdztekus pašvaldībai / dibinātājam ir tiesības arī nodarbināt atbalsta personālu izglītības iestādē. Tādēļ šobrīd ir iespējami dažādi risinājumi atbalsta personāla nodarbināšanai izglītības vidē.

Izglītības likuma 30. panta 3.⁶ daļa uzliek izglītības iestādes vadītāja pienākumu **izvērtēt informāciju par vardarbību** pret izglītības procesa īstenošanā iesaistīto personu, **informēt** izglītības iestādes dibinātāju un risināt situāciju izglītības iestādē. Savukārt izglītības iestādes dibinātājam pēc tam, kad no izglītības iestādes vadītāja saņemta informācija par vardarbību pret izglītības procesa īstenošanā iesaistītajām personām, jānodrošina šīs informācijas izvērtēšana un, ja nepieciešams, iesniegšana tiesībaizsardzības institūcijām, kā arī **jāsniedz atbalsts** situācijas risināšanai izglītības iestādē (Izglītības likuma 29. panta 6. punkts).

Savukārt pedagogam ir paredzētas tiesības vardarbības gadījumā **saņemt izglītības iestādes vadītāja un dibinātāja atbalstu** (Izglītības likuma 52. panta pirmās daļas 8. punkts).

Sadarbības pienākums ar izglītības iestādi, tās pedagogiem un citām izglītības procesa īstenošanā iesaistītajām personām, kā arī pašvaldību ir izglītojamā vecākiem,

kuriem tostarp **jāinformē izglītības iestādes vadītājs par bērna veselības stāvokli** un jebkādiem citiem apstākļiem, kas var ietekmēt izglītības programmas apguvi un tajā iesaistītās personas (Izglītības likuma 58. pants).

Papildus Vispārējās izglītības likuma 17. panta trešajā daļā noteiktais paredz, ka vispārējās izglītības programmas apguvē tās īstenotāji izglītojamiem nodrošina sistēmisku atbalstu **sociāli emocionālās kompetences attīstīšanai**.

Arī audzināšanas procesa ietvaros ir uzsvērtā izglītojamā pašregulācija, vērtību sistēmas veidošanās un tikumu izkopšana (vērtībizglītošana) attiecību veidošanai, sadarbībai, pilsoniski atbildīgai un veiksmīgai dzīvei sabiedrībā. Izglītības iestādei ir pienākums nodrošināt estētisku, funkcionālu, drošu un izglītojamā vispusīgai attīstībai labvēlīgu mācību un audzināšanas vidi (piemēram, izglītības iestādes attīstības plāna prioritārajos uzdevumos iekļauj vērtībizglītošanu, izstrādā un ievieš izglītības iestādē ētikas kodeksu, izglītojamo pozitīvas uzvedības atbalsta noteikumus, rodoties problēmsituācijām, tās operatīvi risina). Turklāt audzināšanā ir iesaistīti visi izglītības iestādes pedagogi un citi darbinieki. Tā notiek mācību stundās, klases vai grupas audzinātāja stundā, ārpusstundu nodarbībās, starpbrīžos, interešu izglītības programmās, dažādos izglītības iestādes organizētajos pasākumos un projektos (izglītības iestādē un ārpus tās), ikdienas sadzīves situācijās, kā arī, pedagogiem sadarbojoties ar izglītojamā vecākiem un izglītojamā ģimeni, pedagoģiskajā sadarbībā, izglītojamo un pedagogu, atbalsta personāla un citu izglītības iestādē nodarbināto personu mijattiecībās (Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”).

Saskaņā ar Krimināllikumā un Administratīvās atbildības likumā noteikto, izglītojamo var saukt pie administratīvās atbildības un kriminālatbildības, ja līdz administratīvā pārkāpuma vai noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdim, viņš ir sasniedzis 14 gadu vecumu. Bērniem vecumā no 11 līdz 18 gadiem var tikt piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi. Savukārt bērniem no 11 līdz 14 gadu vecumam var tikt piemēroti tikai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi atbilstoši likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” noteiktajam.

Administratīvā atbildība par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu ir noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likuma 81. pantā. Savukārt Krimināllikumā ir noteikta kriminālatbildība par dažādiem ar personas vardarbīgu izturēšanos saistītiem nodarījumiem, piemēram, Krimināllikuma 174. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51. panta otrajā daļā ir noteikts, ka bērnam, kurš ir noziedzīga nodarījuma, ekspluatācijas, seksuālas izmantošanas, vardarbības, nolaidības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības upuris, Ministru kabineta noteiktajā kārtībā bez maksas sniedzama nepieciešamā palīdzība, lai viņš atgūtu fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā. Šādai ārstēšanai un reintegrēšanai jānotiek bērna veselībai, pašcieņai un godam labvēlīgā vidē, rūpīgi sargājot bērna intīmo noslēpumu. Ievērojot minēto, ir izstrādāti Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no

prettiesiskām darbībām”, kas regulē valsts finansēta sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniegšanu vardarbībā cietuši bērniem.

Lai īstenotu bērnu tiesību aizsardzību, kā arī risinātu vardarbības problēmas izglītības vidē, normatīvais regulējums (Bērnu tiesību aizsardzības likums, Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumi Nr. 545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”) paredz arī starpinstitucionālu sadarbību vairākos līmeņos:

Valsts līmenis

Bērnu lietu sadarbības padome ir pastāvīga, konsultatīva koleģiāla institūcija, kas Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) paspārnē izveidota ar mērķi veicināt vienotu izpratni par bērna interešu prioritātes principa ievērošanu valsts un pašvaldību rīcībpolitikās, kā arī veicināt institūciju, sabiedrisko organizāciju un citu fizisku un juridisku personu, tai skaitā bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu, vienotu un saskaņotu darbību bērnu tiesību aizsardzībā. Padomes sastāvu veido nevalstiskās organizācijas, LM, Iekšlietu ministrijas, Veselības ministrijas (turpmāk – VM), Izglītības un zinātnes ministrijas (turpmāk – IZM), Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas, Tieslietu ministrijas, Pārresoru koordinācijas centra (turpmāk – PKC), VBTAI pārstāvji un nozares eksperti.

Pašvaldības līmenis

Ar bērnu tiesību pārkāpumiem saistīti jautājumi tiek risināti **bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupas** ietvaros. Tā ir konsultatīva koleģiāla institūcija, kuru izveido pašvaldība, kura tostarp izskata individuālus gadījumus saistībā ar iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem, ja ir nepieciešama ātra rīcība un vairāku institūciju sadarbība, kā arī ja radušos situāciju nav iespējams atrisināt vienas institūcijas ietvaros vai nav to izdevies atrisināt ilgstošā laikposmā.

Pašvaldību likuma 4. panta pirmās daļas 4. un 11.punktā ir noteikts, ka pašvaldības autonomā funkcija ir “gādāt par iedzīvotāju izglītību, tostarp nodrošināt iespēju iegūt obligāto izglītību un gādāt par pirmsskolas izglītības, vidējās izglītības, profesionālās ievirzes izglītības, interešu izglītības un pieaugušo izglītības pieejamību”, kā arī īstenot bērnu tiesību un interešu aizsardzību.

Turklāt pašvaldībai saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. pantā noteikto ir jāveic likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem, kā arī ir jāizstrādā uzvedības sociālās korekcijas programmas.

1.4. Vardarbības izplatība Latvijas izglītības vidē

Šajā nodaļā tiks apskatīti dažādi pētījumi un aptaujas par vardarbību izglītības vidē. Datu atspoguļojumā tiks izmantoti tie termini, kas lietoti aptaujās un pētījumos.

Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā ir vērojami izteikti augsti skolēnu savstarpējās vardarbības rādītāji. Kā liecina Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk – OECD) PISA (*Programme for International Student Assessment*) 2018. gada starptautiskā pētījuma dati, Latvijas piecpadsmitgadīgie skolēni relatīvi bieži ir cietuši no ģirgāšanās (bullying) no savu skolas biedru puses – indekss Latvijas gadījumā nozīmē, piemēram, to, ka kopumā 35,5% (vidēji OECD valstīs – 22,6%) mūsu skolēnu

izjūtuši kādu no ģirgāšanās veidiem „Dažas reizes mēnesī”, „Vienreiz nedēļā” vai biežāk. Latvija šajā ziņā ieņem pirmo vietu starp visām ES valstīm,²⁵ turklāt, salīdzinot ar 2015. gadā veikto OECD PISA pētījumu, pāridarījumu izplatības rādītāji ir pasliktinājušies.²⁶

OECD PISA pētījumā konstatētais pārinodarījumu indekss cieši korelē ar nākamo izglītības vidē aktuālo jautājumu – priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu – un veicina to.²⁷ Tādējādi skolēni ar augstu pārinodarījumu indeksu nevēlas turpināt mācības un kavē skolu. Latvijas skolās ir viens no augstākajiem neattaisnoto kavējumu rādītājiem, salīdzinot ar citām valstīm, un arī augsts priekšlaicīgas mācību pamešanas rādītājs.²⁸

Līdz šim jaunākie un plašākie dati par emocionālo un fizisko vardarbību izglītības iestādēs pieejami, analizējot Izglītības kvalitātes valsts dienesta (turpmāk – IKVD) sadarbībā ar Edurio LTD filiāles Latvijā veiktās aptaujas. 2021./2022. mācību gada aptauju dati ietver informāciju no 16 pašvaldībām. Skolām, kas piedalījās aptaujā, bija obligāta prasība aptaujāt trīs mērķgrupas: skolotājus, skolēnus un vecākus. Tika aptaujāti 24 000 skolēnu, 19 000 vecāku un 7 000 skolotāju.

Aptaujas jautājumu spektrs iekļāva arī tematiskos blokus par fizisko un emocionālo drošību. Rezultāti liecina, ka vardarbība izglītības vidē ir klātesoša un aktuāla problēma (skat. 1. attēlu), turklāt nereti skolotāju, vecāku un skolēnu skatījums un pieredze atšķiras.

1. attēls. Avots: IKVD/Edurio, 2021/2022.

²⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development. Pieejams: https://www.oecd.org/pisa/Combined_Executive_Summaries_PISA_2018.pdf

²⁶ Skolēnu labklājība Latvijā starptautiskā salīdzinājumā – OECD PISA 2015 jaunākie rezultāti un secinājumi. Pieejams: https://www.ipi.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/ipi/Publikācijas/Skolenu_labklajiba_Latvija_PISA_2015_pirmie_rezultati_19_04_2017.pdf

²⁷ Jozauska, K. (2018). Skolotāju kompetence vardarbības pret bērnu novēršanā. Izglītība zinātnei un praksei. Vulāne, A., Stikute, E. (Eds) LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte Skolotāju izglītības nodaļa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

²⁸ Maslo, I. (2015) Izaicinājumi un iespējas 18-24 gadīgo jauniešu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas prevencijai. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas Valsts izglītības attīstības aģentūra.

24% skolēnu atbildējuši, ka izjutuši pret sevi **fizisko vardarbību**, kuras biežākie izraisītāji ir bijuši vienaudži, tomēr jāatzīmē, ka 11% gadījumu fiziskie pāridarītāji ir bijuši pieaugušie – pedagogi vai citi skolas darbinieki. Kā biežākos pāridarījumu veidus skolēni min sišanu, tīšu grūstīšanu, apģērba vai citu personīgo mantu slēpšanu, plēšanu vai dedzināšanu (skat. 2. attēlu).

2. attēls. Avots: IKVD/Edurio, 2021/2022.

Skolēnu piedzīvotie fiziskās vardarbības veidi	%
Sišana	18
Tīša grūstīšana	16
Cits	16
Apģērba vai citu personīgo mantu slēpšana, bojāšana	10
Speršana	9
Kniebšana	8
Iekautīšana	6
Raušana aiz matiem	6
Smēķēšana koplietošanas telpās	6
Draudēšana ar asu priekšmetu, piemēram, nazi	3
Piespiešana lietot apreibinošas vielas	2

Salīdzinoši retāk fizisko vardarbību pret sevi ir piedzīvojuši pedagogi – to atzinuši 7% aptaujāto. Vairumā gadījumu (77%) piedzīvota fiziskā vardarbība no skolēnu puses, no vecākiem – 11%, 4% – to izjutuši no kolēģiem jeb skolas vadības. Tādējādi visvairāk fiziskā vardarbība sastopama skolēnu starpā. Skolēna fiziska vardarbība pret skolotāju ir sastopama tikpat bieži, cik skolotāja – pret skolēnu (384 gadījumi pret 387), taču jāpiezīmē, ka 252 (jeb 4%) skolēnu anketās atzīmējuši arī fiziskus pāridarījumus no cita skolas personāla puses.

Kā liecina aptaujas rezultāti – **emocionālā vardarbība** izglītības vidē ir daudz izplatītāka nekā fiziskā. Emocionālo vardarbību pret sevi izjutuši 37% aptaujāto skolēnu un 31% skolotāju. Skolotāji visbiežāk izjutuši emocionālo vardarbību no skolēniem un vecākiem, savukārt skolēni – no klases biedriem un skolotājiem (skat. 1. attēlu).

Kā biežākos emocionālās vardarbības veidus skolēni minējuši pazemošanu, baumošanu un aprunāšanu, apsaukāšanu, ignorēšanu (skat. 3. attēlu).

3. attēls. Avots: IKVD/Edurio, 2021/2022.

Skolēnu piedzīvoto emocionālās vardarbības veidu sadalījums	%
Pazemošana	15
Baumošana un aprunāšana	11
Apsaukšanās	11
Tevis/Tava sacītā ignorēšana	9
Apmelošana	9
Pedagoga/pedagogu nevienlīdzīga attieksme pret Tevi	6
Pret Tevi tiek vērsti negatīvi, aizskaroši žesti vai mīmika, Tev tiek raidīti draudīgi vai nicinoši skatieni	6
Lamāšanās klasē/nodarbības laikā un publiskās vietās Tavā klātbūtnē	6

Klasesbiedru skaļa sarunāšanās stundas laikā vai staigāšana pa klasi	6
Izstumšana no draugu, klases biedru loka	5
Klases biedru vai pedagogu pazemošana, apsaukšana Tavā klātbūtnē	5
Negatīvi ieraksti, foto vai video sociālajos tīklos par Tevi	3
Naidīgi komentāri interneta vidē par Tevi, piemēram, sociālajos tīklos u.tml.	2
Svešu sociālo tīklu profilu izmantošana, vērošoties pret Tevi	1

Zīmīgi, ka 97% pedagogu aptaujā atbildējuši, ka nav emocionāli darījuši pāri skolēniem, taču tikai 72% skolēnu nav izjutuši pret sevi pedagogu emocionālos pāridarījumus.

Ievērojami atšķiras arī atbildes uz jautājumu, kā skolēns rīkojas, sastopoties ar vardarbības gadījumu. 58% skolotāju atbildēja, ka skolēni, viņuprāt, nekavējoties informē skolotāju vai skolas vadību, turpretim skolēnu vidū tikai 14% atbildēja, ka šādi rīkotos. Lielākā daļa skolēnu atzīmēja, ka primāri vērstos pie draugiem (37%) vai vecākiem (35%). Turklāt satraucošs ir fakts, ka 30% respondentu atbildēja, ka par to nestāstītu nevienam, jo tāpat nekas nemainītos, bet 13% norādīja, ka nevienam neatklātu notikušo, jo izjūt kaunu par to, kas ar viņiem noticis. Tādējādi var secināt, ka liela daļa fiziskās un emocionālās vardarbības gadījumu nenonāk skolotāju un skolas vadības redzeslokā. Raugoties uz šiem rezultātiem, jāvērtē, cik atbalstoša vide ir izglītības iestādēs un ģimenē, un vai ikviens skolēns var vērsties pēc palīdzības. Personības iezīmes, pieredze un spēja uzticēties var ietekmēt vērsanos pēc palīdzības, tomēr tas nedrīkstētu nozīmēt, ka bērns / jauniešis nesaņem atbalstu, kamēr pats nevērsīsies pie izglītības iestādes speciālistiem.

Bērnu un pusaudžu Uzticības tālrunis 116111 ik gadu saņem zvanus, kas saistīti ar vardarbību izglītības iestādēs (gan vienaudžu vardarbība, gan pedagogu vardarbība) – lielā daļā šādu gadījumu zvanītāji informē, ka ir mēģinājuši vērsties pie pedagoga vai skolas vadības, tomēr situācija nav uzlabojusies vai pat pasliktinājusies. Tāpat ir gadījumi, kad pedagogu ieskatā, klasē "ir normāli", ja ir kāds bērns, kuram tiek darīts pāri – tāpat ne tikai veicinot kauna un bezspēcības sajūtu bērnam, kas ir vardarbības upuris, bet arī neveicot nekādus soļus vardarbības mazināšanai.

Skolēnu un skolotāju atbildes atšķiras arī attiecībā uz vardarbības prevenciju. 38% pedagogu apgalvo, ka runā klasē par emocionālās un fiziskās vardarbības gadījumiem, taču šādas pedagoga darbības atzīmē tikai 26% skolēnu. Turklāt 31% skolotāju norādījuši, ka uz skolu tiek aicināti dažādu specialitāšu lektori, lai runātu par vardarbības un drošības tēmām, taču šādas nodarbības savā skolā pamanīja tikai 12% skolēnu.

Aptaujas liecina, ka izglītības vidē pastāv **pieaugušo savstarpēja vardarbība** dažādos attiecību modeļos: skolotājs-skolotājs, vecāks-skolotājs, skolas vadība-skolotājs. No 31% skolotāju, kas izjutuši emocionālu vardarbību, 15% ir cietuši no citu skolotāju un 15% – no skolas vadības emocionālās vardarbības. Un lai gan gadījumu skaits, kad skolotāji ir fiziski cietuši no vecākiem, no skolas vadības vai citiem darbiniekiem, ir neliels, arī tas liecina par problēmām izglītības vidē.

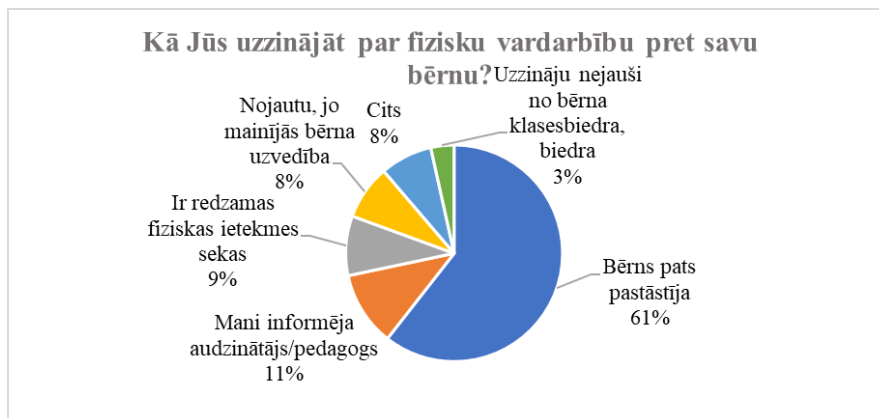
Vecāku anketu rezultāti liecina, ka vecāku uzskati par emocionālās vardarbības izplatību skolās, salīdzinot ar skolotāju uzskatiem, ir pesimistiskāki. Tikai 20% vecāku uzskata, ka viņu skolā nenotiek emocionāla vardarbība. Savukārt šādu viedokli pauž 51%

skolotāju. Attiecībā uz fiziskās vardarbības neesamību skolā vecāku un skolotāju uzskati ir līdzīgi (57% un 61%).

Atšķirības iezīmējas arī skolotāju un skolēnu atbildēs par emocionālo vardarbību.

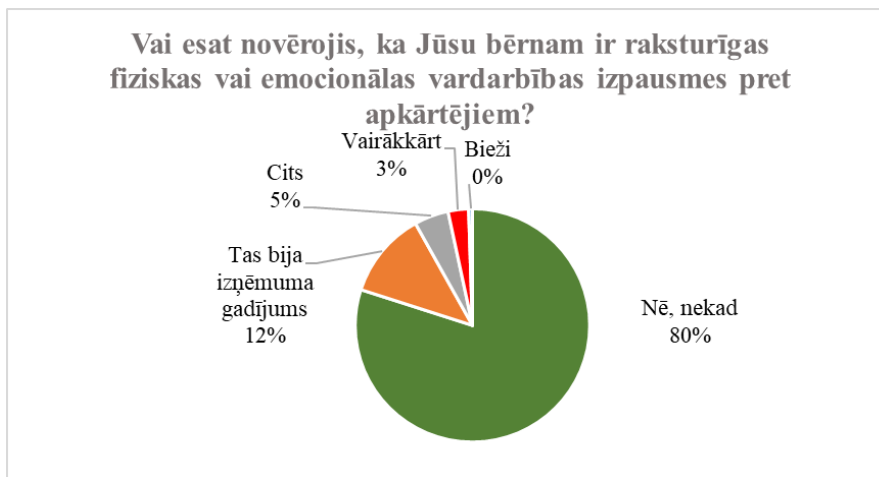
Vaicājot, kā uzzina, ka bērns ir cietis no fiziskas vardarbības skolā, vairums vecāku (61%) atbildēja, ka par to paziņo pats bērns, un tikai 11% – atzīmēja, ka informāciju saņem no skolas (skat. 4. attēlu).

4. attēls. Avots: IKVD/Edurio, 2021/2022.

Lai gan skolēnu aptaujas rezultāti uzrāda visai augstu vienaudžu vardarbības līmeni, tikai niecīgs procents vecāku atzina, ka viņu bērns ir bijis fiziski vai emocionāli vardarbīgs pret apkārtējiem. Turklāt šāda rīcība tiek raksturota kā izņēmuma gadījums (skat. 5. attēlu). Tas liecina, ka ne visi vecāki apzinās savu bērnu kā pāridarītāju lomu dažādās vardarbības īstenošanā, vai arī nevēlas to atzīt.

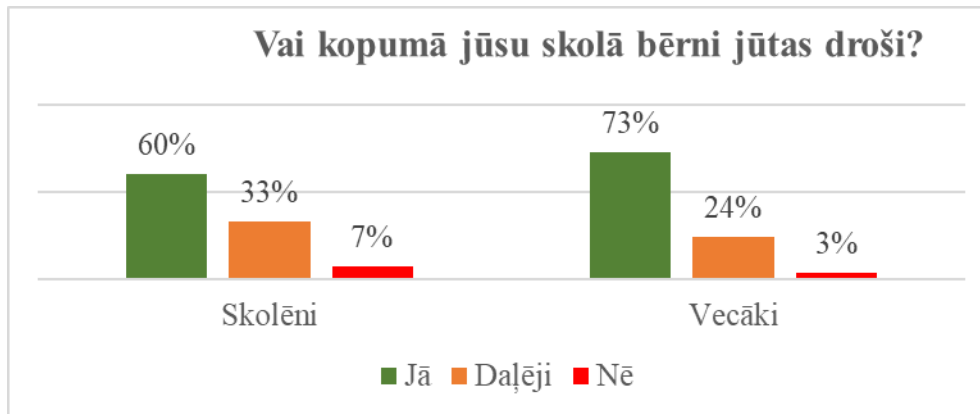
5. attēls. Avots: IKVD/Edurio, 2021/2022.

96% aptaujāto pedagogu uzskata, ka skolēni kopumā skolas vidē jūtas droši, kaut gan 49% aptaujāto atzina emocionālās un 37% – fiziskās vardarbības esamību izglītības iestādē. Līdz ar to ne visi pedagogi novērtē vardarbības ietekmi uz bērnu labbūtību. Iespējams, vardarbība izglītības vidē tiek uztverta kā normālas skolēnu socializācijas izpausmes, kas neprasa īpašu ievērību vai iejaukšanos.

Lūgti novērtēt to, **cik droši kopumā skolā jūtas bērni**, vecāki un skolēni sniedza atšķirīgu vērtējumu (skat. 6. attēlu). Negatīvāk savu drošības sajūtu vērtēja skolēni – 40% atbildēja, ka jūtas daļēji droši vai nedroši skolā, taču tikai 27% vecāku atzina šādas skolēnu sajūtas.

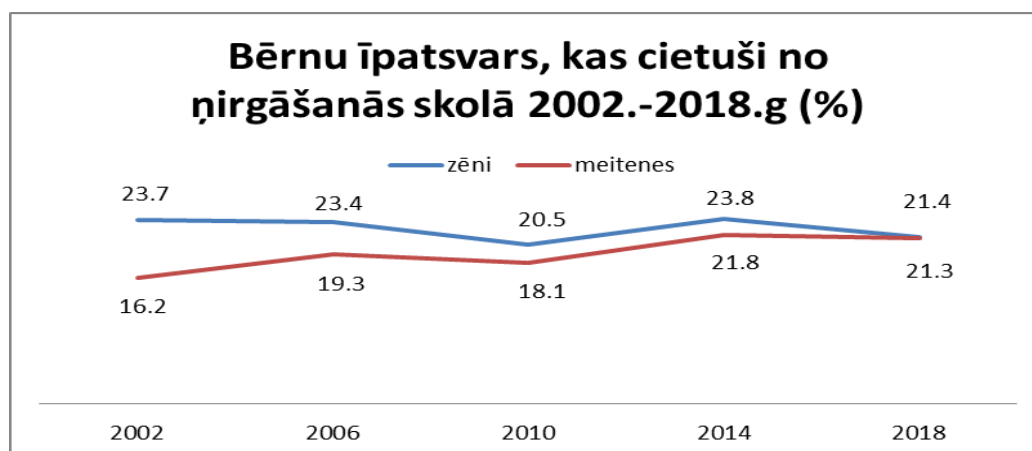
6. attēls. Avots: IKVD/Edurio, 2021/2022.

Arī citi Latvijas pētījumi, piemēram, **Latvijas skolēnu veselības paradumu 2017./2018. mācību gada pētījuma** rezultāti liecina, ka ņirgāšanās izglītojamo vidū ir izplatīta problēma izglītības vidē. Vecuma grupā 11 – 15 gadi vidēji 21,3% izglītojamo ir cietuši no regulāras (2–3 reizes mēnesī) ņirgāšanās izglītības iestādēs. Izglītojamo īpatsvars, kas pēdējo pāris mēnešu laikā regulāri ņirgājušies par citiem, ir 16,8%. Šis rādītājs ir izteikti augstāks zēniem, un tas pieaug līdz ar vecumu – 11 gados tie ir 14,5%, 13 gados – 21,8%, bet 15 gados jau 28,9% zēnu ņirgājas par citiem.²⁹

Meiteņu vidū nav tik izteiktas atšķirības. Tomēr novērojams, ka pieaudzis to meiteņu skaits, kuras cietušas no ņirgāšanās izglītības iestādēs no 16,2% līdz 21,3%, bet zēniem nav izmaiņu (skat. 7. attēlu).

7. attēls. Avots: Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījuma dati par 2017./2018.mācību

²⁹ Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums 2017./2018. mācību gada aptaujas rezultāti un tendences. Pieejams: https://www.spkc.gov.lv/sites/spkc/files/data_content/latvijas-skoleni-veselibas-paradumu-petijums-05.10.2020_1.pdf

Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījuma dati liecina, ka izglītojamo īpatsvars, kas pēdējo pāris mēnešu laikā cietuši no kibernetizācijas, ir salīdzinoši neliels – 5.5%. No kibernetizācijas vairāk cieš zēni (6,2%) nekā meitenes (4,9%) (skat. 1. tabulu).

1. tabula. Avots: Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījuma dati par 2017./2018. mācību gadu

Kibernetizācijas izplatība (%) dzimuma un vecuma grupās (2017./2018. mācību gada dati)

Kibernetizācijas	Zēni				Meitenes				Kopā
	11 gadi	13 gadi	15 gadi	Kopā	11 gadi	13 gadi	15 gadi	Kopā	
Upuri	4.9	7.3	6.3	6.2	4.9	5.4	4.4	4.9	5.5
Pāridarītāji	4.2	9.5	13.1	8.7	1.4	4.3	5.0	3.5	6.1

Kā liecina dati, zēnu īpatsvars, kas pēdējo pāris mēnešu laikā kibernetizējušies par citiem ir vismaz divas reizes lielāks – 8,7%, salīdzinot ar meitenēm (3,5%).³⁰

2020. gada sākumā Latvijas pētījumu centrs SKDS un SIA “Tele2” visā Latvijā veica **aptaujas par vardarbības izpausmēm** (ķibernetizācijas, agresivitāte, atstumtība un aizskaršana virtuālajā vidē) un prasmju attīstīšanu izglītības iestādēs, kurā piedalījās 1113 skolēnu (7. – 12. klase).³¹

Apkopotie dati liecina, ka vairāk nekā puse jeb 57% skolēnu ir saskārušies ar ķibernetizāciju, kas izpaudusies kā apvainojumi un / vai pazemojumi no klasesbiedru puses. Tikpat daudz skolēnu (57%) pēdējā gada laikā jutušies atstumti – ignorēti vai izolēti – no klases kolektīva. Katrs trešais (36%) skolēns klasē ir sastapies ar agresivitāti, kas izpaudusies kā kaušanās, grūstīšanās, kniebšana, draudēšana, iebiedēšana vai kliegšana. Katrs ceturtais (25%) no klasesbiedriem piedzīvojis arī aizskaršanu virtuālajā vidē jeb kibermobingu – izķēmotas personīgās bildes tīmeklī, saņēmis aizvainojošas īsziņas, riebīgus vai rupjus komentārus vai pat draudu vēstules.

Pētījums atklāj, ka zēnu vidū biežāka ir fiziskā vardarbība, bet meiteņu vidū – emocionālā. Pēdējā gada laikā zēni biežāk saskārušies ar ķibernetizāciju (67%), un agresivitāti (51%), savukārt meitenes biežāk jutušās atstumtas klasesbiedru vidū (60%).

Skolēni savas zināšanas par dažādiem vardarbības veidiem un to izpausmēm novērtē labāk, nekā bērnu zināšanas vērtē vecāki. Piemēram, 84% skolēnu zina jēdziena “mobings” nozīmi, bet tikai 63% vecāku uzskata, ka viņu bērni saprot, ko nozīmē šis termins.³²

Sociālā projekta “#Neklusē” ietvaros vairākus gadus (2019./2020., 2020./2021., 2021./2022. mācību gadā) tiek veiktas aptaujas par skolēnu, pedagogu un vecāku informētību par mobingu izglītības vidē.

³⁰ Turpat.

³¹ Pētījums: 57% Latvijas skolēnu klasē saskārušies ar ķibernetizāciju un izjūtuši atstumtību. Pieejams: <https://www.tele2.lv/zinu-arhivs/9200/petijums-57-latvijas-skolenu-klase-saska/>

³² Turpat.

2021./2022. mācību gada aptaujā piedalījās 2450 skolēni, 321 skolotājs un 1214 vecāku no 19 skolām.³³

Izglītojamo aptaujas rezultāti atklāja, ka aptuveni puse no respondentiem ir saskārušies ar mobingu pēdējo 12 mēnešu laikā, no tiem 38% ir bijuši mobinga vērotāji, 15% kļuvuši par upuriem.

No tiem, kas bijuši mobinga vērotāji, 45% neko nedarīja, jo nezināja, kā rīkoties, un 26% baidījās paši kļūt par cietušajiem, 19% vērotāju likās, ka cietušais pats varēs aizstāvēties (skat. 8. attēlu).

8. attēls. Avots: Neklusē pētījums, 2021/2022.

53% izglītojamo atbild, ka pēdējo 12 mēnešu laikā skolā nav bijusi mācību stunda par mobingu, un kopumā 36% izglītojamo nezina vai daļēji zina, kas ir mobings.

Ja kāds aizvainotu vai apsmietu, palīdzību saņemt izglītojamie gribētu, runājot ar vecākiem (46%) vai runājot ar draugiem (36%), ar skolotājiem runātu tikai 26%, bet 22% izvēlētos paši tikt galā ar situāciju (skat. 9. attēlu).

9. attēls. Avots: Neklusē pētījums, 2021/2022.

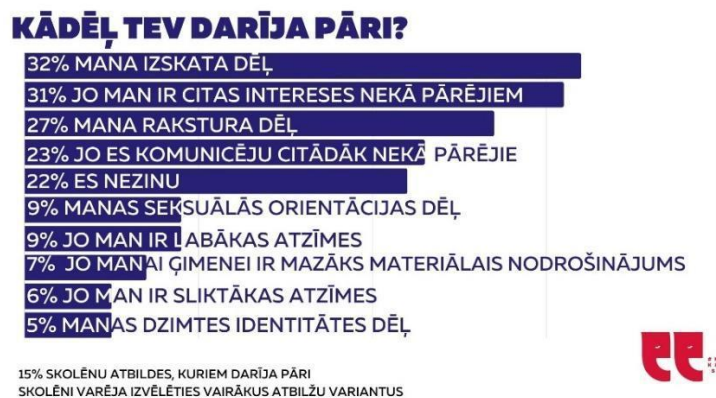
Tāpat skolēni norāda, ka ir saskārušies ar situācijām, kurās ir iesaistīti pieaugušie, 10% redzējuši vardarbību skolas vidē starp skolotājiem un skolēniem, 3% starp skolas personālu, 2% starp vecākiem un skolotājiem.

³³ Neklusē pētījums par mobingu 2021./2022. m.g. Pieejams: <https://nekluse.lv/petijums2022/>

Visizplatītākais mobinga veids, ar kuru saskārušies (redzējuši) skolēni, ir emocionālais (78%), tad seko fiziskais – 42%, ignorēšana jeb izstumšana – 44%, digitālais – 34%. Līdzīgu tendenci apliecina arī pašu cietušo atbildes – emocionāli darīts pāri 80% gadījumā, 35% notikusi ignorēšana, 29% saskārušies ar mobingu digitālajā vidē, bet 28% – fiziski. Visvairāk dara pāri klasesbiedri (65%), skolēni no citām skolām – 34%, skolēni no savas skolas – 27%, citi pieaugušie – 9%, vecāki – 6%, skolotāji – 4%.

Vispopulārākās atbildes uz jautājumu, “kādēļ tev tika darīts pāri”, ir: izskata dēļ (32%), jo ir citas intereses (31%), rakstura dēļ (27%), 22% izglītojamo nezina, kāpēc tika darīts pāri (skat. 10. attēlu).

10. attēls. Avots: Neklusē pētījums, 2021/2022

Satraucoši, ka 11% skolēnu darīts pāri katru dienu, 33% – vairākas reizes nedēļā. 61% no cietušajiem nav meklējuši palīdzību. Tie, kas palīdzību meklēja, visvairāk runājuši ar vecākiem (77%) un skolotājiem (40%), draugiem (39%). Tie, kas palīdzību nemeklēja, atbild, ka 39% paši var situāciju atrisināt, 32% aizskaršana tik ļoti neietekmēja, 26% atbild, ka tas netika uztverts nopietni, 21% baidījās, ka paliks sliktāk, 17% bija kauns un 13% norāda, ka iepriekš palīdzību ir meklējuši, bet nekas nemainījās.

Pedagogu aptaujas rezultāti liecina, ka 27% aptaujāto pēdējo 12 mēnešu laikā nav bijušas mācības par mobingu, 57% aptaujāto pedagogu vēlētos uzzināt vairāk informācijas, kā rīkoties, ja redz mobinga situāciju. 59% pedagogu norāda, ka pēdējo 12 mēnešu laikā izglītības iestādē ir novērojuši mobingu. Taču par to, kā rīkoties šādās situācijās, zina vien katrs trešais skolotājs jeb 39%. 43% pedagogu par mobingu ar skolēniem runā tikai tad, kad ir bijusi konkrēta situācija, un 23% pēdējo 12 mēnešu laikā nav runājuši par mobingu vispār.

Atbildot uz jautājumu, kā tiek risināts mobings skolā, pārliecinošais vairākums skolotāju (76%) atbild, ka skolā ir psihologs / sociālais pedagogs, 50% norāda, ka ir mācības skolotājiem, 38% – mācības skolēniem, tikai 23% pedagogu atbild, ka skolā ir plāns, kā strādāt ar akūtiem mobinga gadījumiem (skat. 11. attēlu).

11. attēls. Avots: Neklusē pētījums, 2021/2022.

KĀ JŪSU SKOLĀ TIEK RISINĀTS MOBINGS?

VISI SKOLOTĀJI, SKOLOTĀJI VARĒJA IZVĒLĒTIES VAIRĀKUS ATBILŽU VARIANTUS

Pedagogi norāda arī to, ka ir saskārušies ar vardarbību starp pieaugušajiem (13% starp skolotājiem un vecākiem, 4% starp skolotājiem un skolas administrāciju, 4% starp vecākiem, 4% starp skolotājiem). Puse no pedagogiem nezina, kā novērst mobingu starp pieaugušajiem.

Vecāku aptaujā tika noskaidrots, ka 64% vecāku no izglītības iestādēm nav saņēmuši nekāda veida informāciju par notikušiem mobinga gadījumiem.

34% vecāku nezina, kā atpazīt, vai viņu bērns kļuvis par mobinga upuri, savukārt 52% vecāku nezina, kā atpazīt, ka bērns ir kļuvis par pāridarītāju. Katrs ceturtais vecāks jeb 26% zina, kā rīkoties, ja bērns cieš no mobinga, bet katrs trešais jeb 36% saprot, ko darīt, ja bērns ir pāridarītājs.

37% vecāku par mobingu ar bērniem runā tikai tad, kad ir bijusi konkrēta situācija, un 30% pēdējo 12 mēnešu laikā nav runājuši vispār. 39% vecāku atbild, ka pēdējo 12 mēnešu laikā viņu bērns ir bijis iesaistīts / redzējis mobingu, no tiem pusē gadījumos viņš redzēja, kā citam dara pāri, un 48% viņam darīja pāri, 3% viņš darīja pāri citiem.

Vecāki arī ir saskārušies ar vardarbību skolas vidē, kurā iesaistīti pieaugušie – 10% starp skolotājiem un skolēniem, 4% starp vecākiem, 3% starp vecākiem un skolotājiem. Aptuveni puse vecāku nezina, kā novērst mobingu pieaugušo starpā.

2022. gada jūlijā Swedbank sadarbībā ar SKDS veica **aptauju par mobingu skolās**. Tika aptaujāti 284 Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 75 gadiem, kuriem ir bērni skolēni.

Aptuveni 70% no aptaujātajiem uzskata, ka viņiem pietiek zināšanu, lai spētu atšķirt mobingu no konfliktsituācijas. Savukārt aptuveni piektdaļa jeb 22% respondenti atzinuši, ka šādu zināšanu viņiem nav. Respondenti ar augstāku izglītības līmeni biežāk norāda, ka viņiem pietiktu zināšanu, lai atšķirtu mobingu no konfliktsituācijas.

76% aptaujāto ir kopumā pārliecināti, ka spētu veidot sadarbību ar skolu, ja viņu bērns būtu iesaistīts mobinga situācijā. 11% respondentu ir pretējās domās un uzskata, ka šādā situācijā nespētu veidot sadarbību ar skolu (drīzāk nespētu – 10%, noteikti nespētu – 1%).

Lielākā daļa respondentu uzskata, ka viņu bērns stāstītu, ja būtu iesaistīts mobinga situācijā – gan kā upuris (80%), gan kā malā stāvētājs (73%). Gandrīz puse respondentu

(49%) uzskata, ka viņu bērns nestāstītu par mobingu, ja būtu tajā iesaistīts kā pāridarītājs (tomēr 40% respondentu norāda, ka bērns stāstītu par šādu situāciju). Jaunāku bērnu vecāki / vecvecāki biežāk norāda, ka viņu bērns stāstītu par notikušo mobingu.

Līdzīgi ir ar vecāku aptaujā pausto pārliecību, ka aptaujātie mobinga situācijās spētu izveidot saikni un sadarbību ar saviem bērniem (apstiprinoši norāda 82% respondentu).

Ja bērns tiktu iesaistīts mobinga situācijā, lielākā daļa respondentu esošo situāciju pirmām kārtām pārrunātu ar bērnu (74% respondentu šo norādījuši kā pirmo darbību, ko veiktu). Kā pirmā darbība šādā situācijā tiek norādīti arī šādi varianti: iesaistītu klases skolotāju un skolas personālu (15%); pats respondents pārrunātu konfliktsituāciju ar visiem iesaistītajiem, tai skaitā citiem bērniem (6%), piesaistītu profesionāli bērna atbalstam (3%).

Vairāk nekā divas trešdaļas respondentu (67%) uzskata, ka psihologa iesaiste mobinga situāciju risināšanā būtu vajadzīga, ja situācija atkārtojas, un ar skolas personāla palīdzību to nevar atrisināt. 23% respondentu norāda, ka speciālists būtu jāiesaista, ja bērns ir cietušais, bet 22% – uzskata, ka speciālists ir jāiesaista jau pie pirmajām mobinga pazīmēm. 14% respondentu uzskata, ka speciālists ir jāpiesaista, ja bērns ir pāridarītājs, bet 7% – norāda, ka speciālists vispār nav jāpiesaista, jo šādas situācijas jāspēj atrisināt pašiem.

2015. gadā Tiesībsargs veica pētījumu **par vardarbības pret bērniem izplatību Latvijā**, konstatējot vardarbības gadījumu skaita palielināšanās tendenci. Tas liecina arī par attieksmes maiņu. Gandrīz puse (47%) bērnu atzīst, ka ir izjutuši vardarbību pret sevi. 62% vecāku atzīst, ka viņiem ir bijušas situācijas, kurās viņu bērns ir cietis no vardarbības skolā. 68% skolotāju praksē ir bijuši gadījumi, kad bērni cieš no vardarbības ģimenē. 18% skolotāju ir saskārušies ar vardarbības gadījumiem, kuros bērni cits citam dara pāri seksuāli.³⁴

Nodibinājums "Centrs Dardedze" sadarbībā ar SKDS 2022. gadā veica aptauju **"Attiecības ģimenē un pieredze saistībā ar kaitējošu seksuālu uzvedību bērnu vidū"**. Rezultāti liecina, ka kopumā ar seksuālām darbībām vai komentāriem līdz 16 gadu vecumam saskārušies 56% bērnu, no kuriem 39% atzīst, ka tas noticis skolā, turklāt šīs darbības veikuši draugi vai klases biedri.³⁵

Pētījums par seksuāli aizskarošas uzvedības izplatību Latvijas skolās 14 līdz 16 gadus vecu jauniešu vidū liecina, ka lielākā daļa (61%) aptaujāto jauniešu pēdējā gada laikā ir saņēmuši no saviem vienaudžiem ar mobilā tālruņa vai interneta starpniecību seksuāla rakstura jokus, no tiem, 28% šos jokus ir saņēmuši vairākas reizes, bet 13% tādus saņem karu mēnesi vai pat katru nedēļu. Dzimumu griezumā ir vērojamas būtiskas atšķirības – 68% meiteņu ir vismaz reizi vai vairāk saņēmušas seksuāla rakstura jokus, turpretī tādus saņēma 53% zēnu.

Pornogrāfiskus attēlus vai video ir saņēmuši 35% aptaujāto jauniešu. Ja skatās dzimumu griezumā, tad 60% meiteņu un 30% zēnu ir vismaz reizi saņēmuši pornogrāfiska

³⁴ Latvijas Republikas tiesībsarga 2015. gada ziņojums. Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/migrate_2022/content/legacy/Tiesibsarga_2015_gada_zinojums.pdf

³⁵ Attiecības ģimenē un pieredze saistībā ar kaitējošu seksuālu uzvedību bērnu vidū 18–25 gadus vecu jauniešu aptauja. Pieejams: https://centrsdardedze.lv/wp-content/uploads/2022/11/SKDS_Dardedze_atskaite_17_06_2022.pdf

rakstura video, puse no tiem vairākas reizes. Nepatīkamus skatienus, kad citi jaunieši skatās uz ķermeni veidā, kas liek justies neērti, ir piedzīvojuši 38% jauniešu.

Komentārus par apģērba izvēli, kas liek justies neērti, ir saņēmuši 47% jauniešu. Nejaukas uzrunas, jo liekas, ka nav skaists/a, ir piedzīvojuši 36% jauniešu.

Tādējādi Latvijā savstarpēji seksuāli aizskaroša uzvedība skolās jauniešu vidē ir plaši izplatīta. Piedzīvotais seksuālās aizskaršanas veids bieži ir dzimumu noteikts. Tāpēc dzimtes normu ietekme noteikti jāņem vērā, veidojot preventīvas un izglītojošas vardarbības mazināšanas programmas.³⁶

Fizisko un emocionālo vardarbību izglītības iestādē ietekmē izglītības vide, izglītojamo pašsajūta, vecāku atbalsts, tāpēc vardarbības mazināšanas kontekstā ir nozīmīgi bērnu labsajūtas pētījumi.

Latvijas Bērnu labklājības tīkls sadarbībā ar ārvalstu partneriem īstenoja projektu **“Bērnu labsajūta Baltijas valstīs”**, kura ietvaros tika veikts bērnu labsajūtas pētījums. Lai gan kopējie labsajūtas dati ir izteikti pozitīvi, ir vairāki aspekti, kuros novērojami negatīvi rādītāji. 33% bērnu bieži jūtas uztraukti, 25% – nomākti, 40% – garlaikoti, 23% – dusmīgi, 23% – vientuļi, 22% – bēdīgi. 9% bērnu skolā saskaras ar vardarbību (15 gadīgo vidū – pat 18%), 53% skolā jūtas pārslogoti un noguruši, 58% novērtē, ka viņiem ir par daudz mājasdarbu, 24% 15 gadīgo skolā jūtas neiederīgi. 32% bērnu apgalvo, ka viņiem nepietiek brīvā laika saviem vaļaspriekiem, 10% bērnu ģimenē bieži tiek ieplūkāti, bet 19% – bieži strīdas ar vecākiem. 14% zēnu un 38% meiteņu 15 gadu vecumā savu veselību vērtē kā sliktu.

Izglītības vidi Latvijā raksturo izteikti augsts izglītības iestāžu īpatsvars, kur skolēni jūtas pārslogoti un noguruši (53%) vai nejūtas iederīgi (24%). Aptuveni 1/5–1/4 bērnu skolā saskaras ar kādām problēmām vai kopumā nejūtas labi skolā.

Arī ģimenes un vienaudžu vide ir joma, kurā vairāki rādītāji liecina par problēmām. Latvijai ir viens no starptautiski zemākajiem rādītājiem ģimenes emocionālā atbalsta saņemšanā (vairāk nekā katrs trešais bērns novērtē, ka nejūt ģimenes atbalstu).

Katrs ceturtais bērns novērtē, ka viņam nav pietiekami draugu un paziņu, ar kuriem pavadīt kopīgi laiku.

Šie dati tieši un netieši norāda uz nepieciešamību pievērst uzmanību, vai bērni tiek pilnvērtīgi aprūpēti, vai saņem nepieciešamo emocionālo atbalstu no ģimenes, vai netiek atstāti novārtā un vientulībā.³⁷

Dziļāk izprast sabiedrības attieksmi pret vardarbību kopumā ļauj **iedzīvotāju 2020. gada aptaujas rezultāti “Stiprinot ģimenes, kopienas un attiecības:**

³⁶ Drosme rūpēties – vardarbības prevencija jauniešu vidē. Pētījuma ziņojums par seksuāli aizskarošas uzvedības izplatību Latvijas skolās 14 līdz 16 gadus vecu jauniešu vidū. Pieejams: <https://marta.lv/files/research/Pe%CC%84ti%CC%84juma%20zin%CC%A7ojums%20-%20seksua%CC%84la%CC%84s%20vardarbi%CC%84bas%20izplati%CC%84ba%20Latvijas%20skola%CC%84s%202020.pdf>

³⁷ Bērnu labklājība Baltijas valstīs. Pieejams: <https://www.bernulabklajiba.lv/projekti/bernu-labklajiba-baltijas-valstis/>

antropoloģiska pieeja vardarbības izpētē”.³⁸ Aptauja aptvēra respondentu pašvērtējumu gan par piedzīvoto, gan veikto vardarbības pieredzi, priekšstatiem par vardarbību un rīcību vardarbības novēršanā dažādās vidēs, zināšanām un prasmēm bērnu audzināšanā un konfliktu risināšanā.

Vardarbību ģimenē nekādā gadījumā neattaisno 51% respondentu, bet to attaisno 44%. Biežākais attaisnojums ir paš aizstāvēšanās (to atbalsta vidēji 41% respondentu). Vīrieši izteikti biežāk atbalsta apgalvojumu, ka vardarbība ir attaisnojama, ja upuris ir provocējošs, to atbalsta 12% vīriešu un 5% sievietes. Savukārt 6% vīriešu un 4% sievietes atbalsta vardarbību kā soda vai disciplinēšanas metodi.

Salīdzinot ar jautājumu par ģimenes vidi, pret vardarbību skolā vai darbavietā respondenti ir kritiskāk noskaņoti – to nekādā gadījumā neattaisno 56% respondentu. Vardarbībai skolā un darbavietā ir zemāks tolerances sliekšnis kā vardarbībai ģimenē.

Savukārt vardarbību izglītības vai darbavietā disciplinēšanas nolūkos vai kā atbildi uz upura provokāciju attaisno vidēji 2,8% un 5,6% respondentu.

91% respondentu uzskata, ka konflikti izglītības iestādēs jārisina iestādes vadībai un darbiniekiem.

2017. gadā Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība veica pētījumu **“Pedagogu darba tiesības izglītības iestādēs”**,³⁹ kurā piedalījās 2055 pedagogi.

Pētījums atklāj vairākas nianšes par pedagogi labsajūtu izglītības iestādē, konstatējot, ka pedagogi baidās norādīt uz savu tiesību ierobežojumiem, jo ir pārliecināti, ka netiks atbalstīti (72,4%), kā arī mēdz izvairīties pieņemt lēmumus (vai izdarīt izvēles), jo baidās pārkāpt tiesību normas (76,0%).

Izglītības iestādē preventīvi notiek konstruktīva sadarbība ar pedagogiem un vecākiem, lai novērstu konflikta situācijas – to apliecina 70% pedagogu. Pedagogi (66,4%) uzskata, ka izglītības iestādē konflikti tiek risināti pēc būtības, detalizēti iedziļinoties konfliktu cēlonī. Mazāk nekā puse aptaujāto (42,2%) tomēr apliecina, ka konfliktā iesaistītās puses ir pretimnākošas, un pedagogs jūt atbalstu konflikta risināšanas situācijās. Tādējādi pedagogi konflikta risināšanā vēlas biežāk sadarboties ar iesaistītajām pusēm. Tomēr no šīm pusēm retāk izdodas izjust atbalstu konflikta risinājumam pēc būtības.

Vairāk nekā puse pedagogu (56,3%) apliecina, ka baidās negatīvi ietekmēt skolas reputāciju, netiek saprasti un atbalstīti, tāpēc atsakās sabiedriskajā telpā runāt par konflikta situācijām izglītības iestādēs.

Daudzās situācijās pedagogi jūtas bezspēcīgi, jo nesaņem izglītības iestādes vadības atbalstu, tostarp risinot domstarpības un konfliktsituācijas ar bērniem un viņu vecākiem. Konflikta risināšanas shēmas pastāv tikai formāli, bieži nedarbojas un nav

³⁸ Stiprinot ģimenes, kopienas un attiecības: antropoloģiska pieeja vardarbības izpētē. Iedzīvotāju aptaujas rezultāti. Pieejams:

https://www.antropologija.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/Vardarbibas_pieredze_fin.pdf

³⁹ Pētījuma “Pedagogu darba tiesības izglītības iestādēs” rezultāti. Pieejams: https://www.lizda.lv/projects_and_studies/petijuma-pedagogu-darba-tiesibas-izglitibas-iestades-rezultati/

efektīvas. Ir gadījumi, kad skolēns klasē uzvedas agresīvi un rupji, pedagogi tiek pazemoti un aizskarti gan morāli, gan fiziski, taču vainīgais netiek sodīts.

Respondenti norāda, ka arī pirmsskolas vecuma bērni bieži agresīvi izturas pret vienaudžiem un skolotājiem.

Aptaujā tika pausts viedoklis, ka „skolēnu pienākumu neievērošana traucē pedagoga darbu, un var tikt uzskatīta kā emocionāla vardarbība pret skolotāju”. Pārkāpumi, kas saistīti ar pedagogu tiesībām uz netraucētu darbu un citu izglītojamo tiesībām netraucēti mācīties, aptaujā tika minēti vairākkārt, turklāt tiek norādīts uz kolektīvu nespēju situācijas atrisināt.

Būtiska pedagogu darbā ir komunikācija ar vecākiem, savstarpēja cieņa, uzticēšanās un sadarbība bērnu izglītošanā. Tomēr vairāki pedagogi aptaujā norāda uz problēmām šajā jomā un saskata savu tiesību pārkāpumus. Līdzīgi kā attiecībās ar izglītojamajiem, arī komunikācijā ar vecākiem tiek piedzīvota necieņa pret pedagoga darbu, vecāku visatļautība un pat nekaunība. Vecāki mēdz izteikt savu neapmierinātību publiski, pazemojot skolotāju, nevis izrunājoties individuāli. Skolotāji ir saskārušies ar nepamatotām vecāku sūdzībām, kritiku, prasībām attiecībā uz saviem bērniem.

Pedagogi savu tiesību pārkāpumus saskata arī saistībā ar izglītības iestādes vadību, ko rada nepilnības komunikācijā vai tās trūkums, haotisks vai pārāk autoritatīvs vadības stils, dažkārt nekorekta vadības rīcība, nevienlīdzīga attieksme pret pedagogiem, pret kolēģiem vērsts bosings un mobings.

Informācija no institūcijām – saistībā ar emocionālu un fizisku vardarbību izglītības iestādē

VBTAI Bērnu tiesību aizsardzības departaments (turpmāk – BTAD) 2022. gadā fiziskām un juridiskām personām sniedza 1180 konsultācijas, no tām 266 konsultācijas (22,5%) par vienaudžu savstarpējo emocionālo un fizisko vardarbību, bet 220 konsultācijas (18,6%) – izglītības iestāžu darbiniekiem. Visbiežāk izglītības iestāžu darbinieki konsultēti par vienaudžu savstarpējo fizisko un emocionālo vardarbību, bērnu uzvedības problēmām, izglītības iestādes sadarbību ar izglītojamo vecākiem, kā arī informēti par VBTAI plānotajiem pasākumiem.

No 627 VBTAI BTAD 2022. gadā saņemtajām sūdzībām / iesniegumiem / ziņojumiem par vienaudžu savstarpējo emocionālo un fizisko vardarbību izglītības iestādēs ziņots 61 gadījumā (9,7%).

IKVD Uzraudzības departaments 2021./2022. mācību gadā izskatīja 75 iesniegumus (sūdzības un jautājumus par izglītību regulējošo normatīvo aktu ievērošanu), kas saistīti ar emocionālu un fizisku vardarbību izglītības iestādēs.

Analizējot izglītības iestāžu pašnovērtējuma ziņojumus, IKVD secināja, ka kopumā izglītības iestādes tiek nodrošināta emocionālās un fiziskās vides drošība, skolas mikroklimats tiek novērtēts kā labs – gan no izglītojamo, gan no pedagogu puses, tostarp krīzes situācijas tiek risinātas nekavējoties, atsevišķos gadījumos norādīts, ka notiek sadarbība ar citām institūcijām.

Kā populārākie izglītības vides attīstības virzieni tiek norādīta sadarbība un komunikācija ar vecākiem, skolēnu sociāli emocionālo prasmju pilnveidošana, cieņpilnu

attiecību veidošana, nepieciešamība atbalstīt pedagogus, sadarboties ar NVO dažādu aktivitāšu īstenošanā un preventīvo pasākumu organizēšanā, kā arī organizēt saliedējošus pasākumus pedagogiem un skolēniem, stiprināt piederības sajūtu skolai.

Rezumējot, jāsecina, ka emocionālās un fiziskās vardarbības rādītāji ir augsti, īpaši vienaudžu vidū, tāpat vardarbība pastāv arī pieaugušo starpā, starp pedagogiem un vecākiem, arī starp pedagogiem, starp pedagogiem un vadību. Īpaši jāakcentē vairāki aspekti:

- kā biežāko fizisko vardarbību (kopumā izjutuši 24%) izglītojamie min sišanu, tīšu grūstīšanu, personīgo mantu slēpšanu;
- kā biežāko emocionālo vardarbību (kopumā izjutuši 37%) izglītojamie min pazemošanu, aprunāšanu un apsūkāšanu;
- izglītojamie palīdzību vardarbības gadījumā meklē pie draugiem un vecākiem, savukārt pie pedagogiem vēršos vien neliela daļa, bet aptuveni trešdaļa vispār nevienam neatklātu notikušo. Palīdzība netiek meklēta, jo izglītojamie uzskata, ka paši var situāciju atrisināt, ka problēma netiktu uztverta nopietni, daži – izjūt kaunu par notikušo, netic, ka kaut kas varētu mainīties, vai ir bijusi pieredze, kad palīdzība nav sniegta;
- gandrīz puse izglītojamo – vardarbības vērotāju – nezina, kā rīkoties šādās situācijās, ceturtdaļa baidās paši kļūt par upuriem. Arī gandrīz puse pedagogu par vardarbības situācijām runā tikai tad, kad tās jau ir notikušas;
- vairāk nekā puse pedagogu vēlētos uzzināt vairāk par emocionālās un fiziskās vardarbības situāciju risināšanu. Tikai ceturtdaļa pedagogu atzīst, ka izglītības iestādē ir izstrādāts plāns, kā rīkoties vardarbības gadījumā;
- lielākā daļa vecāku nav saņēmuši informāciju no izglītības iestādes par notikušajiem vardarbības gadījumiem. Tikai katrs ceturtais vecāks atbild, ka zina, kā rīkoties, ja viņu bērns cieš no vardarbības;
- nepieciešamību pēc atbalsta vardarbības gadījumā uzsver gan pedagogi, gan vecāki, gan izglītojamie;
- visnegatīvāk savu drošību izglītības iestādē vērtē izglītojamie. Pedagogi lielākoties uzskata, ka izglītojamie kopumā skolas vidē jūtas droši, kaut gan 49% aptaujāto pedagogu atzīst emocionālās un 37% – fiziskās vardarbības esamību skolā.

Apkopojot un analizējot datus no dažādām institūcijām, jāsecina, ka:

- trūkst datu vai maz pētīti šādi aspekti:
 - jaunākā vecuma bērnu viedoklis, pārsvarā tiek aptaujāti skolēni, sākot no 5. klases;
 - vardarbība pirmsskolās;
 - vardarbība profesionālās izglītības iestādēs;
 - pedagogu labbūtība, vardarbība kolektīvā;
 - vardarbība no vecāku puses pret pedagogiem, kā arī pedagogu vardarbība pret vecākiem;
- pētījumos ir vērojamas terminoloģiskas atšķirības, tādēļ datus ir sarežģīti apkopot un savstarpēji salīdzināt;
- nav datu par vardarbības mazināšanas un novēršanas efektivitātes mērījumiem, proti, cik efektīvi un ar kādām metodēm problēmsituācijas tiek risinātas, cik bieži vardarbība atkārtojas;

- trūkst padziļinātu pētījumu par vardarbības cēloņiem un to veicinošiem faktoriem izglītības iestādēs visās vecuma grupās;
- maz uzmanības ir veltīts vardarbības prevencijas pasākumu īstenošanai un to efektivitātei.

1.5. Līdz šim veiktās aktivitātes vardarbības izplatības mazināšanai izglītības iestādēs

Pēdējo gadu laikā dažādus projektus un pasākumus vardarbības izplatības mazināšanai izglītības vidē īstenojušas gan valsts un pašvaldību institūcijas, gan nevalstiskās organizācijas.

Apjomīgs vardarbības mazināšanas programmu, rīku un pieejamā atbalsta apkopojums ir pieejams Vadlīnijās ģirgāšanās izplatības mazināšanai pirmsskolas un sākumskolas izglītības iestādēs, kā arī Vadlīnijās ģirgāšanās izplatības mazināšanai pamatskolas un vidusskolas izglītības iestādēs, kuras šobrīd tiek aprobētas izglītības iestādēs un būs publiski pieejamas 2023. gada pavasarī.

Šīs vadlīnijas tika izstrādātas VM, IZM un LM sadarbības rezultātā. Minētās institūcijas, sadarbojoties ar citām iestādēm un organizācijām, šobrīd īsteno vai tuvākajā laikā plāno īstenot nozīmīgas aktivitātes vardarbības mazināšanas jomā izglītības vidē (skat. 1. shēmu).

1. shēma: Galveno iesaistīto valsts institūciju atbildība par emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanu izglītības vidē

Pārresoru sadarbības uzdevumi:

Nepieciešama vienošanās par pārresoru sadarbības principiem vardarbības mazināšanai izglītības vidē.

Jāievieš elastīgi starpnozaru un starpinstitūciju speciālistu informācijas un lēmumu apmaiņas principi.

Jāpaplašina līdz šim īstenotie vardarbības mazināšanas pasākumi, novēršot pārklāšanos un attīstot starpinstitūciju sadarbību, kā arī iekļaujot visus vardarbības veidus un izpausmes.

Jāievieš pierādījumos balstīti vardarbības prevencijas un intervences rīki un programmas (tostarp pierādījumos balstīta profilakses un agrīnās intervences programma KiVa, vienots agrīnās attīstības vajadzību novērtējuma metodisko instrumentu komplekts u.c.).

Ievērojot minēto, šajā apakšnodaļā ir apkopota informācija par dažādu institūciju nozīmīgākajām aktivitātēm.

VM ir īstenojusi virkni pasākumu, kas vērsti uz indivīda un kopējās sabiedrības psihiskās veselības veicināšanu, tai skaitā stigmatas (aizspriedumu) mazināšanu pret psihiskām slimībām, palīdzības iespēju popularizēšanu, ņirgāšanās un pašnāvību profilaksi, starpsektoru sadarbības veicināšanu psihiskās veselības jomā u.c.

Lai veicinātu jauniešu prasmes, zināšanas un praktiskās iemaņas psihiskās veselības saglabāšanā un uzlabošanā, VM ESF darbības programmas „Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.4. specifiskā atbalsta mērķa „Uzlabot pieejamību veselības veicināšanas un slimību profilakses pakalpojumiem, jo īpaši nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem” 9.2.4.1. pasākuma „Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” projekta „Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” (identifikācijas Nr. 9.2.4.1/16/I/001) projekta ietvaros līdz 2022. gadam īstenoja **Psihiskās veselības veicināšanas un profilakses programmas** bezmaksas izglītojošu un praktisku nodarbību ciklu 7. – 9. un 10. – 12. klašu skolēniem.⁴⁰ Programmu mērķis ir veicināt skolēnu un jauniešu prasmes, zināšanas un praktiskās iemaņas psihiskās veselības saglabāšanā un uzlabošanā. Nodarbībās jaunieši ieguva padziļinātāku izpratni par savu emocionālo pasauli, kā arī apguva emociju regulācijas prasmes jeb emocionālo kompetenci, pilnveidoja prasmes, kas palīdz risināt konfliktus un novērst savstarpējo ņirgāšanos, attīstīja spējas izvirzīt sasniedzamus mērķus un pārvaldīt stresu atbilstoši savai iekšējai motivācijai. Būtiska uzmanība tika pievērsta arī atkarību profilaksei un emocionālajiem traucējumiem, t.sk. depresijai un trauksmei, tādējādi veicinot izpratni par šo traucējumu ietekmi uz veselību un mācoties, kā rīkoties, saskaroties ar grūtībām.

VM 2022. gadā ESF projekta “Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” (identifikācijas Nr.9.2.4.1/16/I/001) ietvaros īstenoja sabiedrības informēšanas kampaņu “**Ieskaties acīs! Ȳirgāšanās – nav smieklīgi!**” ar mērķi skaidrot, ka ņirgāšanās pusaudžu vidū nav norma, un informēt par problēmas nozīmīgumu, kā arī sniegt ieteikumus, kā rīkoties ņirgāšanās situācijās. Kampaņas ietvaros tika izstrādāts ņirgāšanās situācijas risināšanai pielāgots modulis – “**ATĀ ņirgāšanās!**”. To izstrādāja jomas speciālisti, apkopojot ārvalstu pētījumus un pieredzi, kā arī pielāgojot to Latvijas izglītības vides specifikai. “ATĀ ņirgāšanās!” pieeja aptver trīs pamatprincipus – **attiecības, tehnikas** un **ātra rīcība** ņirgāšanās situāciju gadījumā. Šī pieeja ir pielāgota visām mērķauditorijām un izmantota kampaņas ietvaros izstrādātajiem rīkiem – mācību filmai pusaudžiem,⁴¹ digitālajiem kursiem pedagogiem, izglītības iestādes vadībai un tās

⁴⁰ Esi dzīvei gatavs: Jauns nodarbību cikls 7.-9. klašu skolēniem psihiskās veselības veicināšanai. Pieejams: <https://www.esparveselibu.lv/esi-dzivei-gatavs-jauns-nodaribu-cikls-7-9-klasu-skoleniem-psihiskas-veselibas-veicinasanai>; Esi savas dzīves menedžeris: Jauns nodarbību cikls vidusskolēniem. Pieejams: <https://www.esparveselibu.lv/esi-savas-dzives-menedzeris-jauns-nodaribu-cikls-vidusskoleniem>

⁴¹ Mācību filma pusaudžu ņirgāšanās mazināšanai. Pieejams: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLgVhm3okTAK0oc-9aQCHYlgRU4opWTMBM>

darbiniekiem,⁴² kā arī īpaši veidotai video simulācijai skolēnu vecākiem.⁴³ Digitālo kursu mērķis ir mazināt pusaudžu ņirgāšanos izglītības vidē. Šie kursi veidoti kā atbalsta materiāls pedagogiem, kurā sešu video lekciju formātā apkopoti praktiski izmantojami rīcības algoritmi un instrumenti ņirgāšanās situāciju atpazīšanai, novēršanai un saziņai ar bērnu vecākiem, savukārt video simulācija vecākiem ietver dažādu ar ņirgāšanos saistītu situāciju izspēli ar mērķi sniegt zināšanas pusaudžu vecākiem par vēlamu rīcību gadījumā, ja bērns skolā saskaras ar ņirgāšanos.

2022. gadā ESF projekta “Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” (identifikācijas Nr.9.2.4.1/16/I/001) ietvaros VM sadarbībā ar jomas speciālistiem izstrādāja **Vadlīnijas ņirgāšanās izplatības mazināšanai** diviem vecumposmiem – pirmsskolas un sākumskolas vecuma grupai, kā arī pamatzglītības un vidējās izglītības, tai skaitā profesionālās izglītības, vecuma grupai. Šobrīd notiek vadlīniju aprobēšana izglītības vidē. Minētās vadlīnijas izstrādātas, balstoties uz citu valstu pieredzi, pieejamajiem pētījumiem un pretņirgāšanās programmām, iekļaujot ņirgāšanās prevencijas daudzfunkcionālu skatījumu un starpinstitucionālu sadarbības veicināšanu. Pēc aprobēšanas plānots **īstenot tiešsaistes mācības pedagogiem un atbalsta personālam** visos Latvijas reģionos. Papildus VM šobrīd strādā arī pie **ņirgāšanās prevencijas rekomendāciju** izstrādes izglītojamo vecākiem, to likumiskajiem pārstāvjiem un citām bērna audzināšanā iesaistītajām personām, piemēram, sporta treneriem. Rekomendācijās tiks iekļauta informācija par ņirgāšanās prevenciju un ietverti rīcības algoritmi ņirgāšanās novēršanai. Sekundārs mērķis vadlīniju un rekomendāciju izstrādei ir stiprināt mērķauditorijas kompetenci ņirgāšanās izplatības mazināšanai, pilnveidot zināšanas un prasmes par ņirgāšanās profilaksi.

Lai iedzīvotājiem ar psihiskās veselības sarežģījumiem ārstniecības procesā būtu pieejams valsts psiholoģiskais vai psihoterapeitiskais atbalsts, no 2021. gada ģimenes ārsti pie noteiktiem psihiskās veselības traucējumiem pacientu var nosūtīt uz **valsts apmaksātām konsultācijām pie atbilstoša speciālista**. Gadījumos, kad simptomi ir nopietnāki, ģimenes ārsts var lemt pacientu nosūtīt pie **psihiatra** (bērnu – pie bērnu psihiatra). Ja ārstniecības procesā psihiatrs lemj par psihologa vai psihoterapeita iesaistes nepieciešamību, viņš piedāvā iespēju saņemt psihologa konsultācijas savas **multidisciplinārās komandas ietvaros**.⁴⁴

2020. gadā VM gan klātienē, gan neklātienē ar aktivitātēm fizisko aktivitāšu, psihiskās veselības veicināšanas un atkarību izraisīto vielu izplatības mazināšanas jomās piedalījās pasākumā **“ZZ čempionāts”**. Šī pasākuma ietvaros kopā ar Pusaudžu un jauniešu psihoterapijas centru izstrādāta **Pirmās psiholoģiskās palīdzības (PPP)**

⁴² Skolotājiem pieejami digitālie kursi ar praktiskiem ieteikumiem pusaudžu ņirgāšanās mazināšanai. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/skolotajiem-pieejami-digitalie-kursi-ar-praktiskiem-ieteikumiem-pusaudzu-nirgasanas-mazinasanai>

⁴³ Vecākiem pieejama video simulācija ar praktiskiem ieteikumiem pusaudžu ņirgāšanās mazināšanai. Pieejams: <https://esparveselibu.lv/vecakiem-pieejama-video-simulacija-ar-praktiskiem-ieteikumiem-pusaudzu-nirgasanas-mazinasanai>

⁴⁴ Iedzīvotāji ar psihiskās veselības sarežģījumiem var saņemt valsts apmaksātas psihologu konsultācijas. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/iedzivotaji-ar-psihiskas-veselibas-sarezgijumiem-var-sanemt-valsts-apmaksatas-psihologu-konsultacijas?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

rokasgrāmata pusaudžiem,⁴⁵ kurā apkopotas pamatzināšanas, tehnikas un prasmes, kas pusaudžim palīdz izvairīties no psihiskās veselības problēmām, atpazīt tās un sniegt pirmo palīdzību sev pašam vai draugam.

2020. gadā tika izveidoti trīs **video stāsti**,⁴⁶ kas iepazīstina ar konkrētām pašpalīdzības tehnikām **nomāktības, trauksmes vai panikas** mazināšanai. Video viegli uztveramā un saprotamā veidā pastāstīts, kā sarežģījumi rodas un kā cilvēks var palīdzēt sev tos mazināt.

2019. gadā ESF ietvaros ir organizētas **mācības izglītības iestāžu pedagogiem par veselības izglītības jautājumiem**, izstrādājot trīs mācību programmas pedagogiem darbā ar 1. – 6. klašu, 7. – 9. klašu un 10. – 12. klašu skolēniem. Katrai klašu grupai tika izveidots informatīvs materiāls, tostarp psihiskās veselības apakštēmā (1. – 6.klasei,⁴⁷ 7. – 9.klasei,⁴⁸ 10. – 12.klasei⁴⁹).

Papildus VM īstenotajam projektam ESF 9.2.4.2. pasākuma „Pasākumi vietējās sabiedrības veselības veicināšanai un slimību profilaksei” ietvaros **arī pašvaldībās tika īstenotas vietēja mēroga veselības veicināšanas un slimību profilakses aktivitātes vietējai sabiedrībai**, tai skaitā, lekcijas, semināri, izglītojošas un praktiskas nodarbības, kompleksi pasākumi, tostarp par psihisko veselību u.c.

Slimību profilakses un kontroles centrs (turpmāk – SPKC) sadarbībā ar nozares speciālistiem 2016. gadā izstrādāja divas mācību filmas par ņirgāšanos un tās profilaksi – filma “Katrīna” vēsta par ņirgāšanos izglītības vidē, savukārt filmā “Roberts” stāstīts par ņirgāšanos interneta vidē. Izstrādāti arī ieteikumi pedagogiem, kā strādāt ar šo materiālu.⁵⁰ SPKC veic regulāru darbu ar Nacionālo veselību veicinošo skolu tīklu, izglītojot skolu koordinatorus par emocionālo inteliģenci, veiksmīgas komunikācijas un konfliktu risināšanas pamatprincipiem, pedagogu psihisko veselību, konfliktsituāciju ar izglītojamajiem un viņu vecākiem risināšanu. Tāpat SPKC mudina pedagogus Pasaules psihiskās veselības dienā, Pasaules pašnāvību profilakses dienā un Starptautiskajā bērnu aizsardzības dienā apspriest ar bērniem psihiskās veselības nozīmi, sagatavojot un nosūtot skolām informatīvas pakotnes ar prezentācijām un uzdevumiem bērniem par psihisko veselību. Savukārt projekta Nr. 9.2.4.2. “Slimību profilakses un kontroles centra organizēti vietēja mēroga pasākumi sabiedrības veselības veicināšanai un slimību profilaksei pašvaldībās” ietvaros laikā no 2017. gada līdz 2022. gadam Latvijas 24 pašvaldībās īstenoti divu dienu pasākumi bērniem un pusaudžiem (7. – 9. klase) par pozitīvas savstarpējās komunikācijas veidošanu un konfliktu risināšanu ņirgāšanās profilaksei, izstrādāts metodiskais materiāls pedagogiem ar apkopotiem uzdevumiem un metodēm skolēnu

⁴⁵ Skolotājus, vecākus un pusaudžus aicina apgūt pirmo psiholoģisko palīdzību. Pieejams: <https://www.esparveselibu.lv/pirma-psihologiska-palidziba-pusaudziem>

⁴⁶ Video. Pieejams: <https://esparveselibu.lv/video>

⁴⁷ Informatīvs materiāls izglītības iestāžu pedagogiem par veselības izglītības jautājumiem no 1. līdz 6. klasei. Pieejams: https://www.esparveselibu.lv/sites/default/files/2019-12/VeselsBerns_web_0.pdf

⁴⁸ Informatīvs materiāls izglītības iestāžu pedagogiem par veselības izglītības jautājumiem no 7. līdz 9. klasei. Pieejams: https://www.esparveselibu.lv/sites/default/files/2019-12/VeselsPusaudzis_web_09_05_2019_0.pdf

⁴⁹ Informatīvs materiāls izglītības iestāžu pedagogiem par veselības izglītības jautājumiem no 10. līdz 12. klasei. Pieejams: https://www.esparveselibu.lv/sites/default/files/2019-12/VeselsJaunietis_0.pdf

⁵⁰ Ieteikumi izglītības iestāžu pedagogiem darbam ar mācību filmām “Katrīna” un “Roberts”. Pieejams: https://www.spkc.gov.lv/sites/spkc/files/data_content/ieteikumi_katrinaroberts1_0.pdf

sociāli emocionālo prasmju attīstīšanai, cieņpilnas komunikācijas kultūras veicināšanai klasē.

IZM un tās padotības iestādes, īstenojot gan ES fondu, gan pašu iniciētus projektus un atbalsta programmas, uzmanību vēršusi uz pedagogu un atbalsta personāla profesionālās kompetences pilnveides īstenošanu un izglītības vides pilnveidi, kā arī izglītojamo priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku mazināšanu.

Izstrādājot Izglītības attīstības pamatnostādnes 2021. – 2027.gadam, tajās ir paredzēts nodrošināt iekļaujošas izglītības pieeju visos izglītības līmeņos, kā arī veicināt vecāku iesaisti un atbalstu skolēniem izglītības mērķu sasniegšanai, vienlaikus stiprinot kopienas mēroga sadarbību (pašvaldības ietvaros) indivīda izaugsmei. Ņemot vērā minēto, pedagogu profesionālās kompetences pilnveidē galvenā uzmanība tiks veltīta vardarbības risku mazināšanai izglītojamo vidū un pāridarījumu laicīgai novēršanai izglītības vidē. Rīcības plānā 2021. – 2023. gadam paredzēts plašs pasākumu kopums vardarbības mazināšanai, ko īsteno VM, IZM u.c. institūcijas, piemēram, mazināt ģirgāšanos jeb mobingu izglītības vidē, veicinot izglītības iestāžu prasmes un zināšanas par preventīvajiem pasākumiem ģirgāšanās izplatības novēršanai, pilnveidot sociālās korekcijas izglītības sistēmu.

Valsts izglītības satura centra (turpmāk – VISC) īsteno tā ESF projekta Nr. 8.3.1.1/16/I/002 “Kompetenču pieeja mācību saturā” ietvaros plānots izstrādāt un īstenot pedagogu profesionālās kompetences pilnveides programmu par izglītības procesa īstenošanu iekļaujošā vidē. Izglītības attīstības pamatnostādņu 2021. – 2027. gadam ietvaros plānots pedagogu profesionālās kompetences pilnveidē iekļaut tēmas par vardarbības risku mazināšanu izglītojamo vidū, ģirgāšanās novēršanu un prevenciju. Viens no pamatnostādņu izvirzītajiem uzdevumiem ir veicināt vecāku iesaisti un atbalstu skolēnu izglītības mērķu sasniegšanai, plānojot, veidojot un īstenojot izglītojošas programmas (vebinārus, diskusijas, lekcijas klātienē un attālināti) par bērnu audzināšanas jautājumiem, bērnu attīstības psiholoģiju un vecumposma īpatnībām, kā arī par atbalstu mācīšanās un karjeras izaugsmes procesā, piesaistot profesionāļus (pedagogus-praktiķus, augstskolu mācītspēkus pedagoģijā, psihologus, sociālos darbiniekus, karjeras konsultantus, valsts un pašvaldību institūciju speciālistus).

VISC projekta “Kompetenču pieeja mācību saturā” ietvaros ir izveidoti metodiskie ieteikumi pirmsskolas pedagogiem caurviju prasmju pilnveidošanai.⁵¹ Šajā metodiskajā līdzeklī ir aprakstītas caurviju prasmes, to pakāpeniska attīstība pirmsskolas vecumā un šo prasmju attīstības veicināšanas iespējas. Šis materiāls pieejams bez maksas un veidots kā praktisks atbalsts pedagogiem, izglītības iestādes metodiķiem, vadītājiem.

Tāpat šī projekta ietvaros ir izveidota oriģināla sociāli emocionālās mācīšanās (SEM) programma, kas balstās pasaules vispāratzītos principos, vienlaikus ievērojot Latvijas izglītības vides specifiku.

Metodisko līdzekli “Sociāli emocionālā mācīšanās. Nodarbību plāni 1. – 12. klasei” veido teorētiskais pamatojums sociāli emocionālo prasmju mācīšanas nozīmīgumam, metodiskie ieteikumi pedagogiem un nodarbību plāni 1. – 12. klašu izglītojamiem sociāli

⁵¹ Caurviju prasmes pirmsskolā. Metodiskais līdzeklis pirmsskolas skolotājam. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/357>

emocionālo prasmju apguvei kopā ar papildmateriāliem – darba lapām, prezentācijām, tekstiem lasīšanai, diskusiju tematiem u.c., kā arī videomateriāliem. Materiāls ir pieejams bez maksas un izmantojams audzināšanas stundās.⁵²

VISC no 2017. gada 1. februāra līdz 2020. gada 31. janvārim īstenoja Erasmus+ starptautisku projektu “Mācīties būt: Sociālo, emocionālo un veselības prasmju novērtēšanas metožu un prakšu attīstīšana izglītības sistēmās”. Šī projekta mērķis bija pievērst pastiprinātu uzmanību skolēnu sociāli emocionālo prasmju attīstīšanai. Projekta laikā iegūtie dati pierāda, ka izglītības iestādēs, kurās tiek nodrošinātas sociāli emocionālās mācīšanās iespējas, skolēniem ir augstāki mācību sasniegumi, mazāk uzvedības un garīgās veselības problēmu, kā arī veidojas pozitīvs skolas emocionālais klimats.⁵³

Vardarbības mazināšanā izglītības iestādē nozīmīga loma ir pašiem skolēniem un viņu pārstāvniecības institūcijai – skolēnu pašpārvaldei. VISC 2021. un 2022. gadā organizēja vairākus metodiskā atbalsta pasākumus (seminārus, pieredzes apmaiņas vebinārus) skolēnu pašpārvalžu darbības un pašpārvalžu atbalsta personu profesionālajai pilnveidei, īpaši domājot par skolēnu savstarpējo attiecību uzlabošanu un Covid-19 pandēmijas izraisīto seku mazināšanu. Caurviju tēma šajos semināros un vebināros bija skolēnu psihoemocionālās labizjūtas sekmēšana izglītības iestādēs. Piemēram, pieredzes apmaiņas vebinārā “Kā pieņemt emocijas, bet nepazust tajās” skolēnu pašpārvalžu līderi diskutēja par konfliktu risināšanas iespējām, attiecību veidošanu, resursiem atbalsta un palīdzības sniegšanā vienaudžiem, kuriem ir saskarsmes problēmas, par skolēnu pašpārvaldes lomu veselīgas un pozitīvas skolas vides veidošanā.

Vienlaikus tika organizēti arī 10 pedagogu profesionālās kompetences pilnveides semināri “Pedagogu darbības loma vērtībizglītībā”, aktualizējot tikumisko vērtību nepieciešamību brīvas un atbildīgas personības veidošanā, un semināri novadu, pilsētu izglītības pārvalžu audzināšanas darba koordinatoriem “Skolēnu emocionālā labizjūta attālinātajā mācību procesā” un “Skolas, skolotāju un ģimenes sadarbība skolēnu atbalstam”.

32 Latvijas pašvaldībās ir izveidotas apmācītu speciālistu komandas, kas īsteno Beļģijā izstrādātu un Latvijā adaptētu multimodālu agrīnās intervences programmu pirmsskolas vecuma (4 līdz 7 gadi) bērniem ar uzvedības grūtībām “STOP 4-7”. Tā ir pētījumos balstīta programma, kuras mērķis ir mazināt bērnu problemātisko uzvedību, mācot vecākus un pedagogus lietot pozitīvās audzināšanas principus. Lai veicinātu bērna vēlamu uzvedību un tās nostiprināšanos, būtiska ir vecāku un pedagogu līdzdalība, tāpēc programma sastāv no bērnu sociālo prasmju treniņa, vecāku prasmju treniņa un mājas vizītēm, kā arī klasvadības treniņa un pedagogu konsultēšanas. Šāds sadarbības modelis dod visefektīvākos rezultātus uzvedības problēmu mazināšanā. Ir novērots, ka pēc “STOP 4-7” pabeigšanas pakāpeniski samazinās bērna noteikumus pārkāpjoša un agresīva uzvedība, uzlabojas bērna problēmu risināšanas prasmes, kā arī mainās vecāku audzināšā

⁵² Sociāli emocionālā mācīšanās. Nodarbību plāni 1. – 12. klasei. Metodiskais līdzeklis. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/12532>

⁵³ Rokasgrāmata. Metodiskie paņēmieni skolēnu sociāli emocionālo prasmju novērtēšanai skolā. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/rokasgramata_met_pan_sem.pdf

uzvedība un uzlabojas pārliecība par savām zināšanām. Kopš 2020. gada atbalsts programmas ietvaros sniegts gandrīz 900 bērniem, vecākiem un pedagogiem visā Latvijā.⁵⁴

Pārresoru koordinācijas centrs ir radis finansējumu ikgadējā valsts budžetā, lai “STOP 4-7” varētu īstenot mācības speciālistu komandām visos novados 2023. un turpmākajos gados, vajadzības gadījumā apmācot papildus speciālistus un veidojot jaunas komandas.

IKVD kopš 2017. gada īsteno ESF projektu Nr.8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS), lai mazinātu to izglītojamo skaitu, kas pārtrauc mācības. Šī projekta mērķis ir veicināt ilgtspējīgas sadarbības sistēmas veidošanu starp pašvaldību, izglītības iestādēm, pedagogiem, atbalsta personālu un izglītojamo vecākiem (likumīgajiem pārstāvjiem), lai laikus identificētu izglītojamos ar risku pārtraukt mācības un sniegtu viņiem personalizētu atbalstu, kā arī radīt atbalstošu un iekļaujošu vidi ikvienam izglītojamam. Viens no būtiskiem priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskiem ir emocionāla un fiziska vardarbība. Pedagogiem tiek sniegta iespēja profesionāli pilnveidoties un stiprināt prasmes darbā ar izglītojamiem, tai skaitā tādas prasmes, kas tieši vai netieši palīdz vardarbības gadījumu risināšanā un prevencijā. Kopumā projektā PuMPuRS iesaistījusies 41 pašvaldība un 599 izglītības iestādes.

Projekta PuMPuRS ietvaros ir izstrādāti metodiskie līdzekļi, kā arī profesionālās kompetences pilnveides programmas, piemēram, par sociāli emocionālās audzināšanas lomu, vardarbības gadījumu risināšanu un darbu ar vecākiem, organizētas darbnīcas un mācības arī starpinstitucionālās sadarbības veicināšanai pašvaldībās.

2023. gadā projekts sniegs atbalstu pašvaldībām priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas prevencijas koncepcijas un rīcības plāna izstrādei, attiecīgi atvieglojot pašvaldībām iespējas identificēt un plānot nepieciešamos pasākumus vardarbības mazināšanai izglītības iestādēs.

Tiek arī strādāts pie vienota interaktīvā rīka izveides, kas nodrošina regulāru informācijas apmaiņu valsts, pašvaldības un izglītības iestādes līmenī par izglītojamiem, kuriem identificēts risks pārtraukt mācības, veiktajiem preventīvajiem pasākumiem un to rezultātiem. Tas nodrošinās pilnvērtīgu statistiku, kā arī ļaus ilgtermiņā izvērtēt pasākumu efektivitāti.

Projektā PuMPuRS atbalstītas arī jauniešu NVO iniciatīvas, lai aktualizētu mācību pārtraukšanas problēmu pašu jauniešu vidū, ar vienaudžu palīdzību uzrunātu izglītojamos un iesaistītu viņus neformālās izglītības aktivitātēs. Pasākumi vērsti uz agrīnu problēmu diagnostiku un risinājumiem.⁵⁵

Ministru kabineta 2020. gada 6. oktobra noteikumi Nr. 618 “Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru, citu Izglītības likumā noteiktu institūciju un izglītības programmu akreditācijas un izglītības iestāžu vadītāju profesionālās darbības novērtēšanas kārtība” paredz, ka, vērtējot kvalitātes jomas “Iekļaujoša vide” kritērijus “Pieejamība”, “Drošība un

⁵⁴ PKC: pašvaldības var pieteikties “STOP 4-7” īstenošanai pirmsskolas vecuma bērniem ar uzvedības problēmām. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/lv/aktualit%C4%81tes/pkc-pasvaldibas-var-pieteikties-stop-4-7-istenosanai-pirmsskolas-vecuma-berniem-ar>

⁵⁵ Projekts "PuMPuRS". Pieejams: <http://pumpurs.lv/>

psiholoģiskā labklājība”, “Infrastruktūra un resursi”, tiek vērtēts psiholoģiskais atbalsts, sociālpedagoģiskais atbalsts, izglītojamo drošības garantēšana (drošība un darba aizsardzība), tostarp rīcība vardarbības mazināšanai (tai skaitā ģirgāšanās novēršanai).

LM Valsts programmas bērnu un ģimenes stāvokļa uzlabošanai ietvaros vairākus gadus finansē izglītojošos pasākumus, lai nodrošinātu bērnu tiesību aizsardzību un mazinātu vardarbības riskus, vienlaikus izglītojot pašus bērnus par iespējamām vardarbības formām un izpausmēm.

2022. gadā izglītojošos pasākumus īstenoja centrs “Dardedze”, kas kopš 2001. gada darbojas vardarbības pret bērnu novēršanas jomā. Ar LM atbalstu “Džimbas drošības programmā” 2022. gadā tika attīstītas prasmes un zināšanas 2738 pirmsskolas un sākumskolas bērniem un 320 speciālistiem. Pasākumi tika organizēti, lai izglītotu pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērnus (svarīgi ir bērnam jau no agra vecuma stāstīt par nepieciešamību vērsties pēc palīdzības, ja ir piedzīvota vardarbība), jauniešus, speciālistus, kuri ikdienā strādā ar bērniem, un vecākus par drošām attiecībām ar citiem cilvēkiem, vardarbības atpazīšanu (īpašu uzmanību pievēršot seksuālajai vardarbībai un ģirgāšanās prevencijai), tās izpausmēm un iespējamiem riskiem, kā arī iespēju saņemt palīdzību.

Prasmes, ko bērni apgūst ar izglītojošās programmas palīdzību:

- atpazīt bīstamas un vardarbīgas situācijas;
- atpazīt labu (drošu) un sliktu, slepenu (nedrošu) pieskārienu;
- atteikt (teikt “nē”) nevēlamai uzvedībai, rīcībai;
- labāk sevi aizstāvēt un izvairīties no bīstamām (nedrošām) situācijām;
- pastāstīt pieaugušajam par piedzīvoto situāciju (meklēt un saņemt palīdzību);
- pārliecināties, ka pieaugušā (vai cita bērna) pāridarījums nekad nav paša bērna vaina.⁵⁶

Papildus LM finansē sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērniem, kuri ir cietuši no prettiesiskām darbībām. 2022. gadā šāda rehabilitācija tika nodrošināta 1908 bērniem. No tiem 833 bērni saņēma rehabilitāciju institūcijā, bet 1075 bērni – rehabilitāciju dzīvesvietā. Pakalpojumu var saņemt ne tikai tie cietušie bērni, kuri iesaistīti administratīvajā procesā vai kriminālprocesā, bet arī citi bērni, kuriem nepieciešama palīdzība, arī ja vardarbība ir piedzīvota izglītības iestādē.

Pakalpojuma sniegšanas laikā **institūcijā** bērnam un nepieciešamības gadījumā arī bērnu pavadošai personai tiek nodrošināts daudzveidīgs atbalsts un palīdzība ar izmitināšanu drošā vidē līdz 30 dienām vai sarežģītos gadījumos līdz 60 dienām. Nepieciešamības gadījumā pakalpojuma ilgums var tikt pagarināts. Pakalpojums **dzīvesvietās** tiek sniegts, sadarbojoties ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un slēdzot līgumus par pakalpojuma nodrošināšanu.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojums bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, tiek nodrošināts visos Latvijas reģionos. LM slēdz līgumu ar Latvijas Bērnu fondu (turpmāk – LBF) par pakalpojuma nodrošināšanu, savukārt LBF organizē pakalpojuma sniegšanu visās pašvaldībās (pakalpojumu konsultāciju veidā dzīvesvietā), kā arī institūcijās (krīzes centros), kurās ir to dibinātājs (nodibinājums “Centrs Valdardze”

⁵⁶ Džimba.lv par drošu bērniību. Pieejams: <http://www.dzimba.lv/lv/>

Valmierā, nodibinājums “Latgales reģionālais atbalsta centrs „Rasas pērles” Rugāju pagastā, nodibinājums “Allažu bērnu un ģimenes atbalsta centrs”, nodibinājums “Zantes ģimenes atbalsta centrs”), vai publiskajā iepirkumā izvēlas institūcijas (Atbalsta centrs ģimenēm un bērniem Dobelē un Krīzes centrs ģimenēm ar bērniem “Paspārne” Ventspilī).

Šobrīd izpētes procesā ir problēmu apzināšana un pakalpojuma satura pārskatīšana (ir izveidota darba grupa, notiek sanāksmes ar krīžu centriem un citiem speciālistiem). Tiks izstrādāti priekšlikumi grozījumiem Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumos Nr. 1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”. Kā viena no identificētajām problēmām, kuru dēļ ir nepieciešami minēto noteikumu grozījumi, ir apstāklis, ka nereti pašvaldības izmanto valsts finansēto pakalpojumu cietušiem bērniem, neuzņemoties atbildību par gadījumu un tā kompleksu risināšanu. LM ieskatā pašvaldībām būtu vairāk jāizvērtē iespēja sniegt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus dzīvesvietā bez izmitināšanas, t.sk., ievieojot bērnus krīzes audžuģimenēs. Krīžu centros būtu jāsauglabā iespēja bērniem saņemt pakalpojumu ilgstošākā laika periodā un smagākos gadījumos (piemēram, bērns pats ir vardarbības veicējs, konstatēti psihiski traucējumi u.c.).

VBTAI sadarbībā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centru no 2016. gada aprīļa līdz 2023. gada beigām īsteno ESF projektu Nr. 9.2.1.3./16/I/001 “Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē”, kura ietvaros izstrādāta un ieviesta Konsultatīvā atbalsta sistēma, izveidota Konsultatīvā nodaļa, kā arī nodrošināta sabiedrības izglītošana par vardarbību, tai skaitā ņirgāšanos. Šī projekta mērķis ir pilnveidot profesionālu atbalstu bērniem, bērnu likumiskajiem pārstāvjiem un aprūpētājiem (nodrošinot bezmaksas ģimenes psihoterapijas konsultācijas), paaugstināt speciālistu profesionalitāti darbā ar bērniem, tai skaitā ar bērniem, kam ir saskarsmes grūtības un uzvedības traucējumi, kā arī pilnveidot speciālistu darba efektivitāti, lai mazinātu vardarbību ģimenē un izglītības iestādēs, vienlaikus nodrošinot sabiedrības izglītošanu par vardarbību.

Konsultatīvās nodaļas speciālisti (sociālie darbinieki, psihologi, speciālais pedagogs, atkarību profilakses speciālists un psihiatrs) atbilstoši bērna uzvedības problēmām:

- 1) veic bērna uzvedības diagnostiku;
- 2) sniedz konsultācijas bērna vecākam, citam likumiskajam pārstāvim vai aprūpētājam;
- 3) izstrādā bērna individuālā atbalsta programmu 12 mēnešiem;
- 4) bērna individuālās atbalsta programmas periodā sadarbojas ar bērna vecāku, citu likumisko pārstāvi vai aprūpētāju, kā arī iesaistītājam valsts un pašvaldības institūcijām, piemēram, sociālo dienestu, izglītības iestādi u.c.

Ņemot vērā augsto vardarbības izplatību Latvijā, ir izstrādāta izglītojoša interaktīva spēle “Hei, mosties!”. Papildus informācijai par dažādām vardarbības formām šajā spēlē iekļautas arī intelektuālas spēles un izglītojoši jautājumi, kas attīsta bērna prāta izveicību, pacietību un loģisko domāšanu.

VBTAI Bērnu un pusaudžu uzticības tālrunis 116111 (turpmāk – Uzticības tālrunis) no 2022. gada 7. līdz 13. februārim rīkoja informatīvo kampaņu “Es izvēlos runāt!”, lai sniegtu atbalstu cīņā pret jebkura veida neiecietību, tai skaitā ņirgāšanos, īpašu uzsvāru

liekot uz mobingu interneta vidē. Kampanas mērķis ir palīdzēt vardarbības atpazīšanā, sniegt atbalstu, kā arī meklēt risinājumus un palīdzēt mazināt vardarbības sekas. Akcijas laikā zvanītājiem tika sniegta psiholoģiskā palīdzība, atbalsts un nepieciešamā informācija.

Uzticības tālrunis regulāri rīko arī citas kampanas, kuru laikā bērniem, bērnu vecākiem un likumiskajiem pārstāvjiem, kā arī speciālistiem sniedz atbalstu un informāciju par rīcību jautājumos, kas saistīti ar bērna psihoemocionālo labbūtību un dažādām aktuālām tēmām: 2022. gada 9. – 15. maijā norisinājās atbalsta kampaņa “Es audzinu viens”, kuras laikā psihoemocionāls un informatīvs atbalsts sniegts tiem vecākiem, kuri bērnus audzina vieni, un kuri saskārušies ar dažādām grūtībām, kas ierobežo bērna labbūtības nodrošināšanu. No 29. augusta līdz 4. septembrim rīkota ikgadējā pirmsskolas kampaņa “Atpakaļ uz skolu”, tās laikā bērni, vecāki, pedagogi, bērnu likumiskie pārstāvji, kā arī citi interesenti tika aicināti zvanīt uz Uzticības tālruni, lai saņemtu profesionālas psiholoģiskās konsultācijas un atbalstu sev aktuālos jautājumos saistībā ar bērniem. Nereti gan pašus bērnus, gan vecākus satrauc jautājumi, kas saistīti ar iepriekš piedzīvotu ņirgāšanos, iespējām, kā mazināt emocionālās sekas un kā sekmēt bērna iekļaušanos klases kolektīvā.

2022. gada 5. – 11. septembrī, vēloties uzsvērt tēva nozīmīgo lomu ģimenes un bērna kontekstā, rīkota kampaņa tēvu atbalstam “Uzticības tālrunis tēviem”. 2022. gada 21. – 27. novembrī rīkota kampaņa seksuālās vardarbības pret bērniem mazināšanai “Pārtrauc klusēšanu”, kuras galvenais mērķis bija sniegt atbalstu bērniem, kuri piedzīvojuši seksuālu vardarbību, informēt sabiedrību par seksuālās vardarbības riskiem un iespējamām sekām, informēt par palīdzības saņemšanas iespējām, kā arī par nepieciešamību ziņot, ja ir saņemta informācija par seksuālu vardarbību, kas vērsta pret bērnu.

2022. gada 6. – 12. decembrī tika rīkota kampaņa “Palīdzība zvana attālumā” pašnāvības riska mazināšanai, sniedzot bērniem un pusaudžiem psiholoģisku atbalstu un palīdzot risināt dažādas psihoemocionālas grūtības, tostarp konfliktus ar vienaudžiem.

Tāpat katru gadu Uzticības tālrunis rīko akciju “Uzticies... Tevi dzirdēs un sapratīs”, kas veidota, lai īpašu atbalstu sniegtu tiem bērniem un pusaudžiem, kuri jūtas vientuļi, atstumti un nesadzirdēti ģimenē vai vienaudžu starpā.

Uzticības tālruņa kampanas tiek rīkotas katru gadu, veicinot sabiedrības informētību par nozīmīgiem jautājumiem, kas cieši saistīti ar bērna labākajām interesēm un labbūtību.

2019. gada nogalē VBTAI noslēdza sadarbības memorandu ar biedrību “**Neklusē**” ar mērķi mazināt ņirgāšanās izplatību, rīkojot mācības, izstrādājot mobilo lietotni un īstenojot kampaņu. Sociālā projekta “#Neklusē” ietvaros izglītojamie, kuri piedalījās pilotprojektā “#Neklusē” mobilajā lietotnē, var sazināties ar Uzticības tālruņa konsultantiem un saņemt palīdzību.

Kopš 2009. gada VBTAI sadarbībā ar Latvijas interneta asociāciju īsteno Eiropas Komisijas projektu “**Net-Safe Latvia**” (no 2022. gada 1. jūlija līdz 2024. gada jūlijam tiek īstenots projekts SIC Latvia – Latvian Safer Internet Centre V). Šī projekta galvenais mērķis – izglītēt sabiedrību par drošību internetā un radīt iespēju, elektroniski un zvanot uz Uzticības tālruni, ziņot par pārkāpumiem interneta vidē, tajā skaitā – kibernetiņģāšanos jeb emocionālo vardarbību interneta vidē.

VBTAI sekmē arī citas nozīmīgas projekta aktivitātes, piemēram, radošo darbnīcu organizēšana un vadīšana skolēniem, iekļaujot tematu par draudiem interneta vidē, rīcību emocionālās vardarbības, nīrgāšanās gadījumā, kā arī par palīdzības iespējām. Lai veicinātu bērniem ērtākus palīdzības saņemšanas veidus, ieviesti jauni saziņas pakalpojumi – tiešsaistes psiholoģiskās konsultācijas jeb čats, izstrādāta bezmaksas aplikācija “Uzticības tālrunis”, caur kuru iespējams gan zvanīt, gan rakstīt konsultantiem. Tāpat aplikācijā pieejama noderīga informācija bērniem un pusaudžiem gan par palīdzības saņemšanas iespējām, gan vardarbības veidiem. Izveidota arī mājaslapa www.uzticibastalrunis.lv.

VBTAI, sadarbojoties ar nozares speciālistiem, 2020. gadā izstrādājusi inovatīvu daudzpakāpju sistēmisku instrumentu fiziskās un emocionālās vardarbības mazināšanai izglītības iestādēs – spēli “Ikviens ir svarīgs”, kuras mērķis ir vardarbības prevencija, atturēšanās no vardarbības. Vienaļikus tika izstrādāta metodika izglītības iestādēm par vienaudžu vardarbības mazināšanu, tai skaitā par spēles izmantošanu. Instruments – spēle – veidota kā sarunu materiāls darbam gan ar upuri, gan ar vardarbības veicēju, gan ar novērotājiem individuāli, grupā un ar visu klasi. Instruments veidots vairākos sarežģītības līmeņos, lai to varētu izmantot bērni, pedagogi klašu audzināšanas stundās un mācību priekšmetos, kā arī atbalsta komandas speciālisti – psihologi, sociālie pedagogi u.c. Sadarbībā ar IKVD tika organizēti reģionālie semināri par vienaudžu vardarbības novēršanu un mazināšanu, prezentējot izstrādāto spēli un metodiku.

Lai mazinātu psiholoģisko spiedienu, nomāktību, trauksmi, sliktās sekmes un grūtības izveidot attiecības, ko izraisījusi Covid-19 pandēmija, VBTAI 2021. gada martā ir izstrādājusi pašpalīdzības trikus pusaudžiem, kas sniedz īsus ieteikumus psihiskās veselības veicināšanai.

Lai stiprinātu speciālistu profesionālo kompetenci bērnu tiesību aizsardzībā, VBTAI 2022. gada 17. oktobrī uzsāka īstenot ES kohēzijas politikas programmas 2021.–2027. gadam ESF plus pasākuma Nr. 4.3.6.1. “Speciālistu, kuru profesionālā darbība saistīta ar bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanu, profesionālās kvalifikācijas pilnveide un bērnu likumisko pārstāvju atbildības stiprināšana bērnu tiesību aizsardzības sistēmas reorganizācijas ietvaros” projektu “Profesionālās kvalifikācijas pilnveide bērnu tiesību aizsardzības jautājumos un bērnu likumisko pārstāvju atbildības stiprināšana”. Tā ietvaros paredzēts stiprināt profesionālo kompetenci un paaugstināt darba efektivitāti speciālistiem, kuru profesionālā darbība saistīta ar bērnu tiesību un tiesisko interešu aizsardzības nodrošināšanu, kā arī veicināt bērnu likumisko pārstāvju un audžuģimeņu līdzdalību un atbildību bērnu tiesību aizsardzībā. Projekta ietvaros plānots veicināt sabiedrības izpratni un domāšanas, attieksmes maiņu par bērnu likumisko pārstāvju un audžuģimeņu atbildību, kā arī par bērnu interešu un tiesību jomā atbildīgo institūciju funkcijām un kompetencēm, lai mazinātu to gadījumu skaitu, kad ģimenes ar bērniem nonāk institūciju redzeslokā, sekmēt vienotu bērnu tiesību aizsardzības jomā strādājošo izpratni par ANO bērnu tiesību aizsardzības konvencijas principiem, to nodrošināšanas aspektiem, prasībām un pieejām darbam ar ģimenēm ar bērniem.

Valsts policija (turpmāk – VP) organizē preventīvus pasākumus vardarbības mazināšanai izglītības iestādēs un bērnu vidū. Nepilngadīgo noziedzības novēršanas un aizsardzības jomā VP strādā vispārējās un individuālās prevencijas virzienos.

Vispārējās prevencijas ietvaros VP strādā ar programmu “Skolu drošība”, kuras mērķis ir pilnveidot izglītības iestāžu drošības sistēmu. Programmas ietvaros tiek izmantotas četras metodes, lai risinātu konkrētu problēmu izglītības iestādē.

Policijas darbinieks izvēlās vienu vai vairākas no uzskaitītajām metodēm:

1. Skolēnu informēšana

Preventīvās izglītojošās drošības nodarbības. Izglītības iestāžu apmeklēšanas laikā tika lasītas lekcijas: „Vardarbība”, „Vardarbība skolā”, „Mobings”, „Savstarpējās attiecības”, liekot akcentu uz vardarbības un tās dažādo formu atpazīšanu, rašanās cēloņiem un iespējamajiem risinājumiem, kā arī uz paredzēto atbildību.

2020. gadā VP īstenojusi 617 preventīvus pasākumus vardarbības mazināšanai izglītības iestādēs un bērnu vidū, 2021. gadā – 507 preventīvus pasākumus, bet 2022. gada pirmajos sešos mēnešos – 530 preventīvus pasākumus.

2. Drošības izvērtējums izglītības iestādē

Drošības izvērtējums ietver gan fiziskās vides, mikroklimata un izglītības iestādē izveidoto kārtības noteikumu, gan izglītības iestādē reģistrēto incidentu un pārkāpumu, gan riska informācijas aprites novērtējumu. Noslēdzoties visaptverošajam novērtējumam, tiek sagatavoti ieteikumi izglītības iestādes drošības pilnveidei.

2020. gadā veikts drošības izvērtējums 62 izglītības iestādēs, bet 2021. gadā – sešās izglītības iestādēs visā Latvijā.

3. Izglītības iestādes personāla informēšana

Pedagogiem un izglītības iestādes personālam ir jābūt spējīgam savlaicīgi identificēt riska situācijas, viņiem jābūt praktiskām zināšanām, kā tajās rīkoties. Savukārt izglītības iestādes vadītājiem ir nepieciešamas zināšanas par drošības sistēmas izveides pamatiem un principiem, lai spētu efektīvi nodrošināt drošību izglītības iestādē un vadīt tās uzturēšanu.

2019. – 2021. gadā VP veica personāla informēšanas pasākumus 20 izglītības iestādēs.

2019. gada 7. martā VP Prevencijas vadības nodaļa organizēja semināru Latvijas izglītības iestāžu pārstāvjiem, lai stiprinātu policijas un izglītības iestāžu sadarbību un pārrunātu svarīgos ar bērnu drošību saistītos jautājumus izglītības iestādēs – kā spēt identificēt vājās vietas sistēmā un vidē, lai atrastu lielākos pārkāpumu riskus vai nepieciešamos uzlabojumus. Semināra dalībniekiem tika sagatavots palīgmateriāls drošības izvērtēšanai izglītības iestādēs. Materiāls ir pieejams VP tīmekļa vietnes www.manadrosiba.lv sadaļā “Profesionāļiem”.⁵⁷

4. Reidi

Preventīvi kontroles pasākumi (reidi) tiek organizēti izglītības iestādēs, pamatojoties uz saņemto informāciju no izglītības iestādēm, vecākiem vai skolēniem. Reidos, kas vērsti uz narkotisko vielu izplatības mazināšanu, vienlaicīgi tiek konstatēti citu

⁵⁷ Mana drošība. Pieejams: <http://manadrosiba.lv/sakums/profesionaliem/#filter:profesionali-skolu-drosiba>

kaitīgo un atkarību izraisošo vielu glabāšanas un lietošanas gadījumi, tādējādi pasākums vērsts arī uz fiziskās vardarbības mazināšanu (narkotisko vielu, smēķēšanas ietekme).

VP ir izstrādājusi programmu “Drošības vēstnešu programma”, kas pieejama tīmekļa vietnē www.manadrosiba.lv. To var izmantot izglītības iestāžu darbinieki skolēnu izglītošanai par drošību. Šobrīd pieejami materiāli jomās – emocionālā vardarbība, seksuālā vardarbība. To plānots papildināt ar nodarbībām par ceļu satiksmes drošību un fizisko vardarbību.

VP amatpersonas, ievērojot izglītības iestāžu pieprasījumu ik gadu piedalās vecāku sapulcēs. Pieprasījuma forma pieejama VP tīmekļa vietnē www.vp.gov.lv.

Tāpat VP iesaistās arī pārrunās ar bērniem, vecākiem, gadījumos, kad saņemta informācija no izglītības iestādes saistībā ar noteiktu gadījumu / situācijām / iespējamo risku, kur nepieciešama policijas darbinieka līdzdalība.

No 2018. gada līdz 2022. gada jūnijam VP ir īstenojusi dažādas aktivitātes un izstrādājusi informatīvus materiālus un rīkus emocionālās, fiziskās un seksuālās vardarbības mazināšanai gan skolas vidē, gan ārpus tās: "Emocionāla vardarbība", "Fiziska vardarbība", "Kas Tu esi ikdienā", "Savstarpēja vardarbība", "Atbildība", "Atpazīsti vardarbību", "Ziņo par vardarbību", "Drošība izglītības iestādē" u.c. Tie pieejami tīmekļa vietnē www.manadrosiba.lv.

Projekta “Neesi vienaldzīgs – esi līdzatbildīgs” galvenais mērķis bija veicināt izpratni sākumskolas skolēniem par emocionālo vardarbību, tās izpausmes veidiem, kā arī tās ietekmi uz katru indivīdu, lai pilnvērtīgi mazinātu emocionālo vardarbību skolēnu vidē. Projekta īstenošanas gaitā galvenais uzdevums ir modināt skolēnos empātijas jūtas – spēju iejusties tā bērna ādā, pret kuru ir vērsta emocionālā vardarbība, kā arī veicināt vienaudžu līdzatbildību un izpratni par katra skolēna pienākumiem pret sabiedrību, pārliecinot, ka bērns nedrīkst, izmantojot savas tiesības, aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses.

Projekts tika īstenots VP Kurzemes reģiona pārvaldes Liepājas iecirkņa pārraudzības teritorijā esošo vispārīgizglītojošo skolu 2. – 5. klases skolēniem. Tika organizētas un vadītas nodarbības par vardarbību izglītības iestādēs – skolēni tika izglītoti par to, kādas ir emocionālās izpausmes formas, kādas ir destruktīvas uzvedības sekas un kāda ir līdzatbildība, tādējādi veicinot izpratni par emocionālo vardarbību kā tādu. Dalībniekiem, t.sk. pedagogam, bija jāaizpilda anonīma aptaujas anketa par tagadējo situāciju klasē, pēc kuras vajadzēja izstrādāt iekšējos savstarpējo attiecību uzlabošanas noteikumus, kuru mērķis ir novērst emocionālās vardarbības sākotnējās izpausmes formas, nepieļaut to tālāku attīstību, kā arī to transformēšanos fiziskajā vardarbībā.

Arī pašvaldības policija nodarbojas ar fiziskās un emocionālās vardarbības mazināšanu izglītības vidē. Piemēram, **Rīgas pašvaldības policijas** Bērnu likumpārkāpumu profilakses nodaļas darbinieki organizē un realizē profilaktiski izglītojošos pasākumus izglītības iestādēs, dienas centros, ārpusģimenes un aprūpes iestādēs, kā arī publisko pasākumu laikā.

Pašvaldības policijas darbinieki dodas uz izglītības iestādēm, organizējot un līdzdarbojoties dažādos ar drošības un kārtības tēmām saistītos pasākumos 1. – 12. klašu skolēniem. Iespēju robežās, saņemot uzaicinājumu, pašvaldības policijas darbinieki

piedalās arī vecāku sapulcēs un pasākumos, kas paredzēti skolu pedagogiem. Rīgas izglītības iestāžu skolēniem, pedagogiem un arī vecākiem pašvaldības policija piedāvā iespēju apmeklēt Drošības stundu.

Nozīmīga loma emocionālās un fiziskās vardarbības izplatības mazināšanai ir arī nevalstiskā sektora aktivitātēm. Latvijā darbojas vairākas organizācijas, kas strādā ar jauniešiem, māca speciālistus, izstrādā, organizē un vada dažādas nodarbības un programmas izglītības iestādēs, jauniešu centros, piedalās pašvaldību un pedagogu semināros, kā arī vada nodarbību ciklus visā Latvijā.

Sociālais projekts “#Neklusē”, kurš tika izveidots *Global Shapers Riga Hub* ietvaros.

Projekta “#Neklusē” mērķis ir samazināt ģirgāšanās līmeni Latvijā, nodrošinot skolām risinājumus ģirgāšanās prevencijai un novēršanai. “#Neklusē” nodrošina mācību metodoloģiju klases audzināšanas stundām (saturs pamatskolas un vidusskolas vecumposmam izstrādāts kopā ar biedrību “Centrs MARTA”, saturs sākumskolas vecumposmam izstrādāts sadarbībā ar centru “Dardedze”), mācības skolas personālam, izglītojošus pasākumus vecākiem un skolēniem, kā arī uztur un administrē “#Neklusē” mobilo lietotni, caur kuru izglītojamie var ziņot par pāridarījumu un saņemt palīdzību no Uzticības tālruņa konsultantiem, skolas psihologa, Pusaudžu resursu centra psihologiem vai VP. Citu valstu pieredze rāda, ka skolās, kur ir mācības ģirgāšanās prevencijai skolas personālam, vecākiem un skolēniem, kā arī mobilā lietotne, caur ko var ziņot par pāridarījumu un saņemt psihologa palīdzību, ģirgāšanos var samazināt līdz 10%.

Nodibinājums fonds “PLECS” 2021. gada martā kopā ar sadarbības partneriem un IZM atbalstu radījis jaunu, mūsdienīgu, digitālu atbalsta rīku – “EMU:Skola”, kas ļauj izglītības iestādēm sekot līdzi savu izglītojamo emocionālajai pašsajūtai un vajadzībām. Šāda digitālā rīka izveide emocionālās uzvedības modeļa iezīmēšanai ir svarīgs solis kopīgas atbalsta sistēmas veidošanā – izglītojamajiem, pedagogiem, bērnu vecākiem. Rīks ļauj pamanīt un izcelt gan bērna spējas un prasmes, gan pievērst lielāku uzmanību viņa uzvedības, domāšanas atšķirībām, kā arī ļauj veidot personalizētu mācību programmu katram Latvijas izglītojamajam. Līdz 2020./2021. mācību gada beigām “EMU:Skola” tiek pilotēta 15 izglītības iestādēs visā Latvijā, iesaistot ap 10 000 skolēnu un 460 pedagogu. 2022./2023. mācību gadā EMU izmanto 37 017 skolēni, 61 089 vecāki, 1 805 skolotāji.⁵⁸

Centrs MARTA ir izstrādājis un ievieš vardarbības prevencijas programmu (jauniešiem vecumā no 12 līdz 18 gadiem), tai skaitā Jauniešu grupu metodoloģiju veselīgu attiecību veicināšanai, kuras ietvaros dalībnieki speciāli apmācīta grupas vadītāja pavadībā reizi nedēļā teorētiski un praktiski 17 nodarbībās apgūst dažādas veselīgas dzīves prasmes, kas palīdzēs izprast un vadīt sevi, veidot veselīgas un savstarpēji atbalstošas attiecības ar vienaudžiem un iestāties pret netaisnību drošā veidā, bez vardarbības. Speciālistiem, kas ikdienā strādā ar jauniešiem (jaunatnes darbiniekiem, pedagogiem, sociālajiem darbiniekiem u.c.), tiek piedāvātas mācības par jauniešu grupu metodoloģijas ieviešanu, atbalsta tīkls un padziļināta kompetenču pilnveide.⁵⁹

⁵⁸ Kas ir “EMU:Skola” un kāpēc to radījām? Pieejams: <https://emu.lv/lv/par-emu>

⁵⁹ Kopš 2010. gada MARTA aktīvi strādā ar jauniešiem vecumā no 12 līdz 18 gadiem, veidojot un vadot nodarbības skolās un jauniešu centros visā Latvijā. Pieejams: <https://marta.lv/lv/marta-darbibja/jaunatnes->

Centrs “Dardedze” ir izstrādājis interaktīvu programmu “Drosme Draudzēties”, kuras ietvaros vadītas nodarbības 5. – 9. klašu skolēniem, izstrādāta spēle pusaudžiem, rīkoti semināri un konsultācijas pedagogiem, atbalsta personālam, kā arī izglītības iestādes administrācijai.

“Džimbas drošības programma” specifiski māca bērniem drošību attiecībās, mudina apgūt visu ķermeņa daļu nosaukumus, māca praktizēt “nē” teikšanu, sniedz informāciju par to, kā atšķiras “labie” un “sliktie” pieskārieni, “labie” un “sliktie” noslēpumi, kā arī dod padomu, pie kā vērsties pēc palīdzības, jā kāds lūdz “slikto” noslēpumu paturēt noslēpumā. Šīs programmas ietvaros notiek nodarbības bērniem, tiek gatavoti Džimbas aģenti, organizētas Džimbas izbraukumu viesskolas. Šo aktivitāšu mērķis ir pasargāt bērnu no iespējamās seksuālas vardarbības.

Lai mazinātu seksuālo vardarbību pret bērniem, katrā no “Dardedzes” izstrādātajām programmām ir ietverta informācija par to, kā novērst vai savlaicīgi atklāt situācijas, kas potenciāli var novest pie bērna dzimumneaizskaramības pārkāpšanas. Piemēram, informatīvi izglītojošās atbalsta grupas “Bērna sargeņģelis” galvenais uzdevums ir veicināt drošas piesaistes attiecības starp vecākiem un viņu mazajiem bērniem (grupa paredzēta vecākiem ar bērniem līdz 2 gadu vecumam). Veidojot un stiprinot drošas piesaistes attiecības, vecāki tiek aicināt novērot izmaiņas bērna uzvedībā, veidot pieejamas un uzticības pilnas attiecības ar bērnu. Šīs prasmes veido ciešāku vecāku un bērnu kontaktu, veido uzticību un drošību starp bērniem un vecākiem, vecāks kļūst par bērna “drošo cilvēku”, kas ir labs pamats savlaicīgai jebkādu izmaiņu pamanīšanai, kas, savukārt, var palīdzēt preventīvi novērst arī seksuālu vardarbību.

“Centrs Dardedze” ir uzsācis darbu pie ES “Tiesības, vienlīdzība un pilsonība” programmas ietvaros līdzfinansētā projekta “ECLIPS – Veicināt profesionālo kompetenci vardarbības novēršanā, ieviešot un īstenojot vadlīnijas un apmācību programmu pirmsskolas izglītības darbiniekiem”. Projekta ietvaros tiek veidota programma, kuras mērķis ir celt pirmsskolas pedagogu izpratni un stiprināt viņu spējas bērnu agrīni piedzīvotās vardarbības atpazīšanā, atbalsta piesaistē un traumas izpratnē balstītas aprūpes nodrošināšanā ikdienas darbā ar bērniem līdz 3 gadu vecumam.⁶⁰

Vairākās pirmsskolas izglītības iestādēs ir ieviesta preventīvā programma “Bērnām drošs un draudzīgs bērnudārzs”, kuru īsteno nevalstiskās organizācijas **“SOS Bērnu ciematu asociācija” un centrs “Dardedze”**. Pirmsskola ir pirmā vieta, kur bērns no ģimenes nonāk izglītības vidē, tāpēc ir svarīgi, lai šī vide būtu bērniem droša un draudzīga, bērna vecākus iesaistoša un atbalstoša, iestādes darbiniekus izglītojoša un stiprinoša, kā arī iestādē īstenotos bērna attīstības vajadzībās centrēta pieeja. Ar Valsts reģionālās attīstības aģentūras finansiālu atbalstu 2018. gadā tika organizēti 17 ievadsemināri, lai visas Latvijas pašvaldības varētu iepazīties ar programmas mērķiem, saturu, ieguvumiem un pašvaldības

[programmas/kops-2010-gada-marta-aktivi-strada-ar-jauniesiem-vecuma-no-12-lidz-18-gadiem-veidojot-un-vadot-nodarbibas-skolas-un-jauniesu-centros-visa-latvija/](#)

⁶⁰ ECLIPS – agrīnai vardarbības atpazīšanai. Pieejams: <https://centrsdardedze.lv/projekti/aktualie-projekti/eclips-agrinai-var darbības-atpazisanai/>; Pirmsskolām: Kā atpazīt vardarbības pazīmes bērnos vecumā līdz 3 gadiem? Pieejams: <https://centrsdardedze.lv/pakalpojumi/pirmsskolam-ka-atpazit-var darbības-pazimes-bernos-vecuma-lidz-3-gadiem/>

iespējām iesaistīt šīs programmas realizācijā savā administratīvajā teritorijā esošās pirmsskolas izglītības iestādes.⁶¹

Pusaudžu resursu centrs īsteno multidisciplināru programmu, kas sniedz atbalstu pusaudžiem ar dažādiem mentālās veselības riskiem un grūtībām (piemēram, uzvedības problēmas, pēkšņi emocionāli sarežģījumi, pārmērīga datora vai mobilā telefona lietošana, apgrūtināta saskarsme ar vienaudžiem vai vecākiem). Individuālas konsultācijas pusaudžiem sniedz gan psihologi, psihoterapeiti un mediķi, gan sporta treneri un fizioterapeiti. Pusaudžu resursu centrs darbojas pēc sabiedrībā balstīta palīdzības principa – tā galvenais mērķis ir nevis sodīt vai ievietot slēgta tipa iestādēs, bet palīdzēt pusaudžiem konkrētajā dzīves situācijā, novērst riskus un realizēt savu potenciālu.

Dažādus bezmaksas prevencijas resursus – gan vebinārus un darbnīcas, gan praktiskus rīkus, kurus iespējams izmantot problēmu risināšanai, tai skaitā ņirgāšanās atpazīšanai un praktisku padomu sniegšanai, piedāvā nodibinājums **“uzvediba.lv”**.⁶²

“Drošs internets” (www.drossinternets.lv) ir apkopoti vērtīgi resursi (gan bērniem, gan jauniešiem) un informācija tieši par kibermobingu jeb ņirgāšanos interneta vidē.

Kaut gan izglītības iestādēm pašreiz ir pieejams atbalsts vardarbības mazināšanai atsevišķu projektu vai iniciatīvu veidā, ko piedāvā gan valsts un pašvaldību institūcijas, gan NVO, tomēr tas ir **fragmentēts un pārsvarā neaptver visus ar vardarbības prevenciju un novēršanu saistītos posmus** – vajadzību novērtēšana, risinājuma plānošana, risinājuma īstenošana, efektivitātes novērtēšana, dažādu institūciju sadarbība. Fragmentētība izpaužas arī apstākļi, ka piedāvātie atbalsta pasākumi nereti ir saturiski specializēti un fokusēti uz kādu konkrētu vardarbības veidu vai aspektu. Šādu **programmu piedāvājums netiek savstarpēji koordinēts un stratēģiski virzīts**.

Sarunās ar pedagogiem un pašvaldību izglītības pārvaldēm šī ziņojuma tapšanas gaitā noskaidrots, ka pārsvarā izglītības iestādes līdz šim haotiski ieviesušas dažādas programmas un projektus **bez ilgtermiņa redzējuma un virzības**. Kad projektu finansējums beidzas, resurss nav pietiekams, lai iesāktu turpinātu nepieciešamajā apmērā. Tāpat izglītības iestāžu personālam ir nepietiekamas zināšanas izvērtēt, kuras programmas un projekti ir efektīvi un ilgtspējīgi. Pedagogi daudz laika velta, lai paši meklētu un praksē lietotu dažādus rīkus un instrumentus darbam ikdienā. Turklāt tie ir pieejami dažādos resursos. Uzsvērts, ka nepieciešami tieši metodiskie un informatīvie materiāli, kā strādāt ar dažādām problēmsituācijām, tai skaitā ar bērniem / jauniešiem ar uzvedības traucējumiem, agresīvu uzvedību, bērniem / jauniešiem ar īpašām vajadzībām. Vērojams, ka atbalsta pasākumu ieviešana skolās bieži tiek organizēta kampaņveidā, kad vardarbības dēļ jau ir piedzīvota krīzes situācija, strādājot ar konkrētiem gadījumiem un atsevišķām klasēm, mazāk uzmanības pievēršot pastāvīgam prevencijas darbam un “visas skolas” pieejai.

⁶¹ Preventīvā programma “Bērnām drošs un draudzīgs bērnudārzs”. Pieejams: <https://www.centrsdardede.lv/lv/pakalpojumi/specialistiem-1/preventiva-programma-bernam-dross-un-draudzigs-bernudarzs>

⁶² Risinājumi uzvedības maiņai. Pieejams: <https://www.uzvediba.lv/darbnicas/>

Izvērtējot dažādu institūciju paveikto, var secināt, ka aktivitātes var iedalīt šādās kategorijās:

- informatīvie un metodiski materiāli pedagogiem, vecākiem un izglītojamiem (brošūras, rokasgrāmatas, video materiāli, mācību filmas, interaktīvas spēles un lietotnes);
- sabiedrības informēšanas kampaņas, kas vērstas uz sabiedrības attieksmi kopumā;
- darbnīcas, lekcijas un praktiskās nodarbības;
- pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kursi.

Izglītības iestādēm ir iespēja sadarboties gan ar dažādām NVO, gan VP un pašvaldības policiju. Tāpat ir iespēja saņemt konsultācijas un atbalstu dažādu situāciju risināšanai, piemēram, vēršoties VBTAI Konsultatīvajā nodaļā un zvanot uz Uzticības tālruni, vēršoties Pusaudžu resursu centrā utt.

Šobrīd ir pieejamas programmas, kuras tieši fokusētas uz vardarbības mazināšanu izglītības iestādēs un risina problēmu kompleksi, piemēram, **“Bērnam drošs un draudzīgs bērnudārzs”**, **“Džimbas drošības programma”**, **“Drosme Draudzēties”**, **“Eclipse”**, **sociālais projekts “Neklusē”**. PKC uzsācis darbu pie **“KiVa”** ieviešanas, kas ir pierādījumos balstīta profilakses un agrīnās intervences programma, ar mērķi samazināt ģirgāšanās gadījumu skaitu izglītības iestādēs.

KiVa ir Somijā izstrādāta un vairāku gadu garumā pārbaudīta, pierādījumos balstīta profilakses un agrīnās intervences programma, kas šobrīd ieviesta vairāk nekā 15 Eiropas valstīs, kā arī Jaunzēlandē, ASV un citviet ar mērķi samazināt ģirgāšanos skolās. Programmas ietvaros tiek organizētas mācības pedagogiem, izglītojamiem un vecākiem, ieviestas KiVa intervences komandas skolās, kuru uzdevums ir strādāt ar vienaudžu pāridarījumos iesaistītajiem bērniem. Tāpat programmas ietvaros tiek uzraudzīts un monitorēts skolas un klases klimats gan ilgtermiņā, gan īstermiņā. Programma satur trīs dažādus moduļus, kas paredzēti dažāda vecuma bērniem (6–9 gadi, 10–12 gadi, 13–16 gadi). Līdz 2023./2024. mācību gada sākumam plānots veikt ieinteresēto skolu anketēšanu, sagatavot KiVa trenerus un KiVa skolu personālu.

Tiek īstenotas arī tādas programmas, kuras vardarbības problemātiku risina pastarpināti, piemēram, izglītojamo sociāli emocionālo prasmju attīstīšana (SEM programma, MOT programma), psihiskās veselības veicināšanas un profilakses programmas, problemātiskas uzvedības mazināšana (agrīnās intervences programma pirmsskolas vecuma bērniem ar uzvedības grūtībām “STOP 4-7”), atbalsts pusaudžiem ar dažādiem mentālās veselības riskiem un grūtībām (Pusaudžu resursu centrs), sociālās rehabilitācijas pakalpojumi bērniem / jauniešiem, kuri ir cietuši no prettiesiskām darbībām. Tāpat jāuzsver PKC attīstītais bērnu agrīnās attīstības novērtēšanas instruments, kuru šobrīd izstrādā bērniem vecumā no pusotra līdz sešiem gadiem, kā vienots agrīnās attīstības vajadzību novērtējuma metodisko instrumentu komplekts izmantošanai izglītības un veselības aprūpes jomās.

Dažādi nodarbību cikli ir pieejami arī vecākiem, lai veicinātu bērnu / jauniešu audzināšanu un atbalstīšanu bez vardarbības: Bērnu emocionālās audzināšanas kursi, **“Ceļvedis audzinot pusaudzi” (CAP)**, atbalsta grupas **“Bērna sargeņģelis”**, drīzumā būs pieejama PKC attīstītā Neticamo gadu programma (*Incredible Years*), kas sniedz atbalstu

ģimenēm, kurās aug bērni no četru līdz astoņu gadu vecumam, palīdzot agrīni novērst bērnu uzvedības un emocionālās problēmas.

Plašs pieejamo rīku, instrumentu un programmu apkopojums pieejams arī Vadlīnijās par nīrgāšanās mazināšanu.

Lai veiksmīgi mazinātu fizisko un emocionālo vardarbību izglītības iestādē, īstenojot efektīvus pasākumus, nepieciešams aptvert šādus posmus:

- **Prevencija** (pasākumi un aktivitātes, kas vērsti uz vardarbības nepieļaušanu un novēršanu);

- **Atklāšana** (pasākumi un aktivitātes, kas palīdz atpazīt situācijas, kurās bērnam nepieciešama palīdzība);

- **Problēmu risināšana** (pasākumi un aktivitātes, kas palīdz risināt atklātās problēmsituācijas, atbalstīt iesaistītās puses un mazināt / novērst sekas).

Lai veiksmīgāk mazinātu fizisko un emocionālo vardarbību izglītības iestādē, var izmantot **“visas skolas pieeju”**. Tas ir visaptverošs regulāru aktivitāšu kopums, kas vērsts uz vardarbības novēršanu un iesaista visas potenciālajā problēmā iesaistītās puses – skolēnus, skolas vadību, skolas personālu, vecākus un kopienu (sabiedrību). Īpaši jāpievērš uzmanība vērotāju lomai vardarbības mazināšanā. Vērotājiem ir noteicošā loma situāciju dinamikā, jo viņiem ir jābūt gataviem risināt situāciju un atbalstīt skolēnus, pret kuriem ir vērsta vardarbība. Šī pieeja ir sevi apliecinājusi kā efektīvāka salīdzinājumā ar aktivitātēm, kas vērstas tikai uz vienu no vardarbībā iesaistītajām grupām.

2. Galvenās problēmas un risinājumi emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanas jomā Latvijas izglītības vidē

Šajā nodaļā apkopota informācija par galvenajām problēmām un risinājumiem, kuri tika noskaidroti sarunās un diskusijās ar valsts un pašvaldību institūcijām, NVO, kas saistītas ar vardarbības mazināšanu izglītības iestādēs:

- IZM
- VM
- LM
- Iekšlietu ministrija
- PKC
- VP
- Rīgas pašvaldības policija
- VBTAI
- SPKC
- IKVD
- VISC
- Centrs “Dardedze”
- Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība
- Latvijas Bērnu labklājības tīkls
- Vecāku organizācija “Mammamunteti.lv”
- Biedrība “Neklusē”
- Centrs MARTA
- Pusaudžu resursu centrs
- Latvijas Pašvaldību savienība
- UNESCO Latvijas Nacionālā komisija

Ziņojuma izstrādes laikā notika diskusijas ar pedagogiem un izglītības pārvalžu darbiniekiem, valsts un pašvaldību institūciju, kā arī NVO pārstāvjiem. Taču ne visos gadījumos tika panākta vienprātība par vienotu risinājumu vardarbības mazināšanai, jo atsevišķos jautājumos pastāv viedokļu atšķirības. Piemēram, daļa iesaistīto pārstāvēja viedokli, ka nepieciešams koncentrēties uz atsevišķiem – biežāk sastopamajiem vardarbības veidiem un to risinājumiem, turpretī citi pārstāvēja viedokli, ka problēmas risināšanai nepieciešama holistiska pieeja, izskaužot visus vardarbības veidus un aspektus izglītības vidē, izmantojot skolas-kopienas pieeju, īpaši attīstot preventīvo darbu. Diskusijās nereti bija vērojami arī atšķirīgi pedagogu, bērnu un vecāku interešu pārstāvju viedokļi attiecībā uz atbildību par vardarbības gadījumu mazināšanu. Tomēr kopumā iesaistītās puses ir vienprātis, ka **līdz šim vardarbības mazināšanas politika izglītības vidē ir bijusi pārāk fragmentāra, un rīcība pārsvarā notikusi kampaņveidīgi, kā arī**

trūkst institūcijas, kura uzņemtos galveno atbildību un būtu galvenais politikas veidotājs un īstenotājs vardarbības mazināšanas jomā izglītības vidē.

Jāuzsver, ka nākotnē būtiski definēt katram identificētajam risinājumam atbildīgo institūciju un veidot darbības plānu risinājumu ieviešanai.

2.1. Izpratnes atšķirības

Šobrīd nav vienotas izpratnes par emocionālo un fizisko vardarbību, tiek izmantoti dažādi termini (ņirgāšanās, mobings, bulings, pāridarīšana u.c.), kas katrs raksturo kādu vardarbības veidu vai izpausmi, taču nereti nav vienprātības par šo terminu definīcijām, kas var radīt apjukumu. Šobrīd noteiktam vardarbības veidam, kas plaši izplatīts izglītības vidē, tiek izmantots termins “ņirgāšanās”, kas iekļauts arī VM veidotajās Vadlīnijās ñirgāšanās izplatības mazināšanai pirmsskolas un sākumskolas izglītības iestādēs, kā arī Vadlīnijās ñirgāšanās izplatības mazināšanai pamatskolas un vidusskolas izglītības iestādēs (šobrīd aprobešanas procesā), tāpat šis termins iestrādāts nozaru plānošanas dokumentos veselības, izglītības, bērnu un ģimeņu jomā. Tomēr termins “ņirgāšanās” neietver visa veida vardarbību, kas var notikt izglītības vidē, bet attiecināms tikai uz vardarbīgām vienaudžu attiecībām.

Pedagogiem un arī izglītības iestādēm kopumā trūkst vienotas izpratnes par savu lomu bērnu audzināšanā un bērnu tiesību aizsardzībā (raksturīgi ir nodalīt izglītošanu / mācību priekšmetu mācīšanu), skolas iesaistes “robežām”, piemēram, vai vardarbība starp klasesbiedriem interneta vidē vai ārpus skolas teritorijas / stundu laika ir vai nav problēma, kuras risināšanā jāiesaistās skolai.

Arī veikto aptauju dati rāda atšķirīgu izpratni pedagogu, skolēnu un vecāku vidū gan par vardarbības identificēšanu un izplatību, gan kopējo drošības sajūtu izglītības iestādē. Šobrīd vāji tiek atpazīta emocionālā vardarbība vai arī tā tiek atpazīta un normalizēta. Pieaugušajiem trūkst zināšanu, kādas ir neredzamās vardarbības pazīmes un sekas, lai laikus tās atpazītu un reaģētu.

Kopējas izpratnes trūkums arī rada situācijas, kad emocionālās un fiziskās vardarbības risināšana notiek novēloti, turklāt notiek atbildības novelšana vienam uz otru (gan personiskā līmenī – pedagogs uz ģimeni un otrādi, gan institucionālā līmenī).

Risinājumi:

Nepieciešams turpināt **skaidrojošo darbu** par vardarbības identificēšanu, t.sk. dažādajiem terminiem, visām iesaistītajām pusēm, kā arī turpināt un pilnveidot regulāras pedagogu mācības.

Vienlaikus ir jāveic grozījumi Ministru kabineta 2014. gada 1. aprīļa noteikumos Nr. 173 “Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu”, nosakot, ka tiek izstrādāta īpaša pedagogiem paredzēta programma bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, paredzot plašāk apgūt ar vardarbības mazināšanu saistītos jautājumus, un nosakot prasības programmas īstenošanai un zināšanu pilnveidei.

Nepieciešams informēt un izglītēt **visas iesaistītās puses**, tai skaitā vecākus, īpašu uzmanību pievēršot emocionālās vardarbības pazīmēm, veidiem, tās atpazīšanai,

novēršanai, kā arī skaidrot par iespējamām sekām, ja situācija netiks risināta. Svarīgi vērst sabiedrības uzmanību uz agrīnajām vardarbības pazīmēm un pārtraukt vardarbības normalizāciju un tolerēšanu izglītības vidē, jo tam var būt graujoša ietekme gan uz izglītojamiem, gan uz veselīgu un drošu izglītības vidi kopumā.

Vienotās izpratnes par vardarbību attīstīšanai šobrīd ir iespējams izmantot Bērnu tiesību aizsardzības likumā definētos vardarbības pamatterminus: **emocionāla, fiziska un seksuāla vardarbība. Ļirgāšanās izglītības vidē** izpratne ir iekļauta VM izstrādātajos materiālos,⁶³ savukārt Tiesībsargs ir sniedzis skaidrojumu, kas ir **mobings un bosings darba vidē**.⁶⁴

Turklāt vienotas izpratnes trūkums par vardarbību, terminoloģiska daudzveidība rada sarežģījumus, gan veicot vardarbības mazināšanas programmu efektivitātes izvērtējumu, gan arī sniedzot datus ziņojumiem nacionālā un starptautiskā līmenī.

2.2.Datu pieejamība par situāciju vardarbības jomā izglītības iestādēs

Ziņojuma izstrādes laikā tika identificēts, ka trūkst visaptverošu datu vai vienotas datu sistēmas par visa veida vardarbības gadījumu skaitu izglītības vidē, kas atspoguļotu reālo vardarbības izplatību. Šobrīd fragmentāri dati ir dažādu institūciju rīcībā.

Izglītības iestādēm ir pieejamas dažādas aptaujas, platformas (atkarīgs no tā, kādās programmās skola piedalās). Tomēr bieži anketas ir sarežģītas, grūti uztveramas, jo nav ievērotas izglītojamo vecumposmu un uztveres īpatnības, kā arī izglītības iestāžu darbības specifika. Līdz šim nav veikta jaunākā vecuma bērnu viedokļu noskaidrošana par fizisko un emocionālo drošību izglītības vidē.

Vienotas pieejas trūkums anketēšanā rezultējas arī tajā, ka dažkārt izglītojamie vai pedagogi ir noguruši no dažādajām aptaujām, bieži arī netiek sniegta atgriezeniskā saikne par rezultātiem.

Datu apkopošana un analīze ir svarīga vardarbības efektīvai novēršanai. Dati palīdz noskaidrot, cik daudzi bērni / jaunieši ir saskārušies ar vardarbību, kas ir izplatītākie vardarbības veidi, to bērnu / jauniešu, kas biežāk saskaras ar vardarbību, raksturojumu (piemēram, vai tie ir zēni, vai meitenes, kas biežāk piedzīvo vardarbību; kuru klašu skolēni, kāda veida vardarbība u.c.), kontekstu, kurā vardarbība notiek, biežākos vardarbības veicējus, vardarbības vietu un laiku, sekas un sniegto atbalstu. Ja šāda informācija nav pieejama, ir viegli izdarīt stereotipiskus pieņēmumus par vardarbību.

Datus var izmantot, lai izvērtētu, kā vardarbība mainās laika gaitā, kā arī atpazītu jaunas vardarbības formas, pirms tās kļuvušas par nopietnu problēmu izglītības vidē. Dati var palīdzēt plānot vardarbības novēršanas aktivitātes, kā arī novērtēt, vai šīs aktivitātes ir efektīvas.

⁶³ "Ieskaties acīs! Ļirgāšanās – nav smieklīgi!". Pieejams: <https://www.esparveselibu.lv/kampana/ieskaties-acis-nirgasanas-nav-smiekligi>

⁶⁴ Mobings un bosings. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/theme/diskriminacija/mobings-un-bosings/>

Šobrīd LM veiktajā vardarbības datu monitoringa pētījumā tiks paredzētas padziļinātas intervijas ar izglītības iestādes darbiniekiem, lai **izvērtētu esošo datu fiksēšanas situāciju izglītības iestādēs**. Pētījuma rezultātā plānots izstrādāt vienotu pieeju uzkrāto datu un informācijas apmaiņai starp iesaistītajām institūcijām. Būtisks ieguldījums tiks sniegts dažādu jomu speciālistu ikdienas darbā ar vardarbības gadījumiem. Tas ļaus labāk izprast vardarbības gadījumus un to iemeslus, kā arī būs nozīmīgs informācijas avots, lai definētu mācību saturu par vardarbību, tās atpazīšanu, identificēšanu un atbilstoša atbalsta sniegšanu. Tādējādi kopumā **tiks attīstīts efektīvs vardarbības rīcībpolitikas novērtējuma instruments**, kas atspoguļos īstenotās politikas efektivitāti, vienlaikus domājot par jaunu pakalpojumu attīstību un esošo pilnveidošanu, kā arī veicinās sabiedrības iecietības pret vardarbību mazināšanu un stiprinās iesaistīto speciālistu izpratni un zināšanas par cietušā vajadzībās balstīta atbalsta un aizsardzības nodrošināšanu.

Risinājumi:

Pilnveidot un turpināt attīstīt **vienotu anketēšanu izglītības iestādēs**, izmantojot jau veiktās iestrādes, lai varētu datus salīdzināt un apkopot, uzraudzīt kopējās izmaiņas. Šādam aptaujas rīkam jābūt valsts finansētam un bez maksas pieejamam visām izglītības iestādēm. Nepieciešams izstrādāt, aprobēt un ieviest metodiku **jaunākā vecuma bērnu** viedokļa par fizisko un emocionālo drošību izglītības iestādē noskaidrošanai.

Izstrādāt **vienotu vardarbības gadījumu monitoringa sistēmu**, lai nodrošinātu nepārtrauktu datu un informācijas ieguvī, uzkrāšanu, apkopošanu un analīzi. Ar efektīvu vardarbības datu monitoringa sistēmas izveidi tiks panākta pamatotāka vardarbības risku apzināšana, tiks identificēts un precīzāk noteikts cietušā profils atbilstoši vardarbības veidiem, vardarbības veicēja profils, vardarbības raksturs, iemesli. Tāpat tiks identificētas riska grupas, kuras esošā atbalsta sistēma nerasniedz un kuras līdzšinēji veido latentu vardarbības izplatības pusi.

Nepieciešama sadarbība ar Latvijas un ārvalstu pētniekiem, kas pēta vardarbības izplatību izglītības vidē, lai precizētu tendences un iespējamus risinājumus, kā arī mazinātu vardarbības ietekmi uz sabiedrības veselību.

2.3. Pastāvošā pieeja politikas plānošanā un ieviešanā emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanas jomā Latvijas izglītības vidē

Šobrīd emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšana Latvijas izglītības vidē ir sadrumstalota, fragmentāra, trūkst vienotas izpratnes par terminoloģiju, koordinēta skatījuma vai vienota rīcības plāna, metodoloģijas vai rekomendāciju, kas nodrošinātu visaptverošu problēmsituāciju risināšanu. Nav politiskās apņemšanās, kas ietvertu skaidru, vienotu ilgtermiņa skatījumu. Līdz šim problēma pārsvarā risināta ar dažādiem projektiem un iniciatīvām. Trūkst galvenās atbildīgās institūcijas, kas proaktīvi un nepārtraukti virzītu šo jautājumu.

Emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšana ir iekļauta dažādos politikas plānošanas dokumentos, tā ir vairāku ministriju pārziņā. Vadlīnijas ģenerēšanās mazināšanai

izglītības vidē ir izstrādājusi VM, dažādas pierādījumos balstītas programmas ir PKC pārziņā (intervences programma STOP 4-7 bērniem ar uzvedības grūtībām; profilakses un intervences programma KiVa vienaudžu pāridarījumu izplatības mazināšanai skolu vidē), kopējā vardarbības mazināšanas politika – LM pārziņā, kopējā izglītības politika – IZM pārziņā. Tāpat tiek īstenotas dažādas NVO iniciatīvas un projekti.

Pēc speciālistu domām veselības, izglītības un sociālās jomas politikas veidotāji nacionālajā līmenī strādā galvenokārt sektorāli, savas nozares uzdevumu ietvaros. Trūkst savstarpējas uzticēšanās, līdzatbildības uzņemšanās, pēctecības, sadarbība ir lielākoties personālīgās balstīta, bet sistēmiskā līmenī nedarbojas. Kritizējot LM darbu bērnu un ģimenes politikas jomā, tiek uzskatīts, ka izveidotā Bērnu lietu sadarbības padome vien daļēji kompensē starpinstitutionu sadarbības koordinēšanas nepieciešamību. Lai gan atsevišķi agrīna preventīva darba aspekti ir aktualizēti gan bērnu un ģimenes politikā, gan veselības politikā (piemēram, vardarbības prevencija) un citos izglītības un veselības (piemēram, par ņirgāšanos skolā) nozaru politikas plānošanas dokumentos, tomēr pieeja ir fragmentēta, katrs sektors prioritāri fokusējas uz savu tiešo atbildību.⁶⁵ Atbalsts bērniem, kuri iesaistīti vienaudžu pāridarījumos, ir viens no visbiežāk trūkstošajiem pakalpojumiem pašvaldībās. Raksturīgi:

- pakalpojumu vienveidība – “vienas zāles visām kaitēm”;
- fokuss uz akūtām krīzes situācijām;
- konsultācija, nevis intervence;
- reģionālās atšķirības pakalpojumu pieejamībā;
- pakalpojumu fragmentētība.

Tādējādi par prioritāti būtu izvirzāms preventīvais darbs iepretī tam, ka šobrīd pārsvarā tiek strādāts ar jau ielaistiem, smagiem gadījumiem. Preventīvajiem pasākumiem būtu jābūt visu institūciju kopīgi plānotiem, rūpīgi pārdomātiem un regulāriem, savukārt pašvaldībām jāuzņemas to ieviešana un uzraudzība.

Šobrīd izglītības iestādēs tiek aprobētas (aprobācijas noslēgsies 2023. gada janvārī) Vadlīnijas ņirgāšanās izplatības mazināšanai pirmsskolas un sākumskolas izglītības iestādēs, kā arī Vadlīnijas ņirgāšanās izplatības mazināšanai pamatskolas un vidusskolas izglītības iestādēs. Tajās ir iekļauti algoritmi, ņirgāšanās prevencijas daudzfunkcionāls skatījums un uzsvars uz starpinstitutionālās sadarbības veicināšanu. Lai veicinātu vadlīniju ieviešanu, pēc aprobēšanas plānots īstenot arī mācības pedagogiem un atbalsta personālam. Papildus šobrīd noris darbs arī pie rekomendāciju izstrādes vecākiem, to likumiskajiem pārstāvjiem un citām bērna audzināšanā iesaistītajām personām ņirgāšanās izplatības mazināšanai. Ir ieguldīts nozīmīgs darbs dokumentu tapšanā un aprobēšanā, tomēr, kā minēts, vadlīnijas neaptver visus iespējamās emocionālās un fiziskās vardarbības veidus izglītības vidē.

⁶⁵ Pētījums agrīnā preventīvā atbalsta sistēmas un agrīnās profilakses un intervences pakalpojumu groza izveidei Latvijā. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Petijums_agrina_prevent_atbalsta_sistemas_un_pakalpojumu_groza_izveidei.pdf

Izstrādājot risinājumus, ir jāņem vērā **UNESCO rekomendācijas**⁶⁶ visaptverošai pieejai izglītībā vardarbības novēršanai, kas iekļauj būtiskas norādes veiksmīgai politikas plānošanai un īstenošanai:

1. Spēcīga politiskā vadība, juridiskais un politiskais ietvars, kas mērķēts uz vardarbības mazināšanu izglītības iestādēs un vardarbības novēršanu pret bērniem / jauniešiem kopumā.

Vardarbības novēršanas politika, normatīvie akti, pamatnostādnes un vadlīnijas ir jānodrošina valsts līmenī ar atbilstošu politiku pašvaldību un izglītības iestāžu līmenī. Tiem jābūt saskaņotiem ar ietvaru, kas regulē iekļaujošo izglītību. Normatīvie akti un vadlīnijas jāpielāgo arī jaunām agresijas formām, piemēram, kibervardarbībai.

2. Izglītības standarts, mācīšana un mācīšanās, lai veidotu labvēlīgu skolas klimatu.

Izglītības programmām, mācīšanas un mācīšanās pieejai, kā arī pedagogu un izglītojamo savstarpējām attiecībām ir jābūt vērstām uz iekļaujošas vides veidošanu.

3. Pedagogu profesionālā pilnveide un atbalsts, lai mazinātu vardarbību un veidotu izglītojamo centrētu un iekļaujošu klases vadību.

Pedagogi ir jāatbalsta, nodrošinot profesionālās pilnveides pasākumus, mentoringu un piekļuvi resursiem, piemēram, atbilstošiem mācību materiāliem, kas sekmē uz izglītojamo vērstu, iekļaujošu izglītības vidi. Pedagogiem jābūt atbilstošai izglītībai un tālākizglītībai, kas paplašina zināšanas par vardarbības prevenciju un novēršanu.

4. Psiholoģiski un fiziski droša izglītības iestādes vide.

Izglītības iestādēm, izglītības iestāžu vadītājiem, citiem izglītības iestādes darbiniekiem jārada vide, kurā izglītojamie un visa kopiena jūtas droši, aizsargāti, gaidīti un atbalstīti. Katra vardarbības situācija ir jāatpazīst un uz to jāreaģē savlaicīgi, konsekventi un efektīvi. Izglītības iestādē ir jābūt atbalsta personālam, kas ir atbildīgs par vardarbības uzraudzību.

5. Ziņošanas mehānismi izglītojamajiem vardarbības gadījumos, iekļaujot atbalsta pasākumus.

Ziņošanas kanāliem un mehānismiem jābūt konsekventiem un zināmiem ikvienam izglītības iestādē, atbilstoši katra vecumam, tāpat ir jānodrošina konfidencialitāte.

Izglītojamiem (jo īpaši, bet ne tikai – upuriem un vērotājiem) ir jābūt pārliecinātiem, ka viņi var runāt par vardarbību ar viņiem zināmu uzticamu personu izglītības iestādē vai ārpus tās. Jāveido sadarbība ar sociālo mediju platformām, lai nodrošinātu, ka izglītības iestāžu kopienām ir efektīvi kanāli ziņošanai par kibervardarbību.

6. Izglītojamo iedrošināšana un līdzdalība.

Vardarbības prevencijas programmās jāiesaista visi izglītojamie, ne tikai jākoncentrējas uz upuriem un pāridarītājiem. Izglītojamo iniciatīvas un vienaudžu sadarbība, lai novērstu vardarbību, jāīsteno kopā ar programmām, kurās iesaistīti izglītības iestādes darbinieki un citi pieaugušie. Vērotājiem ir noteicošā loma situāciju dinamikā, jo viņiem ir jābūt gataviem risināt situāciju un atbalstīt izglītojamos, pret kuriem ir vērsta vardarbība. Īpaša uzmanība jāpievērš bērniem / jauniešiem no riska grupām, kas var tikt pakļauti segregācijai, attiecīgi viņiem ir lielāks risks nonākt vardarbības situācijās, tādēļ

⁶⁶ Cornu, C., Abduvahobov, P., Laoufi, R., Liu, Y., & Ségué, S. (2022). An introduction to a whole-education approach to school bullying: Recommendations from UNESCO scientific committee on school violence and bullying including Cyberbullying. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-2.

nepieciešama viņu iesaistīšanai vardarbības novēršanas stratēģiju / plānu izstrādē un īstenošanā.

7. Izglītības iestādes kopienas līdzdalība, ieskaitot vecākus.

Vardarbības novēršanas programmās jāiesaista visas ieinteresētās puses, tostarp izglītības iestādes vadītāji un izglītības iestādes padome, pedagogi, citi darbinieki, izglītojamie un vecāki, kā arī citas ieinteresētās personas. Vecāki ir jāatbalsta, lai viņi varētu iesaistīties vardarbības novēršanā.

8. Sadarbība un partnerība gan izglītības sektorā, gan ar partneriem citās nozarēs un institūcijās (NVO, valsts institūcijas, pētnieki, u.c.).

Izglītības iestādēm efektīvi jāsadarbjas ar dažādām nozarēm, tostarp veselības, sociālo pakalpojumu, u.c. Sociālajiem medijiem jānodrošina resursi un atbalsts, lai samazinātu vardarbību un kibervardarbību. Jāveicina sadarbība starp izglītības sektoru un akadēmisko vidi, lai ļautu pētniecībā labāk izprast vardarbību un tās mazināšanas iespējas.

9. Pierādījumi – izglītības iestāžu vardarbības monitorings un izvērtējums.

Regulāri jānovērtē preventīvo un intervences pasākumu efektivitāte izglītības iestādes un sistēmas līmenī. Uzraudzībā un novērtēšanā jāiesaista gan izglītojamie, gan izglītības iestādes personāls, gan vecāki, un tajā jāiekļauj jautājumi par izglītības vidi.

Risinājumi:

Nepieciešama vienošanās par **pārresoru sadarbības principiem**, galveno atbildīgo institūciju emocionālās un fiziskas vardarbības mazināšanas jomā izglītības vidē.

Darbs pie **nākamā plānošanas perioda projektiem** – iekļaut vardarbības problemātikas risināšanu izglītības vidē. Piemēram, SAM 4.2.3. mērķis ir sekmēt to, lai – jo īpaši nelabvēlīgā situācijā esošām grupām – būtu vienlīdzīga piekļuve kvalitatīvai un iekļaujošai izglītībai un mācībām. Projektā plānots stiprināt gan pašvaldības līmeņa starpnozaru atbalsta grupas, gan izglītības iestāžu atbalsta komandas.

Ievērojot, ka pašvaldībām ir jāveido atbalsta pasākumu sistēma pašvaldības izglītojamiem un viņu ģimenēm, **pašvaldību izglītības attīstības stratēģijā** ir iekļaujama sadaļa par emocionālās un fiziskas vardarbības mazināšanu izglītības iestādēs. Šobrīd projektā “PuMPuRS” paredzēts atbalsts pašvaldībām priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas prevencijas koncepcijas un rīcības plāna izstrādē izglītības attīstības stratēģijas ietvaros. Ar šīm aktivitātēm lielā mērā var tikt risināti arī vardarbības mazināšanas jautājumi izglītības vidē, līdz ar to nākamajā ES Struktūrfondu plānošanas periodā jāturpina atbalsts pašvaldībām šo plānu īstenošanā, SAM 4.2.3. mērķa ietvaros.⁶⁷

Nepieciešams veikt **agrīnas intervences pasākumus**, attīstot atbalsta pakalpojumus pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērniem un to ģimenēm.⁶⁸

Līdz ar to ir nepieciešams īstenot **visas skolas pieeju** – pētījumi liecina, ka tikai programmas, kas aptver visu skolu, ir efektīvas. Vardarbība ir saistāma ar grupas dinamiku

⁶⁷ Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas prevencijas sistēmas pilnveides potenciāls. Priekšizpētes rezultāti.

⁶⁸ Pētījums agrīnā preventīvā atbalsta sistēmas un agrīnas profilakses un intervences pakalpojumu groza izveidei Latvijā. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Petijums_agrina_prevent_atbalsta_sistemas_un_pakalpojumu_groza_izveidei.pdf

– līdz ar to arī prevencijai ir jābūt vērstai uz grupu, attieksmes maiņu, izpratnes veidošanu par to, kāds ir vardarbības mehānisms un kā tas veidojas.⁶⁹

Ievērojot, ka nav izstrādāta **vienota metodoloģija** visu vardarbības veidu novēršanai izglītības vidē, būtu **jāpaplašina Vatlīnijas nīrgāšanās mazināšanai**, attiecīgi izveidojot aptverošas vatlīnijas / metodoloģiju vardarbības novēršanai izglītības vidē, vienojoties par starpministriju līmenī atbildīgo institūciju vatlīniju pilnveidei, attīstīšanai un ieviešanai.

Nepieciešams stiprināt izglītības iestāžu un pašvaldības institūciju zināšanas un prasmes koordinētas, datos balstītas un sistēmiskas pieejas veidošanā, mērķtiecīgi izmantojot pieejamos atbalsta pasākumus un plānojot trūkstošos, lai nodrošinātu emocionāli drošu un iekļaujošu mācību un audzināšanas vidi un atbilstošu atbalstu ikvienam izglītojamam. Ņemot vērā minēto, IZM ir jānosaka atbildīgais par iekļaujošās izglītības un vardarbības novēršanas politikas īstenošanu, kuram būtu jānodrošina sadarbība ar valsts pārvaldes, pašvaldību institūcijām un sociālajiem partneriem.

Vienlaikus, izvērtējot ES finanšu instrumentu iespējas, nepieciešams veidot atbalsta sistēmu izglītības iestāžu dibinātājiem, kuras ietvaros var pieteikties līdzfinansējumam, ievērojot izglītības iestāžu vajadzības vardarbības mazināšanas jomā.

2.4. Starpinstitucionālā un starpdisciplinārā sadarbība

Vardarbības mazināšanai Latvijas izglītības vidē netiek pilnvērtīgi izmantots pašvaldībās pieejamais resurss – bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupas (turpmāk – starpinstitūciju sadarbības grupa). VBTAI 2022. gadā bija iesaistīta radošo darbnīcu “Palīdzi bērnam” organizēšanā pašvaldības izveidoto sadarbības grupu vadītājiem un locekļiem. Radošo darbnīcu norises laikā atklājās starpinstitūciju sadarbības grupu darbības galvenās problēmas:

1. Starpinstitūciju sadarbības grupu organizatoriskās nepilnības, kas traucē efektīvu funkciju izpildi:

- Pēc administratīvi teritoriālās reformas atsevišķās pašvaldībās starpinstitucionālās sadarbības grupas nestrādā vai nesanāk regulāri;

- Ne visās pašvaldībās ir skaidra atbildīgā iestāde (tās pārstāvis), kurš aktīvi plāno, organizē, sagatavo un vada starpinstitucionālās sadarbības grupas sēdes un darbu;

- Nepietiekamas prasmes un iemaņas, kā strukturēti un mērķtiecīgi vadīt starpinstitucionālās sadarbības grupas sēdes un darbu;

- Uz starpinstitucionālās sadarbības grupas sanāksmēm pārsvarā tiek aicināti speciālisti, kuru piedalīšanos sanāksmē Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumi Nr. 545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā” (turpmāk – MK noteikumi Nr. 545) paredz kā obligātu (pašvaldības policija vai VP,

⁶⁹ Cornu, C., Abduvahobov, P., Laoufi, R., Liu, Y., Ségué, S. (2022). An introduction to a whole-education approach to school bullying: Recommendations from UNESCO scientific committee on school violence and bullying including Cyberbullying. International Journal of Bullying Prevention, 1-2

sociālais dienests, izglītības pārvalde, bāriņtiesas). Citi speciālisti šīs grupas darbā tiek iesaistīti būtiski retāk (Valsts probācijas dienests, NVO u.c.).

2. Starpinstitūciju sadarbības grupu “sašaurināta” funkciju izpilde un izpratne: lielākajā daļā pašvaldību sadarbības grupas pārsvarā strādā, ievērojot MK noteikumus Nr. 545 noteikto par individuālu gadījumu izskatīšanu saistībā ar iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem. Taču lielākajā daļā pašvaldību netiek īstenots MK noteikumos Nr. 545 noteiktais, ka starpinstitucionālās sadarbības grupa varētu sniegt LM priekšlikumus normatīvo aktu pilnveidei un sadarbības uzlabošanai bērnu tiesību aizsardzības jomā; sniegt pašvaldībai priekšlikumus novada vai pilsētas bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādei, informēt sabiedrību par aktuāliem bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem.

3. No pašvaldību speciālistu perspektīvas Bērnu lietu sadarbības padomei vajadzētu kļūt redzamākai, vairāk informēt par saviem uzdevumiem un pilnvarām, arī kļūt sasniedzamākai un pieejamākai.

4. Starpinstitucionālās sadarbības grupas locekļiem ir nepietiekama izpratne par citu starpinstitucionālās sadarbības grupas iestāžu kompetenci. Speciālistu starpā joprojām trūkst informācijas par to, kādus tieši pakalpojumus var sagaidīt no citām starpinstitucionālās sadarbības grupas iestādēm / speciālistiem. Starpinstitucionālās sadarbības grupas locekļiem ir nepietiekamas zināšanas par bērnu tiesībām / interesēm un to saturu, kā arī metodoloģisku piemērošanu.

5. Pašvaldībās trūkst resursu un speciālistu (piemēram, pašvaldības policijas un VP darbinieki, sociālie pedagogi u.c.), lai bērnam laikus nodrošinātu visus vajadzīgos pakalpojumus.

6. Covid-19 pandēmijas laikā vardarbība ģimenē kļuva sabiedrībai nemanāmāka. Tādēļ šobrīd speciālistiem nākas strādāt ar dažādiem jau samilzušiem vardarbības gadījumiem ģimenē.

Identificētas problēmas, kas saistās ar vertikālo sadarbību valsts un pašvaldības līmenī, jo Latvijā ierasta ir t.s. projektu pieeja, kas neveicina uzticēšanās pilnas savstarpējās attiecības. Valsts līmenī ar ESF finansējumu tiek uzsākti daudzveidīgi un vērtīgi projekti, tajos iesaistot pašvaldības, bet netiek nodrošināta šo projektu pēctecība. Tieši šī pieeja no valsts puses pašvaldību speciālistiem liek ar drīzāk atturīgu attieksmi un pasivitāti raudzīties uz dalību jebkurā jaunā projektā.⁷⁰

Sarunās pedagogi kritizē starpinstitucionālo sadarbību, jo netiek nodrošināta atgriezeniskā saikne no sociālā dienesta, bāriņtiesas. Izglītības iestādei bieži vien jāsniedz dažādi paskaidrojumi, taču netiek saņemts gaidītais atbalsts. Šī ziņojuma tapšanas gaitā, organizējot diskusijas ar pedagogiem, izskanēja viedoklis, ka “kolēģi jau vairs nezīņo, citādi būs jāraksta paskaidrojumi”, tāpat pedagogi baidās ziņot, piemēram, VP.

Minēto problemātiku apstiprina arī konceptuālais ziņojums “Starpnozaru sadarbības un atbalsta sistēmas pilnveide bērnu attīstības, uzvedības un psihisko

⁷⁰ Pētījums agrīnā preventīvā atbalsta sistēmas un agrīnās profilakses un intervences pakalpojumu groza izveidei Latvijā. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Petijums_agrina_prevent_atbalsta_sistemas_un_pakalpojumu_groza_izveidei.pdf

traucējumu veidošanās risku mazināšanai”⁷¹ – trūkst vienotas integrētas informatīvās platformas informācijas uzkrāšanai un apmaiņai. Lai gan pašvaldībās darbojas starpinstitūciju sadarbības grupas, ne izglītības iestāžu, ne arī ārstniecības iestāžu pārstāvji šajā darbā nav konsekventi iesaistīti. Ja no izglītības iestādēm pašvaldības nepieciešamības gadījumā var pieprasīt un saņemt informāciju, tad informāciju no ārstniecības iestādēm nav iespējams saņemt datu aizsardzības vai citu iemeslu dēļ. Tāpat arī izglītības iestādes norādījušas, ka sociālais dienests vai bāriņtiesa, aizbaidinoties ar personas datu aizsardzību, nereti nesniedz atgriezenisko saiti izglītības iestādei par tiem gadījumiem, kad attiecīgo pašvaldības iestāžu speciālisti par kādu no izglītojamiem veikuši padziļinātu izpēti. Rezultātā praksē novērojami gadījumi, kad īsā laika periodā vienam bērnam pie dažādu iestāžu speciālistiem vairākkārt tiek veikta izpēte, taču atklātā problēma nevienā no institūcijām risināta netiek, t.i., tālāka intervence pēc izpētes netiek nodrošināta.

Starpinstitucionālās sadarbības jautājumos aktuāls ir **datu apmaiņas jautājums** – gan starp iestādēm, gan starp izglītības iestādi un vecākiem. Atbilstošas informācijas sistēmas izstrāde par bērniem un ģimenēm jau ilgstoši bijusi Latvijas bērnu un ģimeņu rīcībpolitikā iesaistīto institūciju dienaskārtībā. Lai arī zināms daudzums informācijas par, piemēram, bērnu psihisko veselību Latvijā ir pieejams, dati vēl aizvien ir nepietiekami detalizēti. Ticis veikts detalizēts līdzšinējās sistēmas NPAIS izvērtējums un modelēta tās attīstība, tomēr jēgpilns progress nav sasniegts. Ņemot vērā to, ka nav izveidots digitālais risinājums vienotai personas datu uzskaitē, nav iespējams saskatīt katra unikālā iedzīvotāja situāciju kopsakarībās, lai sniegtu visatbilstošāko atbalstu visīstākajā laikā un apjomā.⁷²

Normatīvajos aktos, tostarp Izglītības likuma 58. pantā, ir paredzēts vecāku pienākums sniegt informāciju izglītības iestādei, taču praksē ne vienmēr tas tiek izdarīts.

Civillikuma 177. pantā noteiktais definē bērna aprūpi, kas nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un **viņa izglītošanu** un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam). Tomēr ne vienmēr vecāks pilda savus pienākumus, kā arī netiek saukts pie atbildības par šo pienākumu pārkāpumiem, lai gan Bērnu tiesību aizsardzības likuma 85. pants nosaka atbildību par bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu.

Lai gan jaunākie Izglītības likuma grozījumi vecākiem uzliek par pienākumu savlaicīgi sniegt informāciju par bērna veselības stāvokli un jebkādiem citiem apstākļiem, kas var ietekmēt izglītības programmas apguvi un tajā iesaistītās personas, tomēr nav paredzēts mehānisms, kas nodrošinātu šī pienākuma izpildi visos gadījumos.

Risinājumi:

1. Jānovērš organizatoriskās nepilnības un jāpadara **efektīvāka starpinstitucionālo sadarbības grupu darbība** (piemēram, bet ne tikai, vairāk kontrolēt

⁷¹ Konceptuālais ziņojums “Starpnozaru sadarbības un atbalsta sistēmas pilnveide bērnu attīstības, uzvedības un psihisko traucējumu veidošanās risku mazināšanai”. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/PKCZino_berni_07032019.doc

⁷² Turpat.

sadarbības grupu darbību, kā arī izstrādāt stabilu un praksē efektīvu sadarbības grupas darba organizēšanas metodoloģiju);

2. Aicināt sadarbības grupas **paplašināt savu darbības tvērumu**, tostarp informējot LM vai pašvaldības, ja praksē tiek konstatētas sistēmiskas nepilnības, kas novēršamas ar normatīvo aktu grozījumiem, valsts vai pašvaldības līmeņa pieeju;

3. Organizēt seminārus, **kā metodoloģiski piemērot bērnu tiesību normas**; savstarpējās sadarbības mehānismus.

Starpinstitucionālās sanāksmes jāizmanto kā iespēja sadarboties un dalīties ar informāciju, tostarp izveidojot vienotu risku izvērtējuma sistēmu, attīstot iesaistītajām pusēm skaidru un saprotamu izglītības iestāžu, ārstniecības iestāžu, bāriņtiesas, sociālā dienesta, policijas u.c. institūciju sadarbības modeli.

Nepieciešams **aktualizēt jaunatnes lietu speciālistu un jauniešu centru darbinieku lomu** sadarbības grupās, jo daudzās pašvaldībās tas pagaidām ir resurss ar neizmantotu potenciālu. Līdztekus nepieciešams **skaidrojošais darbs** pedagogiem, atbalsta personālam par starpinstitucionālo sadarbību, katras puses pienākumiem un tiesībām.

Attiecībā uz datu apmaiņu rīcībpolitikas dienaskārtībā ir jāatjauno jautājums par tādās informācijas sistēmas izstrādi, kas ietvertu pēc iespējas plašu un niansētu informāciju par katru bērnu, identificētu aizsargājošos faktorus un brīdinātu par risku iestāšanos, turklāt būtu pieejama gan iesaistītajām valsts pārvaldes institūcijām, gan pašvaldību speciālistiem, ievērojot samērīgumu ar personas datu aizsardzības nosacījumiem.⁷³ Šobrīd PKC sadarbībā ar VM un IZM ir uzsācis darbu pie bērnu agrīnas attīstības risku identificēšanas informācijas sistēmas izstrādes, kuras uzdevums būs spēt **fiksēt bērnu attīstības vajadzības un pasākumus, kas īstenoti agrīnai problēmu novēršanai**. Plānots, ka darbi pie sistēmas funkcionālo prasību un arhitektūras apraksta izstrādes tiks pabeigti 2023. gada jūlijā.

Kā labās prakses piemēru attiecībā uz datu nodošanu / sekošanu bērnam, ko būtu vērts iedzīvināt arī citos gadījumos, kad bērns maina speciālistu / iestādi, var minēt Psihologu likuma 8. pantā noteikto: “Ja darbu ar klientu pārņem cits psihologs, pēc klienta, pasūtītāja, tiesībaizsardzības iestāžu vai tiesu varas institūciju pieprasījuma nodrošināt psihologa atzinumu un sadarbības pārskata nodošanu psihologam, kurš pārņem darbu ar klientu”. Līdz ar to **Izglītības likumā** nepieciešams noteikt, ka izglītības iestādei ir tiesības no ārstniecības iestādes, sociālā dienesta vai iepriekšējās izglītības iestādes, kurā mācījies izglītojamais, **saņemt informāciju** par izglītojamā veselību, uzvedību un citiem apstākļiem, kuriem ir nozīmē izglītības procesā.

⁷³ Pētījums agrīnā preventīvā atbalsta sistēmas un agrīnās profilakses un intervences pakalpojumu groza izveidei Latvijā. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Petijums_agrina_prevent_atbalsta_sistemas_un_pakalpojumu_groza_izveidei.pdf

2.5. Izglītības iestādes vide

Labvēlīgas vides veidošana

Viens no svarīgākajiem vardarbības mazināšanas pasākumiem izglītības vidē, ko var īstenot ikviena skola, ir labvēlīgas skolas vides veidošana. Tā pozitīvi ietekmē bērnu attīstību un savstarpējo attiecību veidošanu. Draudzīgas un labvēlīgas skolas vides nozīmīgums īpaši akcentēts pētījumos par vienaudžu savstarpējo vardarbību, norādot, ka vardarbīga uzvedība ir cieši saistīta ar skolas klimatu. Skolās, kurās valda negatīva attieksme pret savstarpējo vardarbību, skolēni jūtas vairāk piederīgi skolai un uzskata skolas vidi par drošāku nekā skolās, kurās attieksme pret skolēnu savstarpējo vardarbību ir neitrāla vai vienaldzīga. Vardarbība biežāk novērojama skolās, kurās skolēni saskaras ar pedagogu negodīgu, neelastīgu attieksmi. Autoritāri, vienaldzīgi pedagogi neveicina skolēnu iniciatīvas izpausmes skolas vidē, tāpēc bērni iemācās nereaģēt uz novēroto vardarbību. Skolās, kurās pastāv skaidri definēti uzvedības noteikumi, noteiktas robežas starp “drīkst” un “nedrīkst” un tiek sniegts atbalsts, ja kādam nodarīts pāri, raksturīga konsekventa iejaukšanās noteikumu pārkāpšanas gadījumos, tiek prasīta atbildība par nepieņemamu rīcību, retāk tiek novērota vienaudžu savstarpējā vardarbība.

Tā retāk tiek novērota arī skolās, kurās ir laba sadarbība starp skolas personālu un skolēnu vecākiem, skolēni jūtas piederīgi skolai. Jo mazāk skolēns jūt piederību skolai, jo lielāka iespējamība, ka skolā var būt vardarbības izpausmes. Tās sekmē arī nekārtīga, nesakopta skolas vide.

Ievērojot starptautiskos pētījumus un citu valstu pieredzi, var secināt, ka vardarbības problēmu risināšanā nozīmīga ir ikvienas skolas iniciatīva pozitīvas skolas vides veidošanā, savstarpējo attiecību izkopšanā uzsverot ikvienu sadarbības formu: skolotājs–skolotājs, skolotājs–bērns, bērns–bērns, skolotājs–vecāks, skola–sabiedrība, skola–sadarbības organizācijas, kā arī sociāli emocionālo un preventīvo programmu īstenošana.⁷⁴

Tomēr skolām nepietiek resursu un izpratnes mērķtiecīgam darbam pie veselīgas skolas vides veidošanas, tāpēc praksē lielākā uzmanība un laika resurss tiek veltīts darbam ar samilzušu konfliktu risināšanu. Tāpat darbs pie emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanas pedagogu uztverē tiek lielā mērā saistīts ar jau notikušiem gadījumiem, neietverot preventīvās aktivitātes.

Risinājumi:

Izstrādāt **izmērāmus labvēlīgas skolas vides kritērijus**, kas var pozitīvi ietekmēt arī situāciju emocionālās un fiziskās vardarbības jomā.

Politikas plānošanā un īstenošanā fokusēties uz **preventīvajām aktivitātēm**.

Veidot **pozitīvu skolas iekšējo kultūru un vidi**, izstrādājot skaidrus uzvedības noteikumus izglītības iestādē, norādot pamatvērtības un atbildību, īpašu uzmanību veltot

⁷⁴ Jozauska, K. (2018). Skolotāju kompetence vardarbības pret bērnu novēršanā. Izglītība zinātnei un praksei. Vulāne, A., Stikute, E. (Eds) LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte Skolotāju izglītības nodaļa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

savstarpējās komunikācijas kultūrai, informācijas aprītei un pieejamībai, kā arī sadarbībai ar ģimenēm, bērnu tiesību aizsardzības organizācijām un sabiedrību kopumā.

PVO ieteikti risinājumi labvēlīgas vides veicināšanai izglītības iestādē:⁷⁵

1. Sadarbībā ar izglītojamiem un izglītības iestādes darbiniekiem identificēt karstos punktus, kur ir notikusi vardarbība vai izglītojamie jūt apdraudējumu (labierīcības, tumši gaiteni, ceļš uz izglītības iestādi, apkārtnē, sabiedriskā transporta pieturvietas u.c.);

2. Pārskatīt izglītības iestādes ēku un apkārtni, identificējot nepieciešamos uzlabojumus. Uzturēt izglītības iestādi tīru, uzlabot apgaismojumu identificētajos karstajos punktos, palielināt izglītības iestādes un tās apkārtnes uzraudzību (videonovērošana), veicināt atbildību un pozitīvu vērtējumu iestādē, demonstrējot izglītojamo paveikto (panākumi, mākslas darbi, kampaņas materiāli), ierobežot piekļuvi izolētām vai apdraudotām vietām, veicināt drošāku izglītojamā nokļūšanu uz un no izglītības iestādes, veicot pārrunas ar izglītojamiem un viņu vecākiem.

Jāuzlabo kopējā sociāli emocionālā vide izglītības iestādēs. Sociāli emocionālā mācīšanās / kompetences attīstīšana ir neatņemama cilvēka kopējās attīstības daļa. Sistemātiska sociāli emocionālā mācīšanās veicina, piemēram, mācību motivāciju, augstākus akadēmiskos sasniegumus, labāku garīgo veselību kā bērniem, tā pedagogiem, samazina bērnu uzvedības problēmas un vardarbību skolēnu vidū, mazina atkarības vielu lietošanu risku, ilgtermiņā veicina labklājību pieaugušā vecumā. Tā padara veselīgāku gan skolas klimatu, gan sabiedrību kopumā, līdz ar to vairo iespēju sniegt savstarpēju atbalstu.

Ir divas pieejas, kā īstenot sociāli emocionālo mācīšanos:

1) netieši, kad pedagogi izmanto dažādas stratēģijas, integrējot tās savā ikdienas praksē, vērtēšanā, lai jebkuras aktivitātes laikā ar savu pedagogisko pieeju veicinātu bērnu sociāli emocionālo prasmju attīstību;⁷⁶

2) tieši, vadot īpaši izstrādātas nodarbības, piemēram, skolā audzināšanas stundu ietvaros vai pirmsskolas izglītības iestādē kā atsevišķas nodarbības, kurās bērniem un jauniešiem māca saprast savas emocijas, pārvaldīt savu uzvedību un domas, būt empātiskiem, sadarboties arī ar tiem, kuriem tu nepiekrīti, būt tolerantiem, vienlaikus saglabājot savas vērtības, risināt konfliktus, pieņemt atbildīgus lēmumus, kas liek pamatu personības attīstībai, pilsoniskajai atbildībai, pašvadītam mācību procesam u.c. Jāatzīmē, ka Latvijā šobrīd ir pieejamas divas nodarbību programmas ar izvērtētu efektivitāti.⁷⁷

Bērna uzvedību izglītības iestādē ietekmē arī citi faktori, piemēram, starpbrīži, kuru laikā radušies konflikti, var traucēt tālāko darbu mācību stundās. Skaļa un haotiska skolas vide var provocēt krīzes epizodes bērniem ar psihiskiem, attīstības un uzvedības traucējumiem, kā arī antisociālu uzvedību.

⁷⁵ School-based violence prevention. A practical handbook. Pieejams: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/324930/9789241515542-eng.pdf>

⁷⁶ Rokasgrāmata. Metodiskie paņēmieni skolēnu sociāli emocionālo prasmju novērtēšanai skolā. Pieejams: https://registri.visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/rokasgramata_met_pan_sem.pdf

⁷⁷ Sociāli emocionālā mācīšanās. Nodarbību plāni 1. – 12. klasei. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/12532>; Garīgās veselības veicināšana skolās. Pieejams: <https://www.ppmf.lu.lv/lv/studijas/muzizglitiba/>

Izglītības iestāžu rīcība (procedūras) emocionālās un fiziskās vardarbības mazināšanā

Izglītības iestādēs lielākoties ir izstrādātas dažādas procedūras / rīcība vardarbības mazināšanai, taču faktiski, ar dažiem izņēmumiem, tās darbojas vāji. To īstenošanu traucē dažādi šķēršļi:

1. Pārlicība, ka bērnu disciplīna izglītības iestādē ir vecāku atbildība. Šādai pārlicībai daļēji ir objektīvs pamats, jo bērns izglītības iestādē patiešām ierodas no ģimenes un demonstrē tos uzvedības modeļus, ko ģimenē apguvis. Taču izglītības vidē attiecību modelis ir atšķirīgs no ģimenes vides un attiecībām, tāpēc vecāki nevar pilnībā iemācīt bērnam to, kā uzvesties izglītības iestādē un kā risināt šai videi raksturīgos konfliktus. Uzvedības modeļus bērns vēro un apgūst arī izglītības iestādē un ārpus ģimenes;

2. Atšķirīgas zināšanas par teorētiskajiem jautājumiem – vardarbības veidi, definīcijas, starpinstitucionālās sadarbības principi, piesaistāmo speciālistu (sociālā dienesta, bāriņtiesas, VP, pašvaldības policijas, probācijas dienesta) kompetence, aizspriedumi un mīti par ģimenes neaizskaramību;

3. Nepietiekamas zināšanas par pozitīvo disciplinēšanu un tās ieviešanas principiem. Pieredze rāda, ka ir pedagogi, kas lieliski tiek galā ar dažādām uzvedības problēmām, tādēļ viena un tā pati klase pie atšķirīgiem pedagogiem var demonstrēt izcilu sadarbību ar pedagogu un absolūtas nedisciplinētības piemēru. Turklāt, ja klasē ir kāds bērns ar uzvedības problēmām, pedagogiem ar pārējiem klases biedriem ir jārunā un jāmaca viņi neveidot provokatīvas situācijas.

Jāatzīmē, ka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70. panta otrajā daļā ir noteikts, ka “bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu tādu iestāžu vadītājiem, kurās uzturas bērni, ir pienākums noteikt bērnu sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību un padarīt to bērniem zināmu un pieejamu”. Arī katrā izglītības iestādē jābūt izstrādātam vardarbības novēršanas plānam, kurā skaidri definēts gan ziņošanas process, gan preventīvā darba nosacījumi, gan rīcība un sadarbība vardarbības gadījumā. Tomēr bieži vien šis plāns ir formāls, turklāt praksē ir vērojams, ka trūkst pieredzes vardarbības gadījumu pārrunāšanā un risināšanā, ir bailes kļūdīties, radot nevēlamas sekas, atsevišķos gadījumos tiek kultivēts maldīgs priekšstats, ka “mūsu skolā vardarbība nenotiek”. Starp biežāk minētajiem iemesliem, kāpēc izglītības iestādēs neveicas ar vardarbības prevenciju, tiek minēts laika, zināšanu un resursu trūkums.

Ja pedagogi ignorē vai trivializē vardarbību, vai ja skolēni uztver pedagoga rīcību kā atbalstošu vardarbībai, tas veicina pāridarītāju agresīvu uzvedību, demotivē upurus ziņot par pāridarījuma gadījumiem, bet vardarbības liecinieki zaudē motivāciju iejaukties un meklēt palīdzību.

Ja pedagogi iejaucas un pārtrauc emocionālās un fiziskās vardarbības situāciju, viņi skaidri liek saprast, ka tas nav pieņemams, kā rezultātā skolēni daudz mazāk nākotnē atkārto šāda veida uzvedību. Turpretim, pedagoga neiejaukšanās apstiprina, ka vardarbība ir pieļaujama un skolēni to uztver kā normālu situāciju.

Šobrīd bērnu uzvedības problēmas pašvaldībās galvenokārt tiek risinātas ar sociālo darbu un psihologa konsultācijām, bet bērniem, kuriem ir atkarības, – ar veselības aprūpes

jomas speciālistu – psihiatru, narkologu, psihoterapeitu, neirologu u.c. – iesaisti. Tomēr šo speciālistu nepietiek, un viņi nav pieejami visos gadījumos, kad nepieciešami.

Risinājumi:

Izglītības iestādes rīcībā **jau šobrīd ir legītīmās procedūras** organizēt bērna labākajām interesēm atbilstošu izglītības procesu, kas būtu brīvs no jebkāda veida vardarbības izglītības iestādē un palīdzētu atklāt prettiesiskas darbības, kas tiek vērstas pret bērnu ārpus skolas.

Turklāt vardarbības novēršana prasa mērķtiecīgu darbu ne tikai ar cietušo, bet arī ar vardarbības veicēju un vērotājiem. Vardarbības gadījumi nav skatāmi atrauti no kopienas (skolas, pilsētas) vides un tajā pastāvošā mikroklimata, normām, attieksmēm un (trūkstojajiem) rīcības mehānismiem.

Skolā jābūt **skaidrai ziņošanas kārtībai**, kā arī noteiktai speciālistu rīcībai vardarbības pret bērnu aizdomu gadījumā. Svarīgi, ka tikšanās, kurā tiek risināts jautājums par vardarbību pret bērnu, tiek protokolēta, ir zināma kārtība, kur un kā tikšanās protokols tiek uzglabāts un izmantots vardarbības seku novēršanā.

Attīstot **starpprofesionālo sadarbību** izglītības iestādē, ir jāspēj sadarboties visam izglītības iestādes personālam. Sadarbībai ir jābūt noteiktai gan mazo grupu iekšienē (pedagogs ar pedagogu), gan starp grupām, piemēram, skolas dārzniekam vai kurinātājam ir jābūt zināmai skaidrai rīcības shēmai, kā nodot informāciju pedagogiem un administrācijai, ja ir pamanīta vienaudžu savstarpējā vardarbība.

Tātad visiem izglītības iestādes darbiniekiem ir **labi jāorientējas ar vardarbības identificēšanu un novēršanu saistītajos jautājumos.**

Izglītības iestādē ir iespējams izstrādāt **Bērnu aizsardzības politiku** (Child Protection Policy), kas katram darbiniekam skaidri un personīgi definē to, kāda attieksme un izturēšanās pret bērniem tiek no viņa sagaidīta, kā arī paredz konkrētus rīcības algoritmus un atbildīgos situācijās, kas aizskar bērna tiesības un intereses konkrētajā iestādē.⁷⁸

Lai ieviestu Bērnu aizsardzības politiku, izglītības iestādē jāizveido **Drošas vides veicināšanas komanda**, kura regulāri tiekas un izvērtē gadījumus, kas skolā notiek, cik tie ir bieži, kā tiek risināti un cik efektīvi, kādas ir tendences un prognozes. Šī komanda strādā visos trīs līmeņos – ar preventīviem pasākumiem, gadījumu atklāšanu, ziņojuma sastādīšanu par notikušo vardarbību izglītības iestādē vai ar aizdomām par vardarbību pret bērnu ģimenē, kā arī negatīvo seku mazināšanas atbalstu un atkārtotu gadījumu novēršanu.

Risinot vardarbības gadījumus, svarīgi ir praksē lietot apgūtos bērnu tiesību aizsardzības principus. Nereti mēdz būt tā, ka teorētiskās zināšanas speciālistiem ir pietiekamas, bet praksē ir dažādi šķēršļi, kādēļ šīs zināšanas netiek izmantotas. Būtiskākais ir centrā paturēt **bērna labākās intereses.**

⁷⁸ Eiropas komisijas ieteikumi Bērnu aizsardzības politikas veidošanai. Pieejams: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/668275>

2.6. Pieejamie atbalsta pasākumi / programmas / rīki

Šobrīd ir izstrādātas vairākas programmas un rīki vardarbības mazināšanai izglītības vidē (sk. šī ziņojuma 1.5. nodaļu). Tie ir dažādi pēc savas būtības, efektivitātes un nepieciešamajiem resursiem to ieviešanai; to izvēle ir izglītības iestādes atbildība. Trūkst kvalitātes kritēriju programmu un rīku izvēlē. Sarunās ar pedagogiem un pašvaldību izglītības pārvaldēm noskaidrots, ka pārsvarā izglītības iestādes līdz šim haotiski ieviesušas dažādas programmas, projektus, bez ilgtermiņa redzējuma un virzības. Kad projektu finansējums beidzas, resursi nav pietiekami, lai iesāktu turpinātu nepieciešamajā apmērā.

Kaut gan izglītības iestādēm pašreiz ir pieejams atbalsts atsevišķu projektu vai iniciatīvu veidā, tomēr tas ir fragmentēts un neaptver visus ar vardarbību prevenciju un novēršanu saistītos posmus.

Līdz ar to nepieciešams identificēt un kartēt visus pieejamos rīkus un atbalsta pasākumus vardarbības mazināšanas jomā, tos sadalot pa sistēmiskām kategorijām, piemēram: prevencijas rīki un pasākumi, monitoringa rīki un pasākumi, intervences rīki un pasākumi, lai tādējādi sniegtu atbalstu izglītības iestādēm un to dibinātājiem, vienlaikus ņemot vērā vecuma grupu specifiku, instrumentu un rīku pieejamību (atļaujas un izmantošanas noteikumi), programmu un rīku pēctecību.

Risinājumi:

Jāgroza Izglītības likums, nosakot, ka **katrai izglītības iestādei ir jāizmanto kāda no vardarbības mazināšanas / novēršanas programmām** (šāds programmu saraksts tiktu izveidots nacionālā līmenī, atbilstoši efektīvu programmu kritērijiem) vai jāizstrādā sava vardarbības novēršanas programma.

Nepieciešams ieviest vienu vai pāris pierādījumos balstītas visaptverošas pretvardarbības programmas katrā izglītības iestādē, specifiskas programmas (kur notiktu darbs ar visām mērķa grupām – izglītojamie, pedagogi, skolas darbinieki un vadība, vecāki), nodrošinot regulārus programmas ieviešanas efektivitātes mērījumus. **Programmu īstenošanai jābūt obligātai**, lai vardarbības problēmu risinātu vienoti un kompleksi. Turklāt Izglītības likumā ir jānosaka, ka izglītības iestādes dibinātājam ir jāsniedz atbalsts šīs programmas iedzīvināšanai / īstenošanai, kā arī jāparedz, ka izglītības iestādei ir tiesības pieprasīt iesaisti un saņemt nepieciešamo atbalstu vardarbības novēršanai no pašvaldības, VP vai pašvaldības policijas un citām institūcijām. Šādi tiktu nodrošināts, ka katram bērnam / jauniešim ir pieejams atbalsts atbilstoši vardarbības mazināšanas programmā paredzētajam rīcības modelim.

Nepieciešams izveidot prevencijas un intervences pretvardarbības **programmu uzraudzības / sertifikācijas kārtību**, lai nodrošinātu, ka piedāvājumu izglītības iestādēm veido tikai izvērtētas, pierādījumos balstītas un efektīvas programmas.

Šādu pieeju īsteno Lietuvā, kur katram izglītojamam ir jābūt piesaistītam vismaz vienai no vardarbības novēršanas programmām.⁷⁹

⁷⁹ Konceptuālais ziņojums “Par nīrgāšanās izplatības mazināšanu izglītības vidē”. Pieejams: https://www.vm.gov.lv/lv/jaunums/publiskai-apsriesanai-lidz-13augustam-nodots-konceptualais-ziņojums-par-nirgasanas-izplatibas-mazinasanu-izglitibas-vide?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Pētnieki ir identificējuši **efektīvu vardarbības prevencijas / novēršanas programmu kritērijus**, kurus būtu jāņem vērā, veidojot piedāvājumu izglītības iestādēm:

- Skolu kapacitātes celšana (vadības attieksme, atbalsta sistēma, resursu mobilizācija, atbilstība skolas kopienas vajadzībām);
- Atbalstoša skolas kultūra (pozitīvs skolas etoss, darbības klasē un vide, vienaudžu sadarbība);
- Proaktīva skolas politika, prakse un procedūras (politikas attīstīšana un īstenošana, pieejas problemātiskai uzvedībai, mērķtiecīgs atbalsts bērniem, jauniešiem un ģimenēm);
- Skolas kopienas kompetences (personāla mācības, skolēnu mācības mācību satura ietvaros, prasmju apguve);
- Droša skolas vide (fiziskā vide, supervīzijas, atbalstošas ierīces un aktivitātes);
- Skolas-kopienas-ģimenes sadarbība (ģimeņu iesaiste, sadarbība ar plašāku kopienu un pakalpojumu sniedzējiem).⁸⁰

Vardarbības prevencijas programmās jāiesaista visi bērni / jaunieši, vērotājiem ir noteicošā loma situāciju dinamikā, jo viņiem ir jābūt gataviem risināt situāciju un atbalstīt personas, pret kurām ir vērsta vardarbība. Skolēnu iniciatīvas un vienaudžu sadarbība, lai novērstu vardarbību, jāīsteno kopā ar programmām, kurās iesaistīti skolas darbinieki un citi pieaugušie.⁸¹

Nepieciešams papildināt vienu no esošajām mācību un metodisko materiālu **resursu vietnēm**, lai izglītības iestādēm un pedagogiem būtu pieejama informācija par ikdienas darbā izmantojamiem rīkiem un atbalsta veidiem atbilstoši izglītojamo vecumposmam un problemātikai.

2.7. Pedagogu kompetence, kapacitāte un nepieciešamais atbalsts

Pedagoga kompetence vistiešākajā veidā (pozitīvi vai negatīvi) ietekmē vardarbības prevenciju un problēmu risināšanu. Tādēļ, lai veicinātu vardarbības mazināšanos, ir jābūt pamatzināšanām un izpratnei par vardarbību, tās rašanos, cēloņiem, pazīmēm un sekām, kā arī par to, kā radīt vidi, kas bērnus / jauniešus pasargā. Lai pedagogs justos pārliecināts par savu ieguldījumu un iespējamo pozitīvo problēmas risinājumu, viņam ir jābūt zināšanām par problēmu un tās efektīviem risināšanas veidiem. Pētījumi pierāda, ka izglītošana uzlabo pedagogu pašefektivitātes izjūtu, un viņi daudz kompetentāk spēj risināt ar vardarbību saistītas problēmsituācijas, ir pārliecināti par savu līdzatbildību.⁸²

⁸⁰ Schott, R. M., Søndergaard, D. M. (Eds.). (2014). School bullying: New theories in context. Cambridge University Press.

⁸¹ Cornu, C., Abdurahobov, P., Laoufi, R., Liu, Y., Ségué, S. (2022). An introduction to a whole-education approach to school bullying: Recommendations from UNESCO scientific committee on school violence and bullying including Cyberbullying. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-2.

⁸² Jozauska, K. (2018). Skolotāju kompetence vardarbības pret bērnu novēršanā. Izglītība zinātnei un praksei. Vulāne, A., Stikute, E. (Eds) LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte Skolotāju izglītības nodaļa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Kā ir noskaidrots šī ziņojuma tapšanas laikā, pedagogiem trūkst darbam ar bērniem / jauniešiem nepieciešamās zināšanas un prasmes. Kā atzīst paši pedagogi un skolu vadītāji, bieži izjūtamās nepietiekamas klasvadības prasmes, līdz ar to pedagogi ne vienmēr savlaicīgi spēj identificēt bērna uzvedības problēmu iemeslus un meklēt tiem atbilstošus risinājumus.

Būtiski akcentēt, ka pedagogi arī baidās vērsties pēc palīdzības krīzes situācijās, jo tādejādi, viņuprāt, it kā netieši tiek uzrādīts viņu kompetences trūkums. Pirmsskolas izglītības iestādēs visātrāk var pamanīt bērna attīstības vai psihisko traucējumu veidošanos, novērtēt spēju iekļauties kolektīvā un sadarboties ar vienaudžiem, pamanīt nevēlamas uzvedības modeļus. Tomēr pirmsskolās nav nodrošināts pietiekams atbalsts agrīnai problēmu identificēšanai un palīdzības sniegšanai bērniem, kuriem tā būtu nepieciešama.⁸³

Bērni ar īpašām (speciālām vajadzībām) vajadzībām 2 – 4 reizes biežāk cieš no vardarbības, tādēļ šai bērnu grupai ir jāpievērš pastiprināta pedagogu uzmanība. Svarīgi ir pārzināt bērna grūtības, kas saistāmas ar viņa veselības stāvokli, kā arī zināt specifiskās grūtības, kas ir citiem bērniem ar šādiem traucējumiem.

Daudzās situācijās pedagogi jūtas bezspēcīgi, jo nesaņem izglītības iestādes vadības atbalstu, risinot domstarpības un konfliktsituācijas ar bērniem un viņu vecākiem; konfliktu risināšanas shēmas pastāv tikai formāli, bieži nedarbojas un nav efektīvas. Pedagogi norāda, ka vecāki vēlas komunicēt nepiemērotos laikos un apmēros.

Daļai pedagogu ir pārslodze, kā rezultātā nav iespējams veltīt papildu laiku un enerģiju vardarbības problemātikai. Ir izglītības iestādes, kur klases audzināšanai tiek tarifēts nepietiekams stundu skaits, kas apgrūtina sadarbību ar izglītojamajiem, vecākiem un dažādu problēmu savlaicīgu risināšanu.

Bieži kā šķērslis pedagoga efektīvam darbam un problēmu risināšanai tiek minēts lielais izglītojamo skaits grupā / klasē, kā arī bērnu ar uzvedības un citiem traucējumiem iekļaušana.

Risinājumi:

Pedagogiem nepieciešams **padziļināti apgūt, kā preventīvi darboties**, lai nepieļautu uzvedības pārkāpumus, kā radīt vidi, kas bērnus pasargā, kā atpazīt uzvedības pārkāpumus, tai skaitā vardarbību, kā arī jāvienojas par vienotu rīcību uzvedības pārkāpumu gadījumā izglītības iestādē.

Projektā “Profesionālās kvalifikācijas pilnveide bērnu tiesību aizsardzības jautājumos un bērnu likumisko pārstāvju atbildības stiprināšana”, kuru īsteno VBTAI, tiks **pilnveidotas Bērnu tiesību aizsardzības jomā strādājošo profesionālās kompetences pilnveides programmas un to mācību metodoloģija**, attiecīgi attīstot pedagogiem paredzētas programmas.

Jāveic padziļināti un regulāri **pedagogu labbūtības pētījumi**, aptaujas. Izglītības iestāžu pašnovērtējumu ziņojumos iekļaujama papildus sadaļa par pedagogu labbūtību izglītības iestādē.

⁸³ Konceptuālais ziņojums “Starpnozaru sadarbības un atbalsta sistēmas pilnveide bērnu attīstības, uzvedības un psihisko traucējumu veidošanās risku mazināšanai”. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/PKCZino_berni_07032019.doc

Nepieciešams nostiprināt **pedagogu ziņošanu par vardarbību pret sevi no skolēnu puses**. 2022. gada Grozījumu Izglītības likumā šo situāciju risina, tomēr izglītības iestādes vadībai un dibinātājiem ir jāsniedz atbalsts konkrētās situācijās.

Pedagogiem nepieciešamas **obligātas supervīzijas**, lai mazinātu izdegšanas problēmas, kā arī nepieciešams nodrošināt supervīzijas sarežģītu gadījumu risināšanai. Līdztekus jānodrošina atbalsta pakalpojumi arī izglītības iestāžu atbalsta personālam (mentorings, supervīzijas, pārraudzība).

Nepieciešams popularizēt **IKVD kā atbalsta punktu**, kur saņemt padomu problēmsituācijās.

Izglītojamie **jāinformē arī par rīcības sekām**, ja tiek veikta emocionāla jeb fiziska vardarbība. Šīs izglītojošās aktivitātes iespējams organizēt, sadarbojoties ar VP, pašvaldības policiju, citām iestādēm un organizācijām.

2.8. Atbalsta personāla pieejamība un kapacitāte

Aptauju rezultāti liecina, ka visbiežāk iztrūkstošie speciālisti pašvaldībās ir psihologi, sociālie pedagogi, speciālās izglītības pedagogi, speciālie pedagogi, pedagogu palīgi un asistenti. Psihologi un sociālie pedagogi trūkst katrā otrajā pašvaldībā, bet speciālās izglītības pedagogi, pedagogu palīgi un asistenti – katrā trešajā pašvaldībā.⁸⁴

Lai izglītības iestāde savlaicīgi varētu sniegt atbalstu bērnam un sadarboties ar viņa vecākiem, tai ir nepieciešami attiecīgi resursi, tajā skaitā atbalsta personāls. Izglītības pārvaldes lielākoties norāda, ka tas nav pietiekams ne pirmsskolas izglītības iestādēs, ne pamata un vidējās izglītības iestādēs: esošajam atbalsta personālam trūkst kapacitātes, tā slodzes bieži ir nepilnas. Turklāt pēdējos gados palielinās bērnu skaits ar jauktiem attīstības traucējumiem, valodas un uzvedības traucējumiem, un esošais personāls nespēj ar to tikt galā.⁸⁵

Valsts kontroles (turpmāk – VK) revīzijā konstatēts, ka izglītības iestādēs nav pieejams pietiekams atbalsta personāls, lai savlaicīgi atklātu iespējamās bērna uzvedības problēmas un sniegtu atbalstu to turpmākas attīstības novēršanai. Piemēram, logopēds un speciālais pedagogs 2020. gadā trijās pašvaldībās nebija pieejams nevienā pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, bet 17 pašvaldībās – mazāk nekā pusē pirmsskolas izglītības iestāžu. Turklāt daudzu pašvaldību izglītības iestādes nebija izmantojušas arī dažādu projektu sniegtās iespējas piesaistīt trūkstošos speciālistus atbalsta sniegšanā bērniem vai par projektu līdzekļiem finansēt to slodzes.

Specifiskajos gadījumos, kad izglītojamajiem ir īpašas (speciālās) vajadzības vai grūtības, ir jārisina dažādas komplicētības pakāpes problēmas un konfliktsituācijas, būtiski pieaug atbalsta personāla noslodze un darba intensitāte, attiecīgi prasot stiprināt atbalsta personāla kapacitāti.⁸⁶

⁸⁴ Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas prevencijas sistēmas pilnveides potenciāls. Priekšizpētes rezultāti.

⁸⁵ Valsts kontroles Revīzijas ziņojums “Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis”. Pieejams: <https://lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29565-tDPd3bg8aIDq66AllXeeLAFAX8V8UBJr.pdf>

⁸⁶ Konceptuālais ziņojums “Par ģirgāšanās izplatības mazināšanu izglītības vidē”. Pieejams: <https://www.vm.gov.lv/lv/jaunums/publiskai-apsriesanai-lidz-13augustam-nodots-konceptualais->

Jāatzīst, ka īpaši sarežģītos gadījumos nepieciešams piesaistīt arī citu jomu speciālistus, kuri nestrādā skolā – psihiatrs, psihoterapeits, psihoterapijas speciālists, klīniskais un veselības psihologs, rehabilitologs utt., kuru pieejamība bieži tiek aktualizēta publiskajā telpā. Šo speciālistu piesaistes jautājumi ir jārisina pašvaldībai / izglītības iestādes dibinātājam.

No skolu puses pozitīvi tiek novērtēta pedagoga palīga pieejamība un palīdzība ikdienā, īpaši sākumskolas posmā. Tā sniedz atbalstu mācību procesa norisē, pozitīvu klasesbiedru attiecību veidošanā.

Risinājumi:

Pašvaldībām, izstrādājot Izglītības stratēģijas, jāidentificē **atbalsta personāla trūkums**. Vardarbības problēmas mēdz būt tik komplicētas, ka nepieciešams plašāks iesaistīto speciālistu loks – mākslas terapeiti, psihiatri, mentori, psihoterapijas speciālisti u.c. Pašvaldībām / sociālajiem dienestiem jārod risinājumi šādu speciālistu piesaistei.

Jāvērtē iespēja **pedagoga palīgus**, īpaši sākumskolas posmā, finansēt no valsts budžeta.

Ievērojot izglītojamo skaitu un atbalsta sniegšanas īpatsvaru (kas līdz šim joprojām nav noteikts nevienā normatīvajā aktā), vardarbības mazināšanai būtu ieteicams **papildus iesaistīt aptuveni 500 – 600 speciālistu**. Minētais izriet ne tikai no izglītojamo un izglītības iestāžu skaita, bet arī no izglītības iestāžu teritoriāla izvietojuma un izglītojamo vecumposmu īpatnībām un vajadzībām, kā arī apstākļa, ka vardarbības gadījumā atbalsts var būt nepieciešams gan upurim, gan personai, kura ir pieļāvusi šādu rīcību, gan grupas / klases biedriem, gan arī pedagogiem un izglītojamo vecākiem.⁸⁷

Lai atvieglotu psihologu profesionālo darbību izglītības vidē, jāveido bez maksas pieejami **digitālās testēšanas rīki**. Labs piemērs šāda veida rīkam ir agrīnā skrīninga rīks, ko izstrādā PKC.

Tāpat pedagogiem un atbalsta personālam ir jānodrošina supervīzijas, pārraudzība un citi atbalsta pasākumi.

Papildu resurss izglītības iestādēm būtu **Drošas vides veicināšanas komanda**, kuras uzdevumi būtu strādāt ar preventīviem pasākumiem, vardarbības gadījumu atklāšanu, kā arī negatīvo seku mazināšanu un atkārtotu gadījumu novēršanu.

Lai nodrošinātu **multidisciplināru atbalstu bērnam ar uzvedības un atkarības problēmām** un risinātu sarežģītos gadījumus, būtu nepieciešams **uzsākt diskusijas par Atbalsta vai Terapeitiskās iestādes izveidi**, kurā bērnam / jauniešiem tiktu nodrošināts plašs speciālistu loks, lai identificētu viņa grūtības, veiktu veselības un emocionālā stāvokļa stabilizāciju un izstrādātu individuālu atbalsta plānu, lai bērns / jauniešis veiksmīgi spētu atgriezties izglītības iestādē. Tāpat būtu arī jārisina turpmākā izvērtējuma, atbalsta un korekcijas mehānismu nodrošināšanas jautājums (ievērojot principu: monitorings –

[zinojums-par-nirgasanas-izplatibas-mazinasanu-izglitibas-vidē?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F](https://www.vi.gov.lv/lv/jaunums/publiskai-apsriesanai-lidz-13augustam-nodots-konceptualais-zinojums-par-nirgasanas-izplatibas-mazinasanu-izglitibas-vidē?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F)

⁸⁷ Konceptuālais ziņojums “Par nīrgāšanās izplatības mazināšanu izglītības vidē”. Pieejams: https://www.vi.gov.lv/lv/jaunums/publiskai-apsriesanai-lidz-13augustam-nodots-konceptualais-zinojums-par-nirgasanas-izplatibas-mazinasanu-izglitibas-vidē?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

rezultāti – izvērtējums turpmākām darbībām – intervences (darbības) – darbību novērtējums).

2.9. Vecāku iesaiste un informētība / atbalsts vecākiem

Vecākiem, ģimenēm bieži trūkst informācijas un atbalsta, kā rīkoties, ja bērns ir bijis iesaistīts emocionālajā jeb fiziskajā vardarbībā. Vecāki bieži vien arī nav informēti par pieejamiem atbalsta pakalpojumiem, par dažādu institūciju atbildības jomām, tostarp kur ir iespēja vērsties pēc konsultācijas, atbalsta, kur iesniegt sūdzību, ja ir noticis kāds pārkāpums pret ģimeni vai bērnu.

VK revīzijā ir konstatēts, ka izglītības iestādēs tiek organizēti arī dažādi informatīvi un izglītojoši pasākumi vecākiem. Pasākumus vecākiem 2020./2021. mācību gadā organizēja 106 pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs un 112 pašvaldību pamata un vidējās izglītības iestādēs par šādām tēmām: bērna attīstība noteiktā vecumposmā, bērna pozitīvās uzvedības veidošana un veicināšana, emocijas, to pārvaldīšana, komunikācija un savstarpējās attiecības: bērni – vecāki, vecāku psihoemocionālā noturība, palīdzība un atbalsts bērnam, veselīgs dzīvesveids un brīvā laika pavadīšana, tikumiskā audzināšana, atbalsts attālināto mācību laikā, bērna motivēšana un atbalstīšana mācību procesā, atkarību izraisošu vielu ietekme uz organismu un iedarbība uz pusaudzi, atkarību profilakse.⁸⁸

VK revīzijā konstatētais ļauj apgalvot, ka bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm nav pieejami pietiekami pakalpojumi ne primārajā prevencijas līmenī (pirms bērnam uzvedības problēmas vēl ir radušās), ne sekundārajā prevencijas līmenī (kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās). Tādi būtiski preventīvie pakalpojumi kā psiholoģiskais atbalsts, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums vecākiem, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, ģimenes asistenta pakalpojums un krīzes vai ģimenes atbalsta centrs līdz pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai bija pieejams tikai 22 no bijušajām 119 pašvaldībām.⁸⁹

Visiem vecākiem, pat ja vecāki apzinās un adekvāti novērtē sava bērna veselības stāvokli, ir nepieciešama palīdzība un atbalsts, skaidrojošs un izglītojošs darbs, kas motivē vecākus gādāt par bērna veselību, uzlabo vecāku un bērnu savstarpējo mijiedarbību un sniedz praktiskas iemaņas bērna aprūpē, kā arī aktualizē vecāku lomu un atbildību bērnu audzināšanā. Tomēr ne visās pašvaldībās tiek sniegts šāds atbalsts vai organizētas atbalsta grupas ģimenēm, kurās aug bērni, īpaši bērni ar psihiskiem, attīstības un uzvedības traucējumiem, kā arī antisociālu uzvedību.

Bieži sociālajam dienestam ne vienmēr ir pieejama informācija par šādām ģimenēm, līdz ar to proaktīvs profilaktiskais darbs ar ģimeni nenotiek. Turklāt ne visas ģimenes vērsas sociālajā dienestā pēc palīdzības, dažreiz tāpēc, ka sociālie dienesti netiek uztverti kā sadarbības partneris un tiem ir ierobežotas iespējas atbalstīt ģimeni.

Ir daudz pierādījumu, ka vecāku prasmju pilnveides programmas palīdz uzlabot vecāku-bērnu mijiedarbību un ilgtermiņā novērst vairākas problēmas, tai skaitā vardarbību

⁸⁸ Turpat.

⁸⁹ Turpat.

pret bērniem, vecāku stresu, bērnu antisociālu uzvedību, veicina labāku psihisko veselību utt.⁹⁰

Risinājumi:

Izglītības iestādēs piedāvāt **izglītojošas programmas vecākiem** par dažādām aktuālām tēmām, psiholoģisko atbalstu – bērnu vecumposmi, attiecības u.c., lai veicinātu piederības izjūtu skolai, pozitīvu priekšstatu par skolu, pedagogiem, vairotu cieņu un novērtējumu.

Komunikāciju ar vecākiem organizēt kā regulāru un sistemātisku aktivitāšu kopumu, izmantojot dažādus informācijas kanālus: e-klase, skolas tīmekļvietne, informācija pie ziņojumu dēļiem, saruna, regulāra anketēšana un viedokļu apkopošana, vecāku sūdzību, ieteikumu un problēmsituāciju apkopošana un atgriezeniskās saiknes sniegšana, vecāku sapulces, radošās darbnīcas ģimenēm, talkas, saliedēšanas un izklaides pasākumi. Turklāt pasākumus izglītības iestādē var iniciēt un organizēt gan pedagogi, gan vecāku pārstāvji. Būtiski, lai vecāki tiek aicināti uz izglītības iestādi kā līdzvērtīgi sadarbības partneri ikdienas procesā, nevis tikai tad, ja ir radušās kādas konfliktsituācijas.

Nepieciešams īpaši plānot komunikāciju ar vecākiem, kuri nelabprāt iesaistās sadarbībā ar skolu. Komunikācijā svarīgi izvairīties no kaunināšanas, nosodīšanas vai citiem riskiem, kas atturēs vecākus no iesaistīšanās.

Tādēļ katrā izglītības iestādē ir nepieciešams izveidot **vienkārši uztveramu rīcības shēmu** / algoritmu vecākiem, kuru bērns ir iesaistīts vardarbības gadījumā, jebkurā no iespējamām lomām: upuris, vardarbības veicējs vai vērotājs, kā arī informēt, kur vecāks var vērsties pēc palīdzības, t.sk. arī ārpus izglītības iestādes.

Šajā kontekstā atzīmējams, ka līdz 2024. gadam PKC jaunākā vecumposma bērniem un to vecākiem plāno adaptēt un ieviest divas agrīnās intervences programmas vecāku prasmju pilnveidošanai, lai proaktīvi mazinātu uzvedības traucējumu, opozicionāri izaicinošas uzvedības un UDHS veidošanās riskus bērniem. **Vecāku-bērnu mijiedarbības terapija** (Parent-Child Interaction Therapy) strādā ar 12 līdz 24 mēnešus veciem mazuļiem un to vecākiem, lai novērstu traucējošas uzvedības veidošanos bērniem, savukārt **Neticamo gadu programma** (Incredible Years) sniedz atbalstu ģimenēm, kurās aug bērni no četrp līdz astoņu gadu vecumam, palīdzot agrīni novērst bērnu uzvedības un emocionālās problēmas, uzlabo vecāku un bērnu mijiedarbību un nostiprina pozitīvu attiecību veidošanos.

VK ziņojumā ir secināts – lai samazinātu vardarbības izpausmes un stiprinātu izglītības iestādes un vecāku sadarbību:

- pašvaldībā ir jābūt pieejamiem universāliem pakalpojumiem vecāku izglītošanai un atbalstam bērnu audzināšanā un aprūpē;
- problēmgimenei ir jābūt sociālā dienesta redzeslokā un ir jāsaņem sociālie pakalpojumi, lai veidotu izpratni, kā ir nodrošināma bērna attīstībai labvēlīga vide, aprūpe un audzināšana;

⁹⁰ Konceptuālais ziņojums "Starpnozaru sadarbības un atbalsta sistēmas pilnveide bērnu attīstības, uzvedības un psihisko traucējumu veidošanās risku mazināšanai". Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/PKCZino_berni_07032019.doc

- pašvaldībā ir jābūt pieejamiem fokusētiem pakalpojumiem bērna uzvedības problēmu risināšanai ne tikai bērnam, bet arī viņa ģimenei, lai novērstu uzvedības problēmu cēloņus;
- pakalpojumu klāstam pašvaldībās ir jābūt tādām, lai aptvertu visplašāko problēmu loku – no informatīviem pasākumiem un izglītojošām nodarbībām ģimenēm līdz psihologa konsultācijām, ģimenes asistentam un kompleksi pakalpojumiem, kuros bērnu uzvedības problēmu risināšanā ir iesaistīti jau vairāki speciālisti.⁹¹

Nepietiekams vecāku atbalsts bērnam var būt saistīts ne tikai ar zemām vecāku prasēm atbalstīt un disciplinēt bērnu, bet arī ar pašu vecāku problēmām. Tāpēc atbalstam ģimenei jābūt kompleksam, risinot arī problēmas, ar kurām saskaras vecāki, jo tikai nepieciešamo atbalstu saņemošs vecāks spēs sniegt atbalstu savam bērnam.

2.10. Izglītojamo iesaiste / līdzdalība / pieejamais atbalsts

Bērnu / jauniešu iesaistīšana mācību procesa un mācību vides veidošanā ļauj sasniegt augstākus bērnu apmierinātības, motivācijas un līdz ar to arī produktivitātes rādītājus.

Izglītības likuma 55. panta 6. punkts nosaka, ka izglītojamam ir tiesības piedalīties mācību procesa pilnveidē un izglītības iestādes padomē. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13. panta trešā daļa nosaka, ka bērnam ir tiesības piedalīties pašpārvaldē izglītības, kultūras un sporta jomā. Jebkurās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam.

Bērnu līdzdalības novērtējumā teikts: “bērniem kopumā nav skaidra priekšstata, ko nozīmē līdzdalība un ka bērniem ir tiesības uz līdzdalību. Jāatzīmē, ka sākotnēji, jautāti par savām līdzdalības iespējām, bērni parasti tās novērtēja kā ļoti labas. Tomēr pēc konkrētu jautājumu uzdošanas un savstarpējas diskusijas bērni mainīja savu vērtējumu un atzina, ka viņi tomēr bieži netiek iesaistīti sev būtisku jautājumu izlemšanā. Kā piemēru var minēt bērnu niecīgās iespējas ietekmēt skolas ikdienu vai mācību procesu, tostarp fakultatīvo mācību priekšmetu izvēli, skolas un klašu iekārtojumu, mājas darbu apjomu, skolas pusdienu piedāvājumu vai arī skolas iekšējās kārtības noteikumus. Kā liecina bērnu atbildes, bērnu viedoklis pārsvarā tiek jautāts par skolas un klases pasākumiem vai ekskursijām, kas ir vērtējams atzinīgi, bet tomēr neiekļauj bērniem daudz būtiskāku jautājumu kopīgu apspriešanu un bērnu viedokļu uzklauššanu”.⁹²

Jautāti par skolas iekšējās kārtības noteikumiem, skolēni tos zina, bet šie noteikumi netiek pārrunāti ar skolēniem, uzklaušot skolēnu ieteikumus vai iebildumus, skaidrojot noteikto ierobežojumu pamatojumu. Kopējais skolēnu vērtējums par to, cik daudz viņi var ietekmēt procesus skolā, ir ļoti zems – pat, ja teorētiski tas ir iespējams, tad tomēr skolēnu

⁹¹ Valsts kontroles Revīzijas ziņojums “Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis”. Pieejams: <https://lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29565-tDPd3bg8aIDq66AllXeeLAFAX8V8UBJr.pdf>

⁹² Bērnu līdzdalības novērtējums. Latvijas nacionālais ziņojums. Pieejams: https://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2017/04/Bernu_Lidzdaliba_Zinojums_Latvija_final_LV_red.pdf

ticība tam, ka viņu viedoklis tiktu ņemts vērā, ir maza.⁹³ Tomēr Bērnu tiesību konvencijas 12. pants nosaka, ka ikvienam bērnam ir tiesības tikt uzklaustam un viņa viedoklis ir jāuztver nopietni. Šis pants ir pazīstams arī kā “līdzdalības tiesības”, kas ir viens no četriem galvenajiem konvencijas principiem

Arī jaunākie aptaujas rezultāti par bērnu līdzdalību pirmsskolas izglītībā liecina, ka bērnu līdzdalības īstenošana prasa no pieaugušā plašu skatījumu un elastīgu pieeju, kas ļautu bērniem ne vien paust savus uzskatus, bet iegūt reālu ietekmi uz norisēm viņu ikdienā. Tomēr pastāv risks, ka pieaugušais pozitīvu nodomu vadīts, uzņemas lomu interpretēt bērna vajadzības, neapspriežoties ar pašiem bērniem. Līdz ar to lielāka uzmanība jāpievērš bērnu ierosinājumu un sūdzību izskatīšanai un empātijai attiecībā pret bērna neverbāli pausto viedokli, tostarp radošā darbā.⁹⁴

Kopumā izglītības vidē bieži trūkst izpratnes par bērnu līdzdalības būtību – bieži ar to tiek saprasta skolēnu pašpārvaldes darbības nodrošināšana. Arī konfliktsituāciju risināšanā bieži netiek nodrošināta bērnu līdzdalība. Tāpat iepazīstināšana ar iekšējās kārtības noteikumiem ir formāla, izglītojamiem šie noteikumi nereti ir nesaprotami.

Būtisks emocionālās un fiziskās vardarbības prevencijas instruments ir sociāli emocionālo prasmju / kompetences attīstīšana izglītojamiem. Izglītības vidē ir attīstāmas stresa pārvarēšanas un problēmu risināšanas prasmes, krīzes pārvarēšanas prasmes (ko darīt, kā rīkoties krīzes vai piedzīvotas vardarbības situācijā), lēmumu pieņemšanas prasmes, akcentējot prasmi gudri izvērtēt izvēles iespējas, socializēšanās prasmes, iedrošinot, mācot pacietību, empātiju, emociju pārvaldīšanu, kā arī pozitīva pašvērtējuma izkopšanas prasmes.

Grupu nodarbības, līderības skolas vai motivējošās nodarbības pašlaik ir pieejamas mazāk nekā pusē pašvaldību.

Pozitīvi ir vērtējama **iniciatīva izglītības iestāžu pašpārvalžu atbalstam “Kontakts”**, kura Jaunatnes politikas valsts programmas ietvaros tiek īstenota no 2022. gada. Šo iniciatīvu veido divas daļas: izglītības iestāžu pašpārvalžu komandu mācības un iniciatīvu projektu konkurss. Iniciatīva “Kontakts” tiek īstenota ar mērķi stiprināt vispārējās un profesionālās izglītības iestāžu pašpārvalžu attīstību. Tās ietvaros izglītības iestāžu pašpārvalžu komandām ar jauniešiem vecumā no 13 līdz 25 gadiem kopā ar atbalsta personu iespējams piedalīties mācībās un tiešsaistes semināros, kā arī piedalīties ideju projektu konkursā un saņemt finansējumu projektu īstenošanai. Tādējādi tiek stiprināts pašpārvalžu tīkls Latvijas izglītības iestādēs, sekmējot jauniešu aktīvu pilsonisko līdzdalību un veicinot izpratni par dažādu jauniešu ar ierobežotām iespējām grupām. Ik gadu iniciatīvā tiek iesaistītas 120 – 150 izglītības iestādes, taču pieprasījums ir ievērojami lielāks.⁹⁵

⁹³ Turpat.

⁹⁴ Bērnu līdzdalība pirmsskolas izglītībā: Izglītības un zinātnes ministrijas 2021. gada aprīļa aptaujas par bērnu līdzdalību rezultāti. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/11693/download>

⁹⁵ Iniciatīva izglītības iestāžu pašpārvalžu atbalstam “Kontakts”. Pieejams: <https://jaunatne.gov.lv/par-agenturu/programmas-projekti/valsts-programma/atbalsts-izglitibas-iestazu-pasparvalzu-attistibai-projekts-kontakts/>

Risinājumi:

Stiprināt **bērnu / jauniešu līdzdalību**, tai skaitā iesaistīt izglītojamos dažādu izglītības iestādes iekšējo noteikumu veidošanā.

Attīstīt un veidot izpratni (gan skolēniem, gan pedagogiem) par **skolēnu pašpārvaldēm** kā būtisku instrumentu bērnu līdzdalības nodrošināšanai izglītības iestādes lēmumu pieņemšanas procesos – gan attiecībā uz izglītības vidi, mācību procesa un satura organizāciju, kā arī problēmu risināšanu.

Ir jānodrošina VISC izstrādāto materiālu atpazīstamība pašpārvalžu vidū⁹⁶ un jāveicina atbildīgo personu motivācija un resursi pilnvērtīgi strādāt ar skolēnu pašpārvaldēm. Šajā jomā vērtīga iniciatīva ir Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras sniegtais atbalsts pašpārvaldēm,⁹⁷ kas būtu jāturpina.

LM 2023. gadā plāno izstrādāt **bērnu līdzdalības monitoringa metodiku**. Lai veiksmīgāk spētu novērtēt kā bērnu līdzdalība tiek nodrošināta, ir plānots izstrādāt līdzdalību raksturojošu rādītāju kopumu, kas sniegs ieskatu bērnu līdzdalībā valsts un pašvaldību institūcijās, lai turpmāk šos līdzdalības jautājumus iekļautu dažāda līmeņa lēmumu pieņēmēju darbības novērtēšanas ietvarā. Paredzēts arī izstrādāt mācību programmu par ANO Bērnu tiesību konvenciju. Tā paredzēta speciālistiem (sociālie darbinieki, bāriņtiesas darbinieki, bērnu tiesību aizsardzības speciālisti, administratīvo komisiju vadītāji un citi), kuri ikdienā strādā vai lēmumu pieņemšanas līmenī ir saistīti ar bērnu tiesību jautājumiem.

Ieviešot **Bērnu aizsardzības politiku** (Child Protection Policy) izglītības iestādē, katram darbiniekam jāskaidro, kāda attieksme un izturēšanās pret bērniem tiek no viņa gaidīta, kā arī jāparedz konkrēti rīcības algoritmi un atbildīgie situācijās, kas aizskar bērna tiesības un intereses konkrētajā iestādē. Tāpat katrai izglītības iestādei jāizstrādā **līdzdalības stratēģija**, kas nosaka līdzdalības nodrošināšanas procesu (procesa soļi: informēšana, viedokļa uzklaušana, atgriezeniskā saite, pārsūdzības iespēja) un kārtību.

Nepieciešams izglītēt izglītības iestādes personālu par bērnu / jauniešu tiesībām paust viedokli visos jautājumos, kas viņus skar, un izglītības iestādes pienākumu **proaktīvi nodrošināt bērniem / jauniešiem iespēju šos viedokļus paust**.

Izglītojamie ir iesaistāmi dažādu izglītības iestādes iekšējo noteikumu veidošanā. Jāvērtē iespēja veidot noteikumus bērniem draudzīgā valodā jeb vieglā valodā, izmantojot arī vizuālus attēlus un piktogrammas, t.sk. būtu jāizveido paraugs izglītības iestādēm – **iekšējās kārtības noteikumi vieglajā valodā** (bērniem draudzīgā valodā).

Nepieciešama **mediācijas attīstīšana skolas vidē**, tai skaitā vienaudžu mediācija.

Bērniem ar uzvedības problēmām ir nepieciešama savlaicīga diagnostika un mērķēti pakalpojumi, tajā skaitā dažādas grupu nodarbības, līderības skolas vai

⁹⁶ Atbalsts pašpārvaldēm. Pieejams: https://www.visc.gov.lv/lv/atbalsts-pasparvaldem?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

⁹⁷ Iniciatīva izglītības iestāžu pašpārvalžu atbalstam “Kontakts”. Pieejams: <https://jaunatne.gov.lv/par-agenturu/programmas-projekti/valsts-programma/atbalsts-izglitibas-iestazu-pasparvalzu-attistibai-projekts-kontakts/>

motivējošās nodarbības, kā arī mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas, kurās bērna uzvedības problēmas tiek risinātas kompleksi ar dažādiem pakalpojumu veidiem un iesaistot vairākus speciālistus, tajā skaitā speciālistus atkarību ārstēšanai. Gadījumos, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, bērnam, kā arī viņa ģimenei tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts, veicinot, ka pašvaldībās tiek ieviesti kompleksi pakalpojumi bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

Mācību un audzināšanas procesā arvien lielāka uzmanība ir pievēršama **sociāli emocionālās kompetences** attīstīšanai, jo tai ir būtiska loma vardarbības mazināšanā.

Ir svarīgi, lai **vardarbības novēršanas aktivitātes ir iekļautas izglītības programmas un mācību procesa kopumā.**

Nepieciešams radīt drošu un atbalstošu skolas vidi. Pedagogiem, bērniem un vecākiem ne tikai jāzina rīcības algoritmi gan vardarbības prevencijai, gan rīcībai vardarbības gadījumos, bet to iedzīvināšanai ir jāklūst par ikdienas normu. Nepieciešams monitorēt šādu algoritmu / vadlīniju ieviešanu un īstenošanu, t.sk. apkopot informāciju, cik bieži tiek meklēta un saņemta palīdzība, kādi mehānismi izmantoti. Ikvienā izglītības iestādē jābūt drošai iespējai ziņot par vardarbības gadījumiem, garantējot aizsardzību pret vardarbības eskalāciju ziņošanas dēļ. Izglītojamiem tāpat kā citiem iesaistītajiem jāsaņem atgriezeniskā saite pēc ziņošanas, lai nostiprinātu uzticēšanos un pārliecību par situācijas risināšanu.

NEPIECIEŠAMIE RISINĀJUMI

Grozījumi normatīvajā regulējumā:

- Nepieciešami grozījumi Izglītības likumā, nosakot, ka **katrai izglītības iestādei ir jāizmanto kāda no vardarbības mazināšanas / novēršanas programmām** (šāds programmu saraksts tiktu izveidots nacionālā līmenī, atbilstoši efektīvu programmu kritērijiem) vai ir jāizstrādā sava vardarbības mazināšanas programma

Atbildīgais – IZM. Termiņš 31.12.2024.

- Vienaļikus jāpīlnvaro Ministru kabinets noteikt šādu programmu ieviešanas kritērijus un kārtību līdz 31.12.2023.

Atbildīgais – IZM. Termiņš 31.12.2023.

Nepieciešams ieviest vienu vai dažas pierādījumos balstītas visaptverošas pretvardarbības programmas katrā izglītības iestādē, specifiskas programmas (kur notīktu darbs ar mērķa grupām – izglītojamie, pedagogi, skolas darbinieki un vadība, vecāki), nodrošinot regulārus programmas ieviešanas efektivitātes mērījumus. **Programmu īstenošanai jābūt obligātai**, lai vardarbības problēmu risinātu vienoti un kompleksi. Turklāt Izglītības likumā ir jānosaka, ka izglītības iestādes dibinātājam ir jāsniedz atbalsts šīs programmas iedzīvināšanai / īstenošanai, kā arī jāparedz, ka izglītības iestādei ir tiesības pieprasīt iesaisti un saņemt nepieciešamo atbalstu vardarbības novēršanai no pašvaldības, VP vai pašvaldību policijas un citām institūcijām.

Papildus jānosaka, ka, iesaistot institūcijas, izglītības pārvaldes uzņemas koordinējošu lomu un ir atbildīgas par pozitīva rezultāta sasniegšanu.

Šādi tiktu nodrošināts, ka katram bērnam / jaunieim ir pieejams atbalsts atbilstoši vardarbības mazināšanas programmā paredzētajam rīcības modelim.

- Izglītības likumā jānosaka, ka **izglītības iestādei ir tiesības** no ārstniecības iestādes, sociālā dienesta vai iepriekšējās izglītības iestādes, kurā mācījies izglītojamais, **saņemt informāciju** par izglītojamā veselību, uzvedību un citiem apstākļiem, kuriem ir nozīme izglītības procesā.

Atbildīgais – IZM. Termiņš 31.12.2023.

- Nepieciešami grozījumi Ministru kabineta 2014. gada 1. aprīļa noteikumos Nr. 173 "Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu" nosakot, ka **tīek izstrādāta pedagogiem paredzēta programma bērnu tiesību aizsardzības jautājumos** un noteiktas prasības programmas īstenošanai un zināšanu pilnveidei.

Atbildīgais – LM, sadarbībā ar IZM. Termiņš 31.12.2024.

Metodiskais darbs un atbalsta mehānismi:

- Ievērojot, ka nav izstrādāta **vienota metodoloģija** visu vardarbības veidu novēršanai izglītības vidē, paplašināt Vadlīnijas ņirgāšanās mazināšanai, attīecīgi izveidojot

aptverošas vadlīnijas / metodoloģiju vardarbības novēršanai izglītības vidē, vienoties par atbildīgo institūciju starpministriju līmenī vadlīniju pilnveidei un attīstīšanai.

Ievērojot minēto, ir papildināmas rekomendācijas sadarbībai ar vecākiem.

Atbildīgais – VM, sadarbībā ar IZM, LM. Termiņš 31.12.2024.

- Izstrādāt **vienotu vardarbības gadījumu monitoringa sistēmu**, lai nodrošinātu nepārtrauktu datu un informācijas ieguvī, uzkrāšanu, apkopošanu un analīzi.

Atbildīgais – LM, termiņš 31.12.2024.

- Turpināt un paplašināt līdz šim īstenotos vardarbības mazināšanas **preventīvos pasākumus**, novēršot pārklāšanos un attīstot starp institūciju sadarbību, kā arī iekļaujot arī seksuālās vardarbības un kibervardarbības aspektus.

Atbildīgie – IZM, LM, VM, PKC. Termiņš 31.12.2027, ikgadēji.

- Noteikt atbildīgo par iekļaujošās izglītības un vardarbības novēršanas politikas īstenošanu.

Atbildīgais – IZM, iesaistot IKVD, VISC un sociālos partnerus, termiņš 01.05.2023.

- **Identificēt un kartēt visus pieejamos rīkus un atbalsta pasākumus vardarbības mazināšanas jomā**, tos sadalot pa sistēmiskām kategorijām: (1) prevencijas rīki un pasākumi, (2) monitoringa rīki un pasākumi, (3) intervences rīki un pasākumi, lai tādējādi sniegtu atbalstu izglītības iestādēm un to dibinātājiem, tostarp informāciju kas un kādam mērķim ir pieejams.

Atbildīgais – IZM, termiņš 31.12.2023.

- Izvērtējot Eiropas Savienības finanšu instrumentu nodrošinātās iespējas, **izstrādāt atbalsta sistēmu izglītības iestāžu dibinātājiem**, kuras ietvaros var pieteikties līdzfinansējumam, ievērojot izglītības iestāžu vajadzības un atbilstošāko risinājumu (atbilstoši veiktajam pieejamo rīku un atbalsta pasākumu vardarbības mazināšanas jomā kartējumam).

Atbildīgais – IZM, termiņš 31.12.2024.

- Jaunatnes politikas ietvaros attīstīt **vienaudžu atbalsta kustību**, tādējādi paplašinot iespējas saņemt atbalstu vardarbības gadījumā, kā arī mazinot vardarbības iespējamību.

Atbildīgais – IZM, termiņš 31.12.2025.

- Pilnveidot un turpināt attīstīt **vienotu anketēšanu izglītības iestādēs par bērnu sociāli emocionālo labsajūtu un drošību izglītības iestādē**, izmantojot jau veiktās iestrādes, lai varētu datus salīdzināt un apkopot, uzraudzīt kopējās izmaiņas. Šādam aptaujas rīkam jābūt valsts finansētam, bez maksas pieejamam visām izglītības iestādēm. Nepieciešams izstrādāt, aprobēt un ieviest **jaunākā vecuma bērnu viedokļu** par fizisko un emocionālo drošību izglītības iestādē noskaidrošanas **metodiku**.

Atbildīgais – IZM, sadarbībā ar VM, LM. Termiņš 31.12.2024.

- Izveidot prevencijas un intervences pretvardarbības (vardarbības mazināšanas) **programmu sertifikācijas / uzraudzības kārtību**, lai nodrošinātu, ka piedāvājumu

izglītības iestādēm veido tikai izvērtētas, pierādījumos balstītas un efektīvas programmas.

Atbildīgais – VBTAI, sadarbībā ar IZM, VM. Termiņš 31.12.2025. Papildus Bērnu tiesību aizsardzības likumā nepieciešams noteikt pilnvarojumu Ministru kabinetam noteikt šādu programmu sertifikācijas / uzraudzības kārtību.

- Ievērojot IZM veikto pieejamo rīku un atbalsta pasākumu vardarbības mazināšanas jomā kartējumu, papildināt vienu no esošajām mācību un metodisko materiālu **resursu vietnēm**, lai izglītības iestādēm un pedagogiem būtu pieejama informācija par ikdienas darbā izmantojamiem rīkiem un atbalsta veidiem atbilstoši izglītojamo vecumposmam un problemātikai.

Atbildīgais – VISC, termiņš 31.12.2025.

- Izveidot paraugu izglītības iestādēm – **iekšējās kārtības noteikumi, t.sk. noteikumi vieglajā valodā** (bērniem draudzīgā valodā).

Atbildīgais – VISC, termiņš 31.12.2024.

- Turpināt un pabeigt iesākto darbu pie **bērnu līdzdalības monitoringa metodikas**, attiecīgi izveidojot šīs metodikas ieviešanas mehānismu.

Atbildīgais – LM, termiņš 31.12.2024.

- Izstrādāt izmērāmus **labvēlīgas skolas vides kritērijus**, kuru ievērošana var pozitīvi ietekmēt arī situāciju emocionālās un fiziskās vardarbības jomā, izmantojot visas skolas pieeju. Šis jautājums, tostarp, jārisina ziņojumā par iekļaujošu izglītību.

Atbildīgais – IZM, termiņš 31.12.2026.